Uticaj računovodstvenih informacionih sistema na performanse malih i srednjih preduzeća

By Milorad Kovljanić

WORD COUNT	47833	TIME SUBMITTED	29-JUN-2023 11:11AM
		PAPER ID	100877452

UNIVERZITET SINGIDUNUM
BEOGRAD
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

DOKTORSKA DISERTACIJA

Uticaj računovodstvenih informacionih sistema na performanse malih i srednjih preduzeća

Mentor: Prof. dr Predrag Vukadinović

Student: Milorad Kovjanić

Broj indeksa: 201945011

Beograd, 2023. godine

Apstrakt

Računovodstveni informacioni sistem pruža informacije koje podržavaju sve nivoe upravljanja, kao što je operativni nivo, srednji i najviši nivo menadžmenta. Imajući u vidu da se mala i srednja preduzeća smatraju značajnim za privredu, ona se podstiču da poboljšaju svoje poslovne performanse kako bi održali poslovni razvoj unapređenjem svog računovodstvenog informacionog sistema. Računovodstveni informacioni sistemi su alati koji, kada se ugrade u oblast informacija i informacionih sistema dizajnirani da pomognu u upravljanju i kontroli tema koje se odnose na organizaciju ekonomsko-finansijske oblasti, te održivo upravljanje performansama preduzeća.

Računovodstveni informacioni sistemi su vitalni resurs za današnja mala i srednja preduzeća jer imaju sposobnost da olakšaju efikasno donošenje odluka, planiranje i kontrolu aktivnosti organizacije. Utvrđivanje uloge računovodstvenih informacionih sistema u unapređenju poslovanja na odabranom uzorku malih i srednjih preduzeća predstavlja cilj istraživanja ovog projekta.

Ključne reči: *računovodstveni informacioni sistem, MSP, podrška, menadžment, unapređenje poslovanja*

Abstract

An accounting information system provides information that supports all levels of management, such as the operational level, middle and top management levels. Since SMEs are considered important to the economy, they are encouraged to improve their business performance in order to sustain business development by upgrading their accounting information system. Accounting information systems are tools that, when incorporated in the field of information and information systems, are designed to help manage and control topics related to the organization of the economic-financial area, and the sustainable management of company performance.

Accounting information systems are a vital resource for today's small and medium-sized businesses because they have the ability to facilitate effective decision-making, planning and control of an organization's activities. Determining the role of accounting information systems in business improvement on a selected sample of small and medium-sized enterprises is the research goal of this project.

Keywords: *accounting information system, SME, support, management, business improvement*

SADRŽAJ

Uvod **1**

1. Teorijsko-metodološke postavke **4**

1.1. Problem, predmet istraživanja i značaj rada 5
1.2. Ciljevi i hipoteze istraživanja 8
1.3. Metoda istraživanja 10
1.4. Struktura rada 11

2. Specifičnosti poslovanja malih i srednjih preduzeća **13**

3. Uloga menadžmenta u malim i srednjim preduzećima u dizajniranju i implementaciji efikasnih računovodstvenih sistema za podršku merenju performansi **17**

3.1. Menadžment u malim i srednjim preduzećima 17
3.2. Merenje performansi u profitno orijentisanim organizacijama sa posebnim osvrtom na MSP 19
3.3. Računovodstveni informacioni sistem za podršku merenju performansi u malim i srednjim preduzećima i menadžerska podrška 21

4. Modeli računovodstvenog informacionog sistema: uporedni prikaz i evaluacija **27**

4.1. Sistem finansijskog računovodstva profitnih organizacija 30
4.2. Finansijsko izveštavanje malih i srednjih preduzeća i računovodstveni standardi 32
4.2.1. Finansijsko izveštavanje kao platforma za poslovno odlučivanje u malim i srednjim preduzećima *37*
4.2.2. Prevarno finansijsko izveštavanje u malim i srednjim preduzećima *39*
4.2.3. Sistem upravljačkog računovodstva u malim i srednjim preduzećima *41*
4.3. Doprinos računovodstva razvoju intelektualnog kapitala 44

5. Digitalni računovodstveni sistem izveštavanja **48**

6. Empirijsko istraživanje vezano za činioce koji utiču na primenu računovodstvenih informacija u unapređenju performansi preduzeća **53**

6.1. Konceptualni okvir za efikasnu primenu računovodstvenih informacija u unapređenju performansi 53
6.2. Metodologija i rezultati istraživanja 53

7. Diskusija **107**

8. Zaključna razmatranja **111**

8.1. Doprinos rezultata istraživanja 111
8.2. Implikacije disertacije.....113
8.3. Ograničenja disertacije.....115
8.4. Preporuke za buduća istraživanja.....115
8.5. Opšti zaključak.....116

Literatura.....119

Prilozi.....136

Uvod

Mali i srednja preduzeća (MSP) imaju važnu ulogu u ekonomskom razvoju zemalja zbog svog doprinosa bruto domaćem proizvodu, spoljnoj trgovini i zapošljavanju, kao i zbog fleksibilnosti prilagođavanja tehnološkim promenama i velikog potencijala u stvaranju radnih mesta, čime njihov doprinos još značajniji kada se posmatraju ekonomije u razvoju. Preduzeća, posebno mala i srednja preduzeća u zemljama u razvoju, suočavaju se sa izazovima drugačijim od onih u razvijenim zemljama. U globalnom poslovnom okruženju, mala i srednja preduzeća ulažu velike napore kako bi stekla konkurentske prednosti i imala pristup globalnim tržištima u turbulentnom okruženju. Odluke koje donosi izvršni direktor (CEO) utiču na učinak preduzeća mnogo više u malim i srednjim preduzećima nego u velikim kompanijama.

Uloga malih i srednjih preduzeća je širom sveta poznata po svojoj jedinstvenosti doprinosa ekonomskom razvoju. I razvijene zemlje i one u razvoju shvataju da MSP i preduzetnici igraju vitalnu ulogu u industrijskom razvoj ujedne zemlje. Stoga, logično je konstatovati da mala i srednja preduzeća mogu postati „seme" ekonomskog oživljavanja, što je važno za definisanje strategija razvoja nacionalnih ekonomija.

Mala i srednja preduzeća čine okosnicu globalne ekonomije i daju značajan doprinos otvaranju i očuvanju radnih mesta i stvaranju prihoda. Ona su takođe veoma rasprostranjena u Evropskoj uniji i njihov broj se stalno povećava. Međutim, „broj novorođenih MSP značajno premašuje stvarni porast populacije MSP zbog visoke stope mortaliteta MSP, posebno među mladim preduzećima" (European Commission, 2018). Uzroci poslovnih neuspeha malih i srednjih preduzeća su različiti i uključuju, na primer, lične karakteristike preduzetnika (npr. kvalifikacije i znanje) (Mayr et al., 2020). Štaviše, eksterni i interni događaji često iniciraju krize, koje se ne mogu rešiti ni pojedinačnim niti *ad hoc* akcijama.

U eri globalne konkurencije, ključ opstanka preduzeća je kontinuirano poboljšanje njegovih performansi. Poslednjih godina, literatura je identifikovala sve veću složenost malih i srednjih preduzeća (MSP) i istakla njihovu osetljivost na razlike u menadžerskoj kulturi i sistemima upravljanja. Istraživanja su pokazala da bi sistemi za merenje performansi (Performance Measurement Systems – PMS) mogli da igraju važnu ulogu u podršci menadžerskom razvoju u ovim preduzećima (Garengo *et al.*, 2005). Korporativno upravljanje pruža opipljive i nematerijalne koristi za mala i srednja preduzeća. U tom kontekstu se ističe značaj dizajniranja isplativog mehanizma diskretnog upravljanja za mala i srednja preduzeća u odnosu na preovlađujući kodeks korporativnog upravljanja za velike firme (Singh & Pillai, 2021). Štaviše, implementacija strukture korporativnog upravljanja sa visokim nivoom discipline i stabilnosti je podjednako neophodna i povezana sa učinkom. Novija literatura je pokazala da su rodne razlike i dalje važne u objašnjavanju učinka preduzeća. Dakle, veća zastupljenost žena u višoj administraciji je pozitivno povezana sa učinkom kompanije (Fernando et al., 2020). Štaviše, firme koje vode žene rade bolje od onih koje vode muškarci (Kiefer et al., 2022).

Računovodstvene informacije su jedan od najvažnijih stubova organizacije. Računovodstvene informacije su potrebne na svim nivoima organizacije kako bi pomogle menadžmentu da se ostvare ciljeve organizacije. Računovodstveni informacioni sistemi u prošlosti su bili fokusirani na evidentiranje, sumiranje i validaciju podataka o poslovnim finansijskim transakcijama. Ove funkcije su vršene za različite grupe unutar organizacije koji su bili zabrinuti za odgovarajuće odluke vezane za finansijsko računovodstvo, menadžersko računovodstvo, i pitanja usklađenosti sa porezom (Hollander *et al*. 1996). Potreba za integracijom ovih često različitih sistema dovela je do potrebe za obezbeđivanjem kohezivne slike o podacima preduzeća. Upravljanje računovodstvenim informacijama je veoma sistematičan i sveobuhvatan posao, ako se preduzeće priprema za implementaciju računovodstvenih informacija, potrebni su ljudi koji ne samo da su sposobni da ovladaju savremenom elektronskom tehnologijom, mrežnom tehnologijom, računovodstvom, informacionim tehnologijama, ali i da razumeju poslovanje organizacije u dva segmenta, karakteristike i nedostaci.

Kada je reč o pripremama za implementaciju računovodstvenih informacija za mala i srednja preduzeća, najvažnija stvar je u tome što se iz objektivnih okolnosti preduzeća, tačno procenjuje trenutna situacija preduzeća i definišu uslovi implementacije računovodstvenih informacija, analiziraju vrste preduzeća i trenutni nivo računarskog hardvera i softvera, nivo upravljanja i kvalitet ukupnog osoblja. Izbor finansijskog softvera pogodnog za razvoj preduzeća, doneće ogromne ekonomske koristi koje će rezultovati efikasnijim upravljanjem preduzećem i biti u funkciji održivog poslovanja u kontinuitetu.

Računovodstveni informacioni sistem adekvatno pozicioniran u preduzeću, može da poboljša finansijske izveštaje i tačnost izveštavanja. Menadžment zahteva računovodstvene informacije koje će mu pomoći da donese ispravne poslovno-finansijske odluke pružanjem kvantitativne informacije o različitim aktivnostima u organizaciji (Nnenna, 2012). Dalje, računovodstvo informacije su rezultat računovodstvenih informacionih sistema, bilo ručnih ili elektronskih, i slično ishodi imaju svojstva i karakteristike koje ilustruju i određuju njihov kvalitet. Takva svojstva su kvaliteti koji ove rezultate čine korisnim za korisnike, koji zahtevaju da organizacija bude u toku razvoja sistema i IT okruženja (Aldegis, 2018). Implementacija računovodstvenog informacionog sistema bi mogla dovesti do boljeg donošenja odluka od strane menadžera, efikasnijeg sistema interne kontrole, poboljšanje kvaliteta finansijskih izveštaja i olakšavanje procesa finansijskih transakcija (Sajady *et al*., 2018). Iako MSP igraju ključnu ulogu u svim privredama, iznenađujuće je da se malo zna o usklađenosti MSP sa računovodstvenim standardima. Za razliku od velikih preduzeća, MSP imaju nešto drugačije ciljeve, motivaciju i akcije.

Menadžeri delegiraju zadatke i aktivnosti upravljačkim računovođama u svrhu da ih realizuju isplativije. Upravljačke računovođe preuzimaju odgovornost za rutinske zadatke, kao što su prikupljanje i procena informacija i naknadno prezentujući ih menadžmentu u formi dopisa za podršku odlučivanju. Pored toga, oni rukovode informacionim sistemima, biraju i primenjuju metode planiranja i saopštavaju planove i aktivnosti. Odgovornost menadžerskih računovođa za pokretanje i sprovođenje procesa korporativnog planiranja, tipičan je primer funkcije podrške.

MSP se smatraju motorom ekonomskog rasta u celom svetu. Nakon globalizacije tržišta, mala i srednja preduzeća su dobila mnogo mogućnosti da rade u integraciji sa velikim organizacijama. Ona ne mogu da iskoriste ove mogućnosti i održe svoju konkurentnost ako se fokusiraju samo na određene aspekte svog funkcionisanja i rada u izolaciji. MSP generalno svoju konkurentsku prednost više izvode iz znanja i iskustva zaposlenih, kao i iz intrinzičnih načina obavljanja kritičnih zadataka, više nego iz formalizovanih procedura. Većina malih i srednjih preduzeća koja su opterećena svakodnevnim operativnim problemima imaju tendenciju da usvajaju taktike bez strateškog pogleda. Ali oni možda neće preživeti na duge staze.

Mala preduzeća obično imaju problema sa korišćenjem računovodstveno-finansijskih informacija. Iako se od njih zahteva da generišu ove informacije u poreske svrhe, njihova relevantnost za donošenje odluka je veoma mala ili uopšte ne postoji. Uvidi koji se mogu dobiti iz finansijskih izveštaja su, u mnogim slučajevima, neadekvatni i neprikladni. Mala preduzeća veoma malo koriste ili praktično ne koriste alate upravljačkog računovodstva, a njihovo upravljanje je intuitivnije i zasnovano na veštinama, sposobnostima, vizijama i mišljenju vlasnika-menadžera. Jedan od najvažnijih faktora neuspeha kod malih preduzećima je upravo loše upravljanje finansijama (neadekvatan finansijski menadžment), koje je podržano malom upotrebom ili direktnom zloupotrebom kompanije.

Tokom protekle dve decenije u fokusu istraživanja upravljačka kontrola i merenje performansi se pomerilo sa istraživanja dizajna i implementacije upravljačke kontrole i sistema upravljanja performansama do razumevanja kako se ovi sistemi koriste i kakvi su njihovi efekti na poslovanje MSP. Sistemi upravljačke kontrole su uređaji ili sistemi koji (top) menadžerima obezbeđuju informacije za planiranje, kontrolu i evaluaciju. Top menadžeri koriste ove sisteme da usmeravaju ponašanje i odluke podređenih u pravcu ciljeva i strategija organizacije.

Pouzdane informacije o firmama nisu uvek javno dostupne. Naročito mala i srednja preduzeća obično nisu primorana da koriste sofisticirane računovodstvene tehnike i da objavljuju svoje bilanse stanja. Stoga su informacije o ovim preduzećima relativno skupe.

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKE POSTAVKE

Računovodstveni informacioni sistem može da se definiše na sledeći način: „računovodstveni informacioni sistem je dizajniran da konvertuje informacione podatke u korisne finansijske izveštaje i da ih predstavi menadžeru(ima) unutar organizacije i nadležnim organima izvan nje." (Dehghanzade *et al.*, 2011). Glavni cilj računovodstvenog informacionog sistema, sistema koji je prvenstveno orijentisan na korisnike, jeste prikupljanje i evidentiranje podataka i informacija u vezi sa događajima koji imaju ekonomski uticaj na organizacije i održavanje, obrada i komunikacija informacija internim i eksternim zainteresovanim stranama (Salehi *et al.*, 2010).

Na visoko konkurentnom i dinamičnom tržištu, rastuća preduzeća suočavaju se sa nizom izazova. Računovodstveni informacioni sistem se odnosi na instrumente i procese dizajnirane za prikupljanje i pregled računovodstvenih informacija tako da računovođe i rukovodioci mogu donositi odluke na osnovu informacija. Smatra se ključnom komponentom finansijskih kancelarija širom sveta. Ovo uključuje obezbeđivanje timskog rada, informacije sa lancem komandovanja, ciklus upravljanja i decentralizaciju. Istraživači u računovodstvu su dugo bili zainteresovani za prirodu sistema upravljačke kontrole koji pomažu preduzećima da ostvare svoje organizacione ciljeve (Gordon & Miller, 1976; Hopwood, 1978; Waterhouse & Tiessen, 1978), s obzirom na karakteristike organizacije i njen kontekst (Otley, 1980).

Na kraju, vlada takođe ima ulogu da stimuliše digitalnu transformaciju malih i srednjih preduzeća. Predložene vladine intervencije uključuju ocenjivanje kako trenutni pravni i regulatorni okvir poboljšava digitalnu transformaciju. Pored toga, vlada može dati podsticaje za MSP koja kreću u proces digitalne transformacije i pomoć u vezi sa elektronskom trgovinom preko vladinih agencija koje su već osnovane za pomoć malim i srednjim preduzećima. Potrebe MSP u procesu digitalne transformacije mogu varirati, i način određenja prema upotrebi digitalnih inovacija kao podrške generisanju računovodstvenih informacija za poslovno-finansijsko odlučivanje.

Ekonomske, društvene i političke snage pokreću organizacione promene na načine koji nisu dobro shvaćeni. Sve veća globalna konkurencija, ekonomska recesija i novi fokus na kvalitet i usluge kupcima doveli su do sve veće zabrinutosti u stručnoj i akademskoj računovodstvenoj literaturi sa novim sistemima obračuna troškova proizvoda, metodama strateške analize troškova, upravljanjem kvalitetom i nizom drugih tehnike i metode koje su nove ili za koje se tvrdi da su nove (Libby & Waterhouse, 1996). Ipak, iznenađujuće malo se zna o stvarnoj stopi usvajanja promena u računovodstvenim sistemima nakon što je prošao početni talas inovacija. Još manje se zna o faktorima koji podstiču ili deluju ometajuće na promene u računovodstvenim sistemima.

Kako mala i srednja preduzeća sve više trguju na globalnoj osnovi, gde su konkurentnost i kontrola troškova od najveće važnosti za opstanak i prosperitet, usvajanje i naknadna realizacija koristi od tehnologija kao što je računarstvo u oblaku, treba pozdraviti. Iako, takve su moguće prednosti povezane sa računarstvom u oblaku, da se čini verovatnim da bi se mala i srednja preduzeća koja se odluče da se ne bave time mogu brzo i neopozivo naći u nepovoljnom položaju u odnosu na ona koja to rade. U tom okviru, potrebno je transformisati i računovodstveni sistem informisanja.

1.1. Problem, predmet istraživanja i značaj rada

Kategorizacije malih i srednjih preduzeća se razlikuju u različitim privredama. Ponekad institucije iste zemlje mogu imati različite definicije MSP, a u literaturi postoji oko 30 različitih definicija MSP (Sannajust, 2014), što prilično otežava istraživanja MSP, posebno sprovođenje uporednih studija. Termin mala i srednja preduzeća („MSP") obuhvata širok spektar definicija. Definicija varira od zemlje do zemlje. Generalno, ove smernice se zasnivaju na jednom ili drugom kriterijumu (prema regulativi jedne zemlje), posmatrajući broj zaposlenih ili prihode od prodaje ili imovinu.

Uloga malih i srednjih preduzeća (MSP) u globalnom ekonomskom i društvenom razvoju sve je više prepoznata u literaturi (Doern, 2009; Harvie, 2007; Kovjanić & Vukadinović, 2020). Značaj ove vrste preduzeća nije u tome što je jedinstven za datu zemlju ili region, već u tome što na međunarodnom nivou o predstavlja najčešću poslovnu strukturu i najviše doprinosi ekonomskom rastu. U stvari, mala i srednja preduzeća igraju ključnu ulogu u društveno-ekonomskom razvoju kako razvijenih zemalja tako i zemalja u razvoju, u smislu doprinosa ne samo BDP-u, već i stvaranja radnih mesta i rasta (Hallberg, 1999). Dakle, MSP trenutno dominiraju poslovnim okruženjem, predstavljajući 95% kompanija širom sveta i 60% zaposlenih u privatnom sektoru. U poređenju sa velikim kompanijama, MSP se bolje prilagođavaju promenama na tržištu i novim potrebama kupaca, a njihova organizaciona struktura omogućava brže donošenje odluka. Pored toga, ove kompanije su veoma fleksibilne, što im omogućava da se bolje prilagode tehnološkim promenama i promovišu bolju raspodelu prihoda od velikih kompanija.

Mala i srednja preduzeća (MSP) imaju veliki značaj kada su u pitanju izazovi otvaranja radnih mesta, održiv ekonomski rast, pravična raspodela prihoda i podsticanj ekonomskog razvoja u zemljama u razvoju. Glavni cilj bilo kojeg poslovnog organizovanja, bez obzira da li je reč o mikro, malom srednjem ili velikom preduzeću je maksimizacija profita bilo u smislu poboljšanja performansi i povećanja poslovne produktivnosti i prodaje ili postizanje brze ekspanzije u dominaciji tržišnih udela (Harash *et al*., 2014).

Mala i srednja preduzeća mogu se smatrati važnim igračima u dobrobiti lokalne i regionalne zajednice, sa značajnim potencijalom za otvaranje novih radnih mesta (Sava et al., 2013). Kao takvi, oni mogu igrati važnu ulogu u evropskoj ekonomiji. Da bi se postigao ovaj glavni cilj,

MSP treba da reaguju na promene u okruženju, kao i na tehnološke promene, posebno u segmentu unapređenja računovodstvenog informacionog sistema. Dakle, računovodstveni informacioni sistem se najviše koristi u preduzeću, posebno u aspektima finansijskog izveštavanja (Harash *et al*., 2014). Lallo & Selamat (2014) navode da ovaj sistem obrađuje podatke i transakcije kako bi pružio korisnicima informacije. U ovom slučaju, računovodstveni informacioni sistem se posmatra kao događaj proces koji pomaže menadžmentu u planiranju i kontrolisanje procesa pružanjem relevantnih i pouzdanih informacija za donošenje odluka. Rezultati istraživanja Kareem *et al*. (2021), pokazuju da menadžeri i vlasnici malih i srednjih preduzeća treba da se fokusiraju na računovodstveni informacioni sistem i da posvete više pažnje poznavanju upravljačkih sposobnosti kako bi poboljšali organizacioni učinak, i u krajnoj liniji, sprečili bankrotstvo. Najvažniji faktori koji se identifikuju kao uzročnici za loše performanse i neuspeh sa kojima se suočavaju mala i srednja preduzeća (MSP), jesu: ograničen pristup finansijama, loši tržišni uslovi, neadekvatno osoblje i nedostatak institucionalne podrške, kao i saradnja i umrežavanje. Iako su neki vlasnici-menadžeri pokazali izvesnu svest o svojim internim slabostima, mnogi problemi kao što su nedostatak strategije i vizije, nizak nivo obrazovanja i neadekvatan društveni kapital nisu dovoljno prepoznati (Franco & Haase, 2010). Kako Milojević i Miletić (2014) ističu, bankrotstva mnogih kompanija u svetu su nastala kao posledica raznih okolnosti, pored ostalog i usled adekvatne analize tokova gotovine, nelikvidnosti i insolventnosti.

U današnjem okruženju koje se brzo menja, ako preduzeća žele da ostanu uspešna, ona imaju potrebu da se obezbedi fleksibilan odgovor na promenljive uslove. To zapravo znači da je potrebno pratiti i evaluirati učinak organizacije i donositi adekvatne odluke i preduzimati smislene akcije. Održivi je sinteza ekološkog, ekonomskog i društvenog učinka koji koristi i prirodnom okruženju i društvu, a istovremeno nudi prednosti ekonomske održivosti i konkurentsku prednost firmi (Du et al., 2022). Ekološki održivi učinak oslikava pozitivan uticaj firme na prirodno okruženje, kako interno tako i eksterno, kao rezultat njenih aktivnosti vezanih za održivost (Rao & Holt, 2005).

Računovodstveni informacioni sistemi predstavljaju alat koji, kada je ugrađen u oblasti informacionih i tehnoloških sistema (IT), dizajnirani su da pomognu u upravljanju i kontroli tema koje se odnose na ekonomsko-finansijsku oblast preduzeća. Međutim, snažan tehnološki napredak otvorio je mogućnost za generisanje i korišćenje računovodstvenih informacija sa strateškog stanovišta. Od tada je ovo važno za sve firme, važnije je čak i za srednja i male kojima su ove informacije potrebne da bi se suočile sa višim stepenom neizvesnosti na konkurentnom tržištu (El Louadi, 1998). Stoga, oni moraju da poboljšaju svoje sisteme i kapacitete za obradu podataka koji odgovaraju njihovim potrebama za informacijama (Van de Ven & Dražin, 1985). Ulaganje u obuku osoblja, poboljšanje kvaliteta proizvoda i internih procesa i povećanje ulaganja u RIS će biti poluga za postizanje jače, fleksibilnije korporativne kulture sa kojom će se stalno suočavati promene u okruženju. Inovacija je podsticaj kojim se vrli krug će biti postavljen, što će dovesti do boljeg učinka firme i smanjenja u finansijske i organizacione prepreke, istovremeno omogućavajući pristup tržišta kapitala.

Jedan od načina da se malim i srednjim preduzećima omogući da unaprede poslovanje jeste definisanje i implementacija modela računovodstvenog sistema informisanja kao osnove unapređenja poslovanja. Intencija je da se poveća kapacitet računovodstvenog informacionog sistema u funkciji povećanja verovatnoće postavljenih ciljeva. Adekvatna kombinacija finansijskog računovodstva, finansijskog upravljanja i modernih informacionih tehnologija, od presudnog je značaja za unapređenje poslovanja malih i srednjih preduzeća. Istovremeno, prema potrebama različitih perioda razvoja preduzeća, trebalo bi da se zadovolje potrebe softverske nadogradnje i ponovnog razvoja, kao i da se pomogne malim i srednjim preduzećima kod obuke operativne sposobnosti ljudi u upotrebi softvera, kako bi oni mogli da rešavaju sve probleme koji nastaju u korišćenju softvera i vrše postprodajne usluge.

Za mala i srednja preduzeća, zbog male veličine, slabe snage, posebno za tek osnovana mala preduzeća, novčane oskudice, ograničenih ljudskih resursa, u kombinaciji sa nabavkom, razvojem tržišta i mnogim drugim poteškoće, dovode do toga da rukovodioci malih i srednjih preduzeća nemaju vremena da vode računa o implementaciji podataka za računovodstvo. U disertaciji su navedene praktične mere za prevazilaženje problema u po pitanju delotvornosti računovodstvenih informacija u procesu poslovno-finansijskog odlučivanja sa krajnjim ciljem da se unapredi poslovanje.

Adekvatno pozicioniran i strukturisan računovodstveni informacioni sistem podrška je rešavanju praktičnih upravljačkih problema i u značajnoj meri može da pomogne da se ti problemi prevaziđu. Računovodstveni informacioni sistemi postaju jedan od važnih sistema jer mogu da snimaju, obrađuju, čuvaju i distribuiraju informacije finansijske informacije, a oni treba da se fokusiraju na važne faktore kako bi se minimizovao poslovni neuspeh. Imajuću ovo u vidu, ističe se da bi preduzeća trebalo da više investiraju u računovodstveni informacioni sistem, tako da će biti postignute izvedene koristi. Takođe, preduzeća bi trebalo bi da nastoje da obuče svoje osoblje o upotrebi računovodstvenog informacionog sistema u poboljšanju radnih performansi i rasu prodaje. Dalje, vlada treba da formuliše politiku koja će promovisati usvajanje računovodstvenog informacionog sistema u pokušaju da pomogne malim i srednjim preduzećima rast prodaje koji će zauzvrat pomoći u održavanju evidencije o prodaji MSP i istovremeno poboljšanju poslovnog života firmi (Akanbi & Adewoye, 2021).

Predmet istraživanja ove disertacije je uticaj računovodstvenog sistema informisanja na poboljšanje performansi malih i srednjih preduzeća. U razmatranju uloge upravljanja informacionim sistemima u malim i srednjim preduzećima, potrebno je razumeti njihove karakteristike i pokretače rasta. Mala i srednja preduzeća (MSP) su prepoznata kao jedna od glavnih pokretača ekonomije jedne zemlje. Ona predstavljaju živahan i rastući sektor u većini ekonomija širom sveta. Pored toga, MSP su često dobavljači većih organizacija.

1.2. Ciljevi i hipoteze istraživanja

Osnovni doprinos ovog rada će biti detaljan pregled proučavane oblasti računovodstvenog informacionog sistema za podršku u unapređenju poslovanja, analizom postojećih konceptualnih modela za mala i srednja preduzeća sa istaknutim prednostima i nedostacima uz ukazivanje na moguća unapređenja.

Društveni cilj ove disertacije je podrška menadžmentu malih i srednjih preduzećima različitim interesnim grupama u poboljšanju kapaciteta računovodstvenog izveštajnog sistema. Kao što je ranije rečeno, računovodstveni informacioni sistem je od primordijalnog značaja za poslovno-finansijsko odlučivanje. Takođe, poboljšanjem kvaliteta finansijskog izveštavanja se pomaže proces donošenje validnih poslovno-finansijskih oduka različitih interesnih grupa, čime se indirektno i sprečavaju gubici u procesu investiranja.

Računovodstveni informacioni sistem je struktura koju preduzeće koristi za prikupljanje, skladištenje, usmeravanje, obradu, i izveštavanje o njenim finansijskim podacima, tako ga mogu koristiti vlasnici, računovođe, savetnici, poslovni analitičari, menadžeri, finansijski direktori, revizori i regulatorne i poreske agencije. Računovodstveni informacioni sistemi su deo kompanijskih informacionih sistema koji pomažu u olakšavanju donošenja odluka unutar organizacija i mogu biti modifikovani prema okruženju organizacije, strukturi i zahtevima vezanim za realizaciju zadataka.

Računovodstveni informacioni sistem se odnosi na skup podataka i postupaka obrade koji generiše tražene informacije korisnika. Osnovi cilj ovog informacionog sistema je da generiše računovodstvene informacije za eksterne pojedince i grupe poput menadžera i operativnog osoblja. Autentične računovodstvene informacije dobijaju se iz kvalitetnog računovodstvenog informacionog sistem (finansijskog i upravljačkog). Drugim rečima, osnovna uloga računovodstvenog informacionog sistema je da generiše kvalifikovane računovodstvene informacije. Efikasan računovodstveni informacioni sistem može se koristiti za upravljanje svim potrebama počevši od evidentiranja procesa kupovine, procesa proizvodnje, procesa prodaje i finansijskog izveštavanja. Danas, korišćenje računovodstvenog informacionog sistema u poslovanju je neophodno jer je teško steći konkurentsku prednost bez pravovremenih i validnih informacija.

Kako kompanije moraju da prošire svoj nivo informisanosti u neizvesnim uslovima konkurentnog tržišta, potrebno je da unaprede svoj informacioni sistem kako bi uskladile potrebe i svoje kapacitete za obradu informacija. Računovodstvene informacije su sistematski projekat, implementacija je veoma teška, pa je potrebno da joj menadžeri posvete veliku pažnju i oni moraju organizovati, voditi i nadgledati proces implementacije računovodstvenih informacija.

Prethodno se naročito odnosi na značaj računovodstvene informacione podrške upravljačkoj strukturi malih i srednjih preduzeća. Na posredan način, kandidat kroz ovu disertaciju pokušava da prepozna sve ključne varijable i ograničavajuće faktore koji utiču na primenu računovodstvenog sistema informisanja i izveštavanja. Takođe, ovaj rad ima za cilj da ukaže na kritične tačke u dizajniranju i implementaciji računovodstvenog informacionog sistema u evaluaciji finansijskih performansi, što u krajnjoj liniji ima pozitivan uticaj na komuniciranje finansijskim informacijama među preduzećima i drugim akterima na tržištu.

Računovodstveni informacioni sistem može igrati značajnu ulogu u pomaganju firmama da poboljšava njihove performanse, odnosno ovaj sistem ima važnu ulogu u omogućavanju razvoja performansi preduzeća. Ovaj cilj se može postići sa kompanije koje reaguju na promene u okruženju, posebno na revoluciju u informacionoj tehnologiji. U sadašnjem vremenu, informaciona tehnologija je postala ključna u njenoj upotrebi u većini firmi u kojoj je skoro nemoguće postići konkurentsku prednost i opstati na tržištu bez usvajanja IT-a. S tim u vezi, važno je istaći da je informacioni sistem koji se najviše koristi upravo računovodstveni informacioni sistem, posebno kada je u pitanju finansijsko izveštavanje.

Implementacija računovodstvenih informacionih sistema na bazi primene adekvatnog konceptualnog modela, posebno u zemljama u razvoju, što je tema ovog rada, veoma je aktuelna, a doprinos predloženog istraživanja je u identifikovanju ključnih činilaca za razvoj i implementaciju efikasnog računovodstvenog sistema informisanja, kako bi se unapredilo poslovanje malih i srednjih preduzeća, što bi šire posmatrano, imalo pozitivan uticaj na jačanje kapaciteta domaće privrede.

Glavni cilj ove disertacije je analiza uticaja varijabli (faktora) koji utiču na primenu računovodstvenih informacija u poslovno-finansijskom odlučivanju. Pravilna primena punog kapaciteta računovodstvenog sistema informisanja (finansijsko i upravljačko računovodstvo) ima pozitivan uticaj na poboljšanje poslovnih performansi preduzeća, poboljšanje konkurentske pozicije i, u krajnjoj liniji na održivo poslovanje.

U skladu sa predmetom i ciljem, postavljenim pretpostavkama i metodama istraživanja, očekuje se da će rezultati ovog naučno-istraživačkog rada dati doprinos poboljšanju poslovno-finansijskih malih i srednjih preduzeća Srbije u ovoj oblasti, jer su mala i srednja preduzeća katalizator domaće privrede, a na način da će biti identifikovani ključni indikatori efikasnog dizajniranja konceptualnog modela računovodstvenog sistema informisanja za poboljšanje poslovnih performansi.

Očekivani rezultat, odnosno ishod koji će se dobiti nakon sprovedenog istraživanja jeste da će se postavljene hipoteze dokazati ili opovrgnuti.

Opšta hipoteza od koje se krenulo u istraživanje u disertaciji je: ***„Sistem računovodstvenog informisanja na bazi adekvatnog konceptualnog modela postaje ključni faktor za poboljšanje poslovanja i kvaliteta odlučivanja kod malih i srednjih preduzeća.”***

Posebna hipoteza koja proizilazi iz opšte je: ***„Računovodstveni sistem informisanja može da obezbedi strateške konkurentske prednosti malim i srednjim preduzećima."***

Pojedinačne hipoteze koje su korišćene u disertaciji su:

1. *Smanjenje gubitaka u poslovanju može se postići primenom punog potencijala računovodstvenog sistema informisanja.*
2. *Loš kvalitet informacija može dovesti do negativnih efekata na donošenje odluka.*
3. *Integracija finansijskih i nefinansijskih informacija osnažuje kapacitet poslovnog odlučivanja.*
4. *Sistemi informisanja finansijskog računovodstva i upravljačkog računovodstva nisu ravnomerno primenjeni u preduzećima.*
5. *Adekvatna primena računovodstvenih informacija doprinosi boljoj poslovnoj efikasnosti.*

Cilj istraživanja je da se utvrdi uloga računovodstvenih informacionih sistema u unapređenju poslovanja na odabranom uzorku malih i srednjih preduzeća.

1.3. Metode istraživanja

Na osnovu definisanog istraživačkog problema, ciljeva istraživanja i koncipiranih istraživačkih hipoteza, u funkciji izvođenja kako naučnih, tako i stručnih zaključaka i iznalaženja mogućih rešenja problema, biće primenjena metoda prikupljanja podataka na osnovu literature o ulozi računovodstvenom sistemu informisanja u poboljšanju performansi malih i srednjih preduzeća koja će obuhvatati naučne radove, studije, priručnike, udžbenike i stručne publikacije izdate u zemlji i inostranstvu, kao i analiza sadržaja i strukture istraživane problematike. U istraživanju će biti korišćene primarne i sekundarne informacije; gde su primarne informacije prikupljene putem anketnih upitnika.

U istraživanju će biti korišćene metode deskriptivne i analitičke statistike. Normalnost raspodele numeričkih kontinuiranih varijabli će biti procenjena primenom specijalizovanih Kolmogorov-Smirnov i Shapiro-Wilk testova. Numeričke varijable će biti prikazane preko srednje vrednosti i standardne devijacije u slučaju podataka sa normalnom distribucijom ili medijane i interkvartilnog opsega u slučaju odstupanja od normalne distribucije podataka. Kategoričke varijable će biti prikazane putem opštih vrednosti učestalosti i procenata. Kod poređenja numeričkih varijabli sa vrednostima koje statistički značajno ne odstupaju od normalne distribucije će među grupama biće korišćeni Studentov T test i analiza varijanse, dok će kod poređenja vrednosti numeričkih varijabli čije vrednosti statistički značajno odstupaju od normalne distribucije, kao i kod poređenja vrednosti kategoričkih varijabli među grupama, biti korišćeni neparametarski ekvivalenti – Mann-Whitney U i Kruskal-Wallis H test.

Statistički značajna granica alfa vrednosti značajnosti razlike će biti postavljena na vrednosti 0.05.

Statistička analiza je sprovedena putem softverskog paketa IBM SPSS Statistics for Windows (International Business Machines Corporation, Armonk, New York, USA). Uzorak za anketiranje će ispitanici iz odeljenja finansija i računovodstva (računovođe i finansijski menadžeri) malih i srednjih preduzeća koja posluju u Srbiji. Baza podataka korišćena u ovoj studiji obuhvata mala i srednja preduzeća (slučajno odabran uzorak) iz Republike Srbije za period 2017-2020. Broj analiziranih preduzeća je prvobitno bio 50 i konačno, nakon kasnije sprovedenih uzastopnih eliminacija, baza podataka je sadržala samo 35 preduzeća. Preduzeća koja su isključena su ona koja su obelodanila gubitke bar u jednoj od posmatranih godina, jer je u fokusu profitabilnost MSP, tako da one firme koje su poslovale sa gubitkom, nisu bile relevantne. Sve ove informacije dobijene su iz finansijskih izveštaja objavljenih na sajtovima Agencije za privredne registre. Indikatori korišćeni u ovoj studiji koji kvantifikuju učinak preduzeća su prinos na sopstveni kapital (Return on Equtiy – ROE), prinos na uloženi kapital (Return on Invested Capital – ROIC).

1.4. Struktura rada

Na osnovu definisanja hipoteza i ciljeva istraživanja koncipirana je struktura rada koju čini šest poglavlja.

U prvom poglavlju je ukazano na specifičnosti poslovanja malih i srednjih preduzeća u razvijenim evropskim zemljama, kao i u nacionalnim okvirima.

Drugo poglavlje se odnosi na jačanje odgovornosti upravljačkih organa u malim i srednjim preduzećima u dizajniranju i implementaciji efikasnih računovodstvenih sistema za podršku merenju performansi. Menadžeri sa relevantnim znanjem i veštinama će verovatno biti aktivniji i produktivni za informacione sisteme i informacionim tehnologijama, i imaju tendenciju da imaju pozitivan stav prema informacionim sistemima i informacionim tehnologijama. Najviše rukovodstvo ima dominantnu ulogu u usklađivanju IT-a sa strategijama i ciljevima u MSP. Štaviše, najviše rukovodstvo ima ovlašćenja da obezbediti raspodelu adekvatnih resursa za IT projekte.

Treće poglavlje se bavi pregledom literature u oblasti postojećih modela računovodstvenog informacionog sistema. Računovodstveni sistem informisanja predstavlja najveći deo informacija u kvantitativnom obliku. Sastoji se od različitih operativnih funkcija koje prikupljaju finansijske podatke, obrađuju ih, kategorizuju i izvode finansijske događaje. Koristi se za čuvanje evidencije, usmeravanje pažnje i donošenje odluka uzimajući u obzir sve relevantne finansijske informacije. Računovodstveni informacioni sistem obrađuje nefinansijske i finansijske transakcije koje imaju direktan uticaj na obradu finansijskih transakcija. Na kraju, nefinansijski i finansijski podaci se pretvaraju u računovodstvene informacije za donošenje odluka. Sakupljanje, prerada, skladištenje i distribucija informacije koje podržavaju proces kontrole i donošenja odluka unutar organizacije su osnovne jedinice i

međusobno povezane komponente računovodstvenog informacionog sistema. Predstavlja integraciju fizičkih i nefizičkih komponenti, koje su međusobno povezane. Ima ključnu ulogu u donošenju odluka u MSP.

Četvrto poglavlje se bavi digitalnim računovodstvenim sistemom izveštavanja. U ovo digitalno doba, tehnologija je postala poslovna potreba, ne samo u velikim i srednjim preduzećima, već i u preduzećima malih razmera. Menadžer je jedina osoba koja zna ciljeve kompanije, te se od menadžera koji su upoznati sa novom tehnologijom očekuje da izaberu odgovarajući softver za poslovanja. Menadžeri sa računovodstvenim i informatičkim znanjem su u boljim pozicijama za implementaciju IT sistema prema zahtevima organizacije koja najbolje odgovara organizaciji.

Peto poglavlje se odnosi na predlog konceptualnog modela računovodstvenog informacionog sistema koji će omogućiti holističko sagledavanje svih faktora uticaja na poslovno-finansijsko odlučivanje, a bazirano na prethodno utvrđenim specifičnostima poslovanja malih i srednjih preduzeća. U okviru ovog poglavlja predstavljeno je prikupljanje i obrada podataka, a nakon toga i interpretacija i analiza rezultata istraživanja.

Šesto poglavlje se nadovezuje na peto i odnosi se empirijsko istraživanje. U ovom poglavlju su predstavljeni faktori koji su relevantni za definisanje konceptualnog okvira za efikasnu primenu računovodstvenih informacija u unapređenju performansi. Predstavljena je metodologija istraživanja i dati su rezultati istraživanja. Očekivani naučni doprinosi rezultata se ogledaju u predstavljenom konceptualnom modelu za podršku unapređenju poslovanja malih i srednjih preduzeća i sistematizaciji saznanja do kojih će se doći razvojem modela.

Na kraju rada su izneta **zaključna razmatranja i predloženi su** mogući pravci budućeg istraživanja u ovoj oblasti za Srbiju, kao i spisak referentne literature.

2. SPECIFIČNOSTI POSLOVANJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

Mala i srednja preduzeća (MSP) brojčano nadmašuju velika preduzeća i igraju važnu ekonomsku ulogu u mnogim zemljama. Mala i srednja preduzeća su nezavisni biznisi, koji imaju mali tržišni udeo i kojim upravlja njihov vlasnik ili suvlasnici. U stvari, postoji široka raznolikost preduzeća, tako da ne postoji jedinstvena definicija, već svaka zemlja ima svoju definiciju (kriterijume razvrstavanja) za mala i srednja preduzeća (Margaretha & Supartika, 2016). Iako ne postoji usaglašena definicija za MSP, kriterijumi koji se najčešće koriste za identifikaciju MSP su broj zaposlenih, ukupna prodaja i ukupna imovina. Razlike se javljaju u određivanju praga tih kriterijuma i osnova njihove kombinacije (ili/i). Na primer, Evropska unija smatra mala i srednja preduzeća organizacijom koja ima manje od 250 zaposlenih, sa ne više od 50 miliona evra godišnje prodaje, ukupnom vrednošću imovine nižom od 43 miliona evra i ne više od 25% udela u tom preduzeću. Doprinos malih i srednjih preduzeća (MSP) privredi je zaista dokazan, ali s druge strane, poslovni akteri ovog sistema se i dalje suočavaju sa brojnim problemima, a jedan od njih je u upravljanju finansijama, posebno u korišćenju računovodstvene informacije u donošenju različitih odluka. Jasno se sumnja da je percepcija menadžera jedan od ključnih (Risawati et al., 2022).

Mala i srednja preduzeća imaju važnu ulogu u povećanju ekonomskog napretka jedne zemlje i društva tako što će obezbediti mnogo radnih mesta za zajednicu i može povećati prihod u oblasti u kojoj se MSP nalaze, a za šta je posebno važno donošenje kvalitetnih poslovnih odluka (Kovjanić & Vukadinović, 2020). Ekonomska kriza koju su iskusila MSP takođe je postala velika pretnja nacionalnoj ekonomiji mnogih zemalja, s obzirom na to da su MSP pokretačka snaga njihovih privreda i najveći apsorber radne snage u poslednjoj decenija. Akteri MSP moraju da promene svoju poslovnu strategiju u naučno zasnovanu poslovnu strategiju ukoliko žele da imaju visoku konkurentsku prednost i mogu se razvijati tokom vremena kako se nauka i tehnologija razvijaju.

Postoje razne definicije MSP. Osei *et al*. (1993) definišu MSP kao firme koje zapošljavaju najviše 30 ljudi. Teal (2002) je klasifikovao mala i srednja preduzeća koja zapošljavaju 5-99 radnika. MSP se obično definišu kao reaktivne, fleksibilne i rizične organizacije, koje su u stanju da ostvare profit od bržeg i fleksibilnijeg prilagođavanja promenama životne sredine zbog pojednostavljene hijerarhije i brzog donošenja odluka (Terziovski, 2010). Abor & Quartey (2010) su kategorisali MSP kao kompaniju koja se sastoji od najviše 20 zaposlenih i uglavnom je u privatnom vlasništvu. Štaviše, Komitet Boltona (1971) je tvrdio da mala i srednja preduzeća imaju relativno mali udeo na tržištu i uglavnom su nezavisna i njima upravljaju pojedinci bez veoma formalne strukture upravljanja. Međutim, Quaye & Acheampong (2013) su pretpostavili da poslovne aktivnosti MSP koje prevazilaze mikro nivo, zapošljavaju više od pet radnika, posluju u formalnom sektoru i imaju početni kapital od 5.000 USD.

Ekonomska globalizacija i internacionalizacija malih i srednjih preduzeća su dva glavna trenda globalnog ekonomskog razvoja. Doprinos MSP industrijalizaciji proizvodnje može se posmatrati u kontekstu promenljivog okruženja globalizacije. Globalizacija se može široko definisati kao bliža ekonomska integracija kao rezultat brzog napretka tehnologije, rasta svetske trgovine i konkurencije i promena politike ka ekonomskoj liberalizaciji (Mutalemwa, 2015). Takođe, ona može predstavljati izazov u vezi sa načinom na koji MSP u Srbiji i regionu na koji treba da se pripreme da odgovore na promene i iskoriste ih i zauzmu odgovarajuću poziciju u globalnoj konkurentskoj ekonomiji. Ekonomska globalizacija omogućava slobodan protok različitih resursa na globalnom tržištu i transfer industrija između zemalja, povećavajući stepen međunarodne podele i ekonomske zavisnosti različitih nacija, i pružajući široke baze međunarodnog marketinga za različite vrste preduzeća. Na početku novog milenijuma, mala i srednja preduzeća su najavljivana kao motor ekonomskog rasta, inkubator inovacija i rešenje za probleme nezaposlenosti. Ona su ključna za društveno-ekonomski rast zbog svoje značajne uloge u stvaranju nove radne snage, povećanju bruto domaćeg proizvoda, inovacijama i preduzetništvu (Karadag, 2017).

MSP su takođe veoma rasprostranjena u Evropskoj uniji, a njihov broj se stalno povećava; međutim, „broj novorođenih MSP značajno premašuje stvarni porast populacije MSP zbog visoke stope mortaliteta MSP, posebno među mladim preduzećima" (European Commission, 2018). Prema Knightu (2000), iako su mala i srednja preduzeća videla brojne mogućnosti sa dolaskom globalizacije, ona posluju u neprijateljskom, rizičnom i neizvesnom poslovnom okruženju. U takvoj složenoj pozadini, mala i srednja preduzeća treba da neguju preduzetničku orijentaciju u svojim firmama i predviđaju bolji učinak MSP sa preduzetničkom orijentacijom od onih koji nisu u neizvesnom okruženju. Preduzetničke kompetencije su krovni pojam koji se odnosi na količinu stručnosti, veština i stavova potrebnih za kreiranje, koordinaciju i upravljanje poslovnim poduhvatom i svim rizicima koji to podrazumevaju (Novojen & Birnaz, 2019). Takve kompetencije pomažu preduzetnicima da izgrade profitabilna i održiva preduzeća jer se kombinuju kako bi firmama obezbedile konkurentsku prednost (Vu i Nwachukwu, 2021). Preduzetnička ekspertiza identifikuje poslovne mogućnosti, formuliše preduzetničke vizije, razvija poslovne modele, kreira poslovne strategije i pokreće kompaniju (Amini Sedeh et al., 2021).

Mala i srednja preduzeća (MSP) u mnogim zemljama predstavljaju vitalni deo privrede, jer su izvor različitih ekonomskih doprinosa kroz generisanje prihoda kroz izvoz, obezbeđivanje novih radnih mesta, uvođenje inovacija, stimulisanje konkurencije i pokretač zapošljavanja. Sadašnja ekonomija je poznata kao ekonomija zasnovana na znanju gde znanje, informacije i meka sredstva imaju veći značaj nego fizička sredstva. Uloga i značaj MSP u ekonomiji zasnovanoj na znanju je visoko cenjena i priznata. Štaviše, u sadašnjoj ekonomiji, MSP se suočavaju sa ogromnim izazovima i pretnjama da opstanu u konkurentskom okruženju. Remetilačke promene, poput onih izazvanih izbijanjem COVID-19, obavezuju preduzeća da razviju sposobnost da budu otporna u ovom nestabilnom okruženju ako žele da ostanu konkurentna. Kombinacija komponenti intelektualnog kapitala, odnosno ljudskog kapitala, organizacionog kapitala i relacionog kapitala, korisna je za mala i srednja preduzeća da

odgovore na promenljive uslove i iskoriste prilike koje se pojavljuju, te budu otporne na transformaciju procesa. U tom kontekstu, ističe se značaj inovacija. Mala i srednja preduzeća koja prihvataju inovacije kako bi poboljšali svoju tržišnu konkurentnost tvrde da je inovacija kritična sila za konkurentnost preduzeća i da se može posmatrati kao ugrađena u organizacione strukture, procedure, robe i usluge firme (Jan, 2022). Štaviše, otkriveno je da inovacija posreduje u vezi između orijentacije na kupca i učinka, kao i vezu između interfunkcionalnih orijentacija i učinka (Bamfo i Kraa, 2019). Shodno tome, inovativna sposobnost posreduje u odnosu između pristupa resursima i održivosti MSP, kao i osnaživanju vezu između pristupa informacijama i održivosti MSP ().

Mala i srednja preduzeća (MSP) igraju važnu ulogu u modernim ekonomijama zbog svoje fleksibilnosti i sposobnosti za inovacije. U skoro svakoj zemlji, mala i srednja preduzeća igraju značajnu ulogu u obezbeđivanju mogućnosti zapošljavanja i podržavanju velikih proizvodnih firmi. Međutim, u literaturi nema mnogo studija koje se bave problemima produktivnosti u MSP (Gunasekaran, et al., 2000). Od malih i srednjih preduzeća i multinacionalnih kompanija se zahteva da donesu kritične odluke o „nivoima" saradnje i razmene znanja sa partnerima u mreži. Uprkos rastućim nepredviđenim i katastrofalnim događajima koji ometaju poslovanje, empirijske studije o uticaju poremećaja u poslovanju na dimenzije učinka malih i srednjih preduzeća su ograničene (Mahmoud et al., 2021).

Mnogi faktori su prepoznati kao promovisanje poslovnog uspeha uopšte među MSP, od kojih se većina odnosi na interne, a ne na eksterne uslove preduzeća. Glavni među njima su (Feindt et al., 2001):

- motivacija vlasnika, iskustvo i veštine upravljanja;
- stručnost u upravljanju rastom;
- pristup resursima (novac, tehnologija i ljudi);
- inovativnost, konkurentska prednost i fleksibilnost;
- bliski kontakt sa kupcima;
- fokus na profit, a ne na prodaju (prihode od prodaje); i
- snažna tražnja i poslovanje na tržištu koje je rastuće.

Resursi koje MSP poseduju (materijalni i nematerijalni) kontrolišu igraju suštinsku ulogu u stvaranju i upravljanju konkurentskom prednošću i dostizanju superiornih performansi. Za razliku od velikih firmi, mala i srednja preduzeća sa ograničenim finansijskim resursima i nedovoljnom upravljačkom infrastrukturom, imaju tendenciju da se manje oslanjaju na skupa ulaganja u istraživanje i razvoj za inovacione aktivnosti (Jones and Craven, 2000; Lim & Klobas, 2000; Nootboom, 1993). Shodno tome, da bi uvela inovacije i stekla konkurentsku prednost na tržištu, mala i srednja preduzeća moraju da iskoriste druge interne faktore koji olakšavaju rad, kao što je ljudski kapital. Ovaj glavni cilj će se postići na dva načina: omogućavanjem kompanijama da uključe inovacioni potencijal u svoje upravljanje učinkom, i definisanje novih načina za deljenje informacija među kompanijama.

Kvalitet informacija pruža komparativnu prednost organizaciji. Računovodstveni informacioni sistemi pružaju mogućnost dobijanja kvalitetnih informacija koje služe kao komparativna prednost. Stoga, organizacije ulažu u računovodstveni informacioni sistem kako bi pravovremeni tokovi kvalitetnih informacija bili povećani za bolje upravljačke odluke. Upravo je kvalitet informacije dobijene preko računovodstvenog informacionog sistema su od suštinskog značaja za upravljanje. Stoga organizacije često koriste računovodstvene informacione sistema za pravljenje rezervnih kopija svojih upravljačkih odluka. Obično, finansijska analiza računovodstvenih informacija se koriste u donošenju odluka i često se analiza vrši korišćenjem računovodstvenog informacionog sistema. Koristeći poslovne tehnologije, računovodstveni informacioni sistem može obraditi veliku količinu podataka za menadžere i vlasnike MSP. Učinak menadžmenta se ocenjuje kroz ostvarene ciljeve i zadatke. Primarna odgovornost menadžera je da utvrde finansijski rizik procesa, a odgovorni su i za razvoj, izvršenje i praćenje sistema interne kontrole. Menadžeri mogu koristiti internu kontrolu za merenje i praćenje efikasnosti računovodstvenih aktivnosti za učinak firme.

Uprkos ogromnoj lepezi informacija sada dostupnoj malim preduzećima, menadžeri donose odluke koje se odnose na konkurentnost zasnovane na sopstvenoj sintezi dostupnih informacija (asimptotske informacije) i na njihovom razumevanju i prosuđivanju o situaciji (ograničena racionalnost). Menadžment se bavi različitim vrstama aktivnosti koje zahtevaju kvalitetne i pouzdane informacije. Kvalitetne informacije su jedna od konkurentskih prednosti za organizaciju. U računovodstvenom informacionom sistemu, kvalitet pruženih informacija je imperativ za uspeh sistema (Xu, 2010).

Promene u globalnom poslovnom okruženju dovele su do transformacije malih i srednjih preduzeća u pravcu održivosti fokusirajući se na efikasnost troškova. Upravljačko računovodstvo je specijalizovana oblast računovodstva koja se fokusira na generisanje informacija za planiranje, evaluaciju i kontrolu u organizacijama, i važno je za podršku poslovnim funkcijama. Literatura o upravljačkom računovodstvu nastavlja da sugeriše prednosti usvajanja praksi upravljačkog računovodstva u poboljšanju održivosti poslovanja. Ove prakse uključuju različite alate, tehnike i vredne interne informacije, uključujući budžetiranje, planiranje profita i procenu učinka.

3. ULOGA MENADŽMENTA U MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA U DIZAJNIRANJU I IMPLEMENTACIJI EFIKASNIH RAČUNOVODSTVENIH SISTEMA ZA PODRŠKU MERENJU PERFORMANSI

3.1. Menadžment u malim i srednjim preduzećima

Doprinos malih i srednjih preduzeća (MSP) ekonomskom razvoju većine zemalja u razvoju zemlje je ogroman. Obezbeđivanje zaposlenja za skoro dve trećine radno aktivnog stanovništva zemlje, doprinosi stvaranju državnih prihoda kroz plaćanje poreza na dohodak/dobit, kao i obezbeđivanje zarade u smislu profita, dividendi i plata domaćinstvima, samo su neke od onih odrednica koje predstavljaju krajnji zaštitni znak malih i srednjih preduzeća u zemljama u razvoju (Amoako, 2013). U toku pandemije COVID-19, glavni uzroci finansijskih problema malih i srednjih preduzeća su: odloženi nastavak rada, opadajuća tražnja na tržištu i ograničenja u logistici i protoku ljudi (Sun et al., 2021).

Kao i kod velikih organizacija, mala i srednja preduzeća se takođe suočavaju sa kompleksnim problemima koje se odnose na održivost poslovanja kao rezultat, između ostalog, globalizacije, veličine, napretka tehnologije, pojačane tržišne konkurencije, promena u menadžmentu i ograničenja u finansiranju kapitala.

Mala i srednja preduzeća (MSP) su glavni igrači u današnjoj ekonomiji. Dok su, istorijski gledano, istraživači i praktičari posvetili više pažnje multinacionalnim kompanijama, postoji sve veći konsenzus o potrebi razumevanja MSP. U zemljama u razvoju, javni i privatni sektor prepoznaju značaj malih i srednjih preduzeća za njihov doprinos ekonomskom rastu, zapošljavanju, društvenoj saradnji. U isto vreme, MSP se često suočavaju sa velikim izazovima. U poređenju sa većim preduzećima, MSP ređe profitiraju od ekonomije obima, a manji broj ima pristup širokoj bazi resursa. Usled uobičajeno niske stope kapitala MSP, ona su relativno ranjiva na eksterne događaje u poređenju sa većim preduzećima. To dalje implicira da se, ne samo veća preduzeća suočavaju sa različitim rizicima, već i mala i srednja preduzeća, čiji je opstanak lakše ugrožen zbog njihovog manjeg skupa – i finansijskih i nefinansijskih – resursa. Upravljanje rizikom može pomoći menadžerima MSP da identifikuju značajne rizike koji bi mogli da ugroze uspeh ili postojanje kompanije na vreme da se sa njima efikasno nose. Pogrešna procena ili neprepoznavanje rizika može, u najgorem slučaju imati katastrofalne posledice, u rasponu od gubitka kupaca do štete, štete po životnu sredinu i moguće, čak i bankrota (Hollman & Mohammad-Zadeh, 1984). Međutim, mnoga MSP ne primenjuju – ili ne na adekvatan način – prakse upravljanja rizikom, uglavnom zato što ne mogu sebi priuštiti da se usredsređeno posvete resursima zbog svojih ograničenja.

Investitori i poverioci uzimaju u obzir nekoliko faktora u procesu donošenja poslovnih odluka kada je u pitanju ulaganje ili obezbeđivanje dugova drugim kompanijama. Iz ove perspektive, važno je istražiti u kojoj se meri finansijski izveštaji koje objavljuju kompanije mogu smatrati kvalitetnim. Poslednjih godina, nakon računovodstvenih skandala, kvalitet finansijskih izveštaja istraživan je se sa više aspekata, uglavnom iz ugla kreativnog računovodstva i stanovišta upravljanja zaradama.

Čini se da su MSP više fokusirana na interno i kratkoročno planiranje, dok manje pažnje posvećuju dugoročnom planiranju. Glavni izazov za efikasniju praksu upravljanja učinkom leži u odgovarajućoj, uravnoteženoj upotrebi strateških i operativnih praksi i relevantnih mera. Stoga menadžerske aktivnosti kao što su razvoj vizije, misije i vrednosti, interna i eksterna komunikacija, upravljanje promenama i skeniranje horizonta predstavljaju preporučene oblasti za poboljšanje (Espinosa-Méndez & Inostroza Correa, 2022. Nekoliko autora je istaklo da strateške odluke koje donose glavni izvršni direktori (CEO) utiču na finansijske performanse preduzeća, sa mnogo većim uticajem u malim i srednjim preduzećima (MSP) nego u velikim kompanijama (Kwahk et al., 2016).

Mala i srednja preduzeća (MSP) su nesumnjivo važna za održavanje snažnog ekonomskog rasta, međutim, veliki izazov je kako održati njihov učinak na duži rok. Održive i dosledno visoke performanse oslikavaju zdrave prakse upravljanja učinkom. Za mala i srednja preduzeća, usvajanje naprednih menadžerskih praksi u glavnim poslovnim procesima je ključno za uspešno unapređenje njihovog poslovanja i konkurentnosti (Cagliano et al., 2001). Međutim, iz literature je dobro poznato da MSP imaju poteškoća u usvajanju novih i inovativnih menadžerskih praksi (Cagliano et al., 2001). Stoga, postoji jasna potreba da se stimuliše razvoj menadžerskih sposobnosti u MSP.

Brojne studije sugerišu da viši menadžeri sa malo iskustva imaju ograničenu efikasnost jer je potrebno vreme da se steknu adekvatno razumevanje firme (Alderfer, 1986). Starost izvršnog direktora (CEO) može odrediti efikasnost u upravljanju firmom (Cornett et al., 2008) jer je ova varijabla povezana sa sposobnošću obrade i analize informacija. Empirijski dokazi su pokazali da je starost menadžera negativno povezana sa sposobnošću da se integrišu informacije u donošenje odluka s obzirom da stariji rukovodioci imaju poteškoće u efikasnom organizovanju informacija, što dovodi do nižih performansi preduzeća (Tylor, 1975) u poređenju sa mlađim izvršnim direktorima. Pored toga, stariji menadžeri poseduju manje fizičke i mentalne izdržljivosti, kao i više nesklone riziku (Child, 1972) u odnosu na mlađe menadžere na visokim pozicijama. Zauzvrat, oni imaju tendenciju da budu konzervativniji kako se približavaju penzionisanju (Gibbons & Murphy, 1992).

Među brojnim faktorima koji mogu negativno uticati na performanse preduzeća su njena organizaciona kultura, nj[illegible]a sposobnost da privuče finansijsku podršku i uloga menadžmenta. Na tržištima u razvoju, većina malih i srednjih preduzeća se dugo suočavala sa dilemom dobijanja [illegible]ompleksnog i skupog finansiranja, što je u velikoj meri negativno uticalo na njihov opstanak i razvoj. Pošto mala i srednja preduzeća imaju ograničene resurse u vidu ljudskih

resursa, finansija i vremena, često su preopterećena kratkoročnim problemima sa gotovinom i plaćanjem. Međutim, drugi naučnici tvrde da menadžerska praksa može imati pozitivan uticaj na učinak organizacije (Ates et al., 2013).

3.2. Merenje performansi u profitno orijentisanim organizacijama sa posebnim osvrtom na MSP

U današnje vreme, rast poslovanja je sve brži, što rezultira sve većom konkurencijom između industrija. Dakle, mnogi vlasnici preduzeća pokušavaju da poboljšaju svoju zaradu da bi mogli da opstanu u oštroj konkurenciji u industrijama. Učinak je često povezan sa postignućem. Učinak je rezultat rada pojedinaca ili grupa ljudi u organizaciji zasnovan na datim ovlašćenjima i odgovornostima.

Merenje performansi kao koncept može se pratiti unazad do 1970-ih kada su finansijski indikatori prvi put primenjeni u sektoru računovodstva (Nudurupati et al. 2007). Tradicionalni sistem merenja performansi je 1973. godine su kreirali Teague & Eilon za tri svrhe, naime; (a) za postizanje ciljeva; (b) da se procene, poboljšaju i kontrolišu procesi; i (c) da se uporedi učinak (Sapri & Pit, 2005). Međutim, tokom 1990-ih došlo je do promene svrhe merenja performanse ka zadovoljavanju zadovoljstva i kvaliteta kupaca (Neeli et al. 2003). Od tada su se pojavili i razvili mnogi sistemi i okviri koji uključuju nefinansijske pokazatelji (subjektivne indikatore), kao što su kvalitet, zadovoljstvo kupaca i inovacije u ovim sistemima. Drugim rečima, sa istorijskog fokusa isključivo na finansijske metrike učinka, naglasak je pomeren na razmatranje portfelja nefinansijskih metrika učinka koji se odnose na klijente, poslovne procese i tehnologiju. Uključivanje nefinansijske metrike zajedno sa finansijskom metrikom u sistem evaluacije učinka, odvraća menadžere od preduzimanja radnji isključivo za optimizaciju kratkoročnih ciljeva profitabilnosti, ako ova metrika odražava dugoročnu vrednost, ali to zahteva kompromise sa kratkoročnim finansijskim pokazateljima (Banker, 2004). Nefinansijske metrike se ne mogu definisati u novčanom iznosu, već one ilustruju sveobuhvatan pogled na poslovanje, za razliku od finansijske metrike kod koje je potrebno, gde je to moguće, formulisati tačan novčani iznos. (Solcansky et al., 2011).

Generalno, postoje dve vrste nefinansijskih informacija za MSP, odnosno opšte informacije (profil organizacije i angažovanje zainteresovanih strana) i specifične informacije (ekološke, ekonomske, i društvene). Potreba da se poboljša kvalitet zarade je problem koji korporativni regulatori nastoje da reše kroz uspostavljanje raznih mehanizama. Finansijski izveštaji pripremljeni u skladu sa međunarodnim standardima mogu pružiti visok nivo transparentnosti i uporedivosti. Kompanije koje se pridržavaju mogu postići mnoge prednosti. Korišćenje međunarodnih standarda može smanjiti neizvesnost investitora i na taj način smanjiti cenu kapitala. Može značajno poboljšati komunikaciju između poslovnih korisnika i svih njihovih izveštaja.

Sisteme kontrole treba modifikovati u skladu sa poslovnom strategijom firme. Važna uloga sistema kontrole menadžmenta je da pomognu menadžerima da uspešno implementiraju strategije unutar organizacije. Među kontrolnim mehanizmima, menadžeri se obično oslanjaju na kritične mere učinka kako bi nadgledali implementaciju strategije i dijagnostikovali odstupanja od svojih unapred postavljenih standarda učinka. Naime, mere učinka usklađuju podsticaje menadžera i zaposlenih motivišu ih da postignu ciljeve organizacije i na kraju poboljšavaju organizacioni učinak. Kada su u pitanju nepredviđene situacije, potrebno je imati u vidu da na koristi od mera učinka utiču mnogi interni i/ili spoljni faktori.

Materijalni i nematerijalni resursi MSP igraju vitalnu ulogu u opstanku, rastu i postizanju boljeg učinka MSP, posebno u eksternom okruženju koje karakteriše dinamičnost, raznolikost, i kompleksnost. Indikatori uključuju profitabilnost, rast, tržišnu vrednost, zadovoljstvo kupaca, zadovoljstvo zaposlenih, ekološki učinak i društveni učinak (Santos & Brito, 2012). Nije neuobičajeno pretpostaviti da su MSP manje sposobna da se nose sa kriznim događajima u poređenju sa velikim firmama. Međutim, mala i srednja preduzeća ne reaguju pasivno na krizne događaje. Umesto toga, oni su prilično sposobni da se proaktivno nose sa krizom sa ograničenim resursima. Oni direktno i otvoreno komuniciraju sa svojim poslovnim partnerima i kupcima o kriznim situacijama i tražiti neophodnu pomoć za ublažavanje negativnih uticaja na njihov ukupni operativni rezultat. Menadžeri malih i srednjih preduzeća se angažuju energično u motivisanju svojih zaposlenih i drugih zainteresovanih strana. U tom smislu, mnoga MSP, uprkos njihovoj slaboj tržišnoj pozicionoj moći, pokazuju svoje jedinstvene stilove kriznog menadžmenta, kako bi ostvarili održivo poslovanje u dugom roku, te ostvarili ciljne performanse.

Finansijski učinak je subjektivna mera koliko dobro (efikasno) preduzeće može da koristi sredstva iz svojih izvora za primarni način poslovanja i generiše prihode. Može se koristiti i kao generalna mera opšteg finansijskog zdravlja preduzeća u datom vremenskom periodu, kao i za komparativne svrhe po sektorima ili industrijama. Postoji mnogo načina na koje se finansijski učinak se može meriti, bilo pojedinačno ili zbirno. Stavke kao što su prihodi od prodaje, poslovni dobitak ili gotovinski tokovi iz poslovanja mogu se koristiti u tu svrhu. Takođe bi se mogli dublje istražiti finansijski izveštaji da bi se sagledale stope rasta prihoda, profita ili smanjenja dugova. U kontekstu malih i srednjih preduzeća, računovodstvene informacije su važne da pomognu preduzećima da upravljaju, pored ostalog, i svojim kratkoročnim problemima.

Rast se smatra jednim od ključnih mera učinka u bilo kojoj industriji. Važna je mera za procenu vrednosti na berzi. Rast takođe ima tendenciju da bude jedan od ključnih kriterijuma na osnovu kojih se ocenjuju MSP. Ovo je posebno bitno, ako se ima u vidu da je uloga malih i srednjih preduzeća (MSP) kritična za većinu zemalja jer ova preduzeća značajno doprinose ekspanziji ekonomskog rasta (Ismail, 2022). Posebno održiv rast prodaje smatra se najvažnijim i najpouzdanijim kriterijumom uspeha MSP i kao ključ prosperiteta u savremenom društvu. Međutim, potrebno je imati u vidu da je održavanje stabilnog rasta dugoročno teško, te se stoga održivi rast, odnosno rast na duge staze u takozvanim „zrelim" preduzećima smatra istaknutim

pokazateljem uspeha. Održivi rast se može meriti kao funkcija dve varijable, godišnjeg rasta prodaje (prihoda od prodaje) i starosti kompanije. Mnoga MSP nisu bila u stanju da održe svoje poslovanje širom sveta, sa gubicima od skoro polovine u prvih pet godina i dve trećine u prvih deset godina (Nikolić et al., 2019). Smatra se da nedostatak preduzetničke kompetencije predstavlja značajnu prepreku razvoju malih i srednjih preduzeća (Nasir et al., 2017.

Povećana konkurencija poslednjih decenija usmerila je pažnju na racionalizaciju kratkoročnih investicija, dajući upravljanju obrtnim kapitalom ključnu ulogu u profitabilnosti preduzeća. Finansijski menadžment je usredsređen na razumevanje faktora koji određuju vrednost neizvesnih novčanih tokova preduzeća tokom vremena, i upravljanjem ovim faktorima kroz pažljivo finansijsko planiranje i kontrolu i zdravo finansijsko odlučivanje. Finansijski menadžment ima ključni značaj u svakom preduzeću i smatra se jezgrom sistema upravljanja u malim preduzećima. S obzirom na njihovu dimenziju, mala i srednja preduzeća generalno pate od ograničenja resursa koja ograničavaju njihovo delovanje (Jarillo, 1989) i zahtevaju pažljivo korišćenje raspoloživih resursa. Drugim rečima, zbog nedostataka u upravljanju finansijama, mala i srednja preduzeća mogu iskusiti značajne izazove u pogledu finansijskih i ukupnih performansi, pošto većina malih preduzeća propada zbog lošeg finansijskog upravljanja.

Finansijski resursi su među ključnim faktorima za održivo poslovanje (OECD, 2012), čak i ako su kompetencije i ljudske sposobnosti takođe veoma važne u vezi sa intenzivnom povezanosti između aktera, akcija i rezultata. Upravljanje malim i srednjim preduzećima se često zasniva na nadzoru vlasnika (Daft, 2007) uz mali doprinos eksterne podrške. Štaviše, vlasnik-menadžer često ima centralnu poziciju u organizaciji (Bridge et al., 2003), takođe igrajući ključnu ulogu u donošenju odluka u firmi.

3.3. Računovodstveni informacioni sistem za podršku merenju performansi u malim i srednjim preduzećima i menadžerska podrška

Informacije su podaci koji su organizovani i obrađeni, tako da daju smisao i unapređuju proces donošenja odluka. Kvalitetna informacija je informativni proizvod koji ima karakteristike, atribute ili kvalitete koji čine da informacije budu vrednije za korisnike. Kvalitetne i korisne informacije će iznedriti efikasna računovodstveni informacioni sistem.

Informacioni sistemi su osnova poslovnog uspeha. Računovodstveni informacioni sistem je koren kroz koji se izvode relevantni zahtevi za informisanje. Mala i srednja preduzeća (MSP), i velika preduzeća imaju različite strategije za sprovođenje jer se njihovi ciljevi razlikuju. Strategije velikih preduzeća se uglavnom fokusiraju na maksimizovanje bogatstva akcionara, dok MSP imaju niz ciljeva, kao što su, uglavnom, autonomija, opstanak i finansijski rast (Hussy and Hussey, 1994). Računovodstveni informacioni sistemi (AIS) igraju važnu ulogu za mala i srednja preduzeća. Problemi se javljaju u uspešnom upravljanju finansijskim podacima koristeći računovodstveni informacioni sistem koji može da transformiše finansijske podatke

u finansijske izveštaje koje različite interesene grupe izvan preduzeća donose odluke i evaluiraju performanse. Suštinski gledano, aktuelni problem je da li je odabrana aplikacija računovodstvenog sistema informisanja koju koriste MSP kategorisana kao uspešna ili neuspešna. U središtu pažnje je računovodstveni informacioni sistem koji je sposoban da generiše informacije prema potrebama korisnika, iz čega proizilazi da je zadovoljstvo korisnika informacija merilo uspeha ovog sistema informisanja.

Da bismo bolje razumeli pojam „Računovodstveni informacioni sistem", tri reči koje čine računovodstveni informacioni sistemi, trebalo bi biti razrađene posebno. Prvo, literatura dokumentuje da se računovodstvo može identifikovati u tri komponente, odnosno informacioni sistem, „jezik poslovanja" i izvor finansijskih informacija. Drugo, informacija je vredan obrađeni podatak koji daje osnov za donošenje odluka, preduzimanje radnji i ispunjavanje zakonske obaveze. Konačno, sistem je integrisani entitet, gde je okvir fokusiran na skup ciljeva. Odgovarajući dizajn računovodstvenog informacionog sistema podržava poslovne strategije na načine koji povećavaju organizacioni učinak. Povećanje ulaganja u računovodstveni informacioni sistem će biti poluga za postizanje jače, fleksibilnije korporativne kulture za suočavanje sa upornim promenama u okruženju. Inovacija je podsticaj sa kojim će se uspostaviti vrlinski krug koji vodi do boljih performansi preduzeća i smanjenja finansijskih i organizacionih prepreka, uz omogućavanje pristupa tržištima kapitala. Računovodstveni informacioni sistem su sistemi koji se koriste za evidentiranje finansijskih transakcija preduzeća ili organizacije. Kao takvi, oni kombinuju metodologije, kontrole i računovodstvene tehnike sa tehnologijom IT industrije u praćenju transakcija obezbeđuje koje podatke internog izveštavanja, podatke eksternog izveštavanja, finansijske izveštaje i analizu trenda sposobnosti da utiču na organizacioni učinak.

Tabela 1. Definisanje računovodstvenog informacionog sistema

Bodnar and Hopwood (2010)	Računovodstveni informacioni sistem simbolizuje niz baza (osoba i oprema), koji su namenjeni prikupljanju finansijskih podataka u meri u kojoj su podaci potrebni za različite donosioce odluka u određenom periodu.
Olusola, Olugbenga, Zacchaeus, and Oluwagbemiga (2013)	Računovodstveni informacioni sistem je sistem koji podržava prikupljanje i obradu podataka i činjeničnih podataka primenom postupaka koji imaju ekonomski uticaj na organizacije. Takođe pomaže u čuvanju, rukovanju i objavljivanju takvih informacija i internim i eksternim investitorima.
Bandago and Rufai, (2014), Harash, Al-Timimi, and Alsaadi, (2014)	Računovodstveni informacioni sistem je identična dinamika za sve poslovne organizacije. Smatra se da podržava administraciju i prikupljanje podataka, neobrađenih podataka ili običnih podataka i transformiše ih u finansijske podatke za radi dostavljanja donosiocima odluka.

Okour (2016)	Računovodstveni informacioni sistem se posmatra kao jedan od pomoćnih informacionih sistema koji se koriste u realizaciji administrativnih funkcija kao što su organizovanje, planiranje, donošenju odluka i kontroli upotrebu postojeće imovine.
Al-Dalaien and Dalayeen (2018)	Računovodstveni informacioni sistem je propisan sistem za utvrđivanje, prikupljanje, ispitivanje, sređivanje, konstruisanje i komuniciranje računovodstvenih informacija o određenom telu određenoj grupi.
Soudani (2012)	Računovodstveni informacioni sistemi su alat koji, kada se ugradi u oblast informacija i informacione tehnologije, dizajnirani su da pomognu u upravljanju i kontroli tema koje se odnose na organizaciju ekonomsko-finansijske oblasti.
Nicolaou (2000)	Računovodstveni informacioni sistem je zasnovan na računarskom sistemu koji povećava kontrolu i poboljšava organizaciju u korporaciji. upravljanju organizovanjem i sprovođenjem sistema interne kontrole, uloga računovodstvenog informacionog sistema od presudnog je značaja.

Učinak igra važnu ulogu u rastu i razvoju svakog preduzeća. Tradicionalno, uspeh informacionih sistema proučavan je u kontekstu velikih organizacija sa fokusom na sisteme koji su razvijeni u kompaniji. Većina preduzeća su, međutim, mala i srednja preduzeća, koja sve veću pažnju posvećuju povećanju efikasnosti informacionog sistema za podršku poboljšanju performansi, te za obezbeđenje dugoročne održivosti. Računovodstveni informacioni sistemi su deo informacionih sistema preduzeća koji olakšavaju odlučivanje unutar organizacija i mogu biti modifikovani prema okruženju organizacije, strukturi i zahtevima definisanih zadataka. Nivo sofisticiranosti računovodstvenog sistema informisanja je u korelaciji sa veličinom, starošću preduzeća i nivoom neizvesnosti koji karakteriše odsustvo efektivnog tržišta kapitala za MSP. Kvalitet računovodstvenih informacija koje se koriste u sektoru MSP ima pozitivnu vezu sa performansama entiteta. Dalje, bitno je istaći da su preduzeća bila u mogućnosti da ostvaruju visoke performanse u okolnostima kada je implementacija određenih tehnoloških dostignuća bila moguća.

Organizacione teorije i prakse koje su primenljive na veliki biznis možda neće odgovarati malom biznisu. Postoji potreba da se ispita usvajanje informacionih sistema u srednjim i malim preduzećima. U tom smislu, ističe se značaj računovodstvenih informacionih sistema kao komponente upravljačkog informacionog sistema su od ključne važnosti za proizvodnju kvalitetnih računovodstvenih informacija za finansijsko odlučivanje i obezbeđuju tačne i blagovremene izveštaje i komunikaciju tih informacija donosiocima odluka. Računovodstvene

informacije ne samo da uvek igraju bitnu ulogu u menadžerskom odlučivanju vezanom za finansijska i ekonomska pitanja, već u značajnoj meri utiču i na opstanak jednog preduzeća. Informacije su podaci koji su organizovani i obrađeni da daju smisao i unaprede proces odlučivanja (Romney & Steinbart, 2015).

U složenim dinamičnim uslovima privređivanja, računovodstveni sistem sve više dobija na značaju u okviru celokupnog informacionog sistema za donošenje efikasnih poslovno-finansijskih odluka. Informacije su primarni resurs menadžmenta. Informacioni sistem je od suštinskog značaja za konkurentnost. Informacije koje se očekuju od računovodstvenog informacionog sistema budu tačne, blagovremene, precizne, adekvatne i smislene (Awosejo *et al*., 2013). Računovodstveni informacioni sistem smatra se važnim organizacionim mehanizmom koji je kritičan za efikasnost donošenja odluka i kontrole u organizacijama (Trabulsi, 2018). Svaka organizacija mora proceniti i poboljšati delotvornost relevantnih aspekata kontrole. Čini se nespornim istaći da računovodstveni informacioni sistemi imaju važnu ulogu u napretku preduzeća. Adekvatno pozicioniranje računovodstvenog informacionog sistema u upravljački informacioni sistem organizacije prvi je korak u procesu obezbeđivanja finansijskih informacija za podršku poslovno-finansijskom odlučivanju.

Ključno pitanje je kako učinak malih i srednjih preduzeća ima koristi od pravilnog upravljačkog računovodstva. Postojeća literatura je otkrila da se preduzetništvo, liderstvo, stručnost i inovativnost smatraju ključnim faktorima u promovisanju finansijskog učinka, ali se malo zna o kombinovanim efektima ključnih kompetencija na finansijski učinak kroz inovativnost za MSP kojima upravljaju vlasnici u kontekstu razvoja zemlja (Ng *et al*., 2020). Finansijski učinak se odnosi na sposobnost preduzeća u ispunjavanju njegovih finansijskih ciljeva. Nekoliko studija je istaklo važnost praksi upravljačkog računovodstva, kao što su formalno kratkoročno planiranje i formalno dugoročno planiranje za učinak MSP. Međutim, nekoliko istraživanja je razmatralo šta zapravo objašnjava razlike u upotrebi formalnog planiranja (iz pristupa upravljačkog računovodstva) u MSP (Samuelsson *et al*., 2016). Načelno govoreći, praksa upravljačkog računovodstva dobija sve veću pažnju u istraživanju malih i srednjih preduzeća, i publikacije na ovu temu su istakle važnost upravljačkog računovodstva za MSP. Na primer, u njihovom nedavnom u opsežnom pregledu literature, Lavia & Hiebl (2015) su zaključili da upravljačko računovodstvo često ima pozitivan efekat na performanse MSP. Različite specifične prakse računovodstvenog upravljanja, kao što su upotreba formalnog planiranja, budžetiranje i kontrola finansijskih mera i nefinansijskih mera, imaju pozitivan uticaj na performanse MSP.

Implementacija računovodstvenog informacionog sistema i efikasnost sveobuhvatno su istraženi ali savremena literatura pokazuje neznatne dokaze o odnosu između računovodstvenog informacionog sistema i mera performansi (Hla & Teru, 2015). Integrisan računovodstveni informacioni sistem može u velikoj meri doprineti efikasnijem i efektivnijem poslovanju malih i srednjih preduzeća, tako da može uštedeti troškove koje ona imaju, posebno u domenu tzv. "kritičnih troškova", što može rezultirati povećanjem profita ovih entiteta. Osim toga, rezultati koje proizvodi ovaj sistem mogu se uzeti u obzir za potrebe donošenja

upravljačkih poslovnih odluka, a mogu biti i izvor informacija za eksterne korisnike finansijskih informacija kojima su one potrebne. Primarna svrha projektovanja sistema računovodstvenih merenja je nedostatak sveobuhvatnog, sveobuhvatnog informacionog sistema. To znači da postoji mnogo varijabli koje utiču na ove sisteme u smislu njihove analize, dizajna i aktiviranja unutar ekonomske jedinice. Kada se proučavaju računovodstveni sistemi merenja, postoji mnogo varijabli koje se mogu uzeti u obzir i koje imaju uticaj na dizajn tih sistema (Umran Mousa, 2022).

Kako preduzeće raste, različiti problemi i prilike zahtevaju različita rešenja. Ovo stvara veće poteškoće u obavljanju funkcija praćenja i može proizvesti rizike koji mogu sprečiti poslovanje da postigne svoje ciljeve. Svaka organizacija mora da proceni i unapredi delotvornost aspekata kontrole. Kako kompanija nastoji da uspostavi efikasan poslovni sistem, smernice računovodstvenog informacionog sistema će igrati važnu ulogu u efikasnosti interne kontrole (Li, 2020). Računovodstveni informacioni sistem pruža brojne pristupe i procese koji olakšavaju rad strukture interne kontrole (Susanto, 2016). Ovaj sistem zahteva niz procesa i procedura koje moraju da olakšaju rad strukture unutrašnje kontrole. Postoji nekoliko indikatora koji utiču na učinak zaposlenih, uključujući računovodstveni informacioni sistem koji se koristi, kulturu unutar organizacije i način uspostavljanja interne kontrole unutar organizacije (Maharani & Damayanthi, 2020, Susanto, 2016). Interna kontrola vrši umereni efekat na odnos između finansijskih problema i upravljanja zaradama tako što ograničava upravljanje obračunskim (akrualnim) i realnim zaradama (Li *et al*., 2020). Interna kontrola je isprepleteni skup aktivnosti koje su slojevite na normalne operativne procedure organizacije, sa namerom da se imovina sačuva, minimizuju greške i obezbedi realizacija poslovnih aktivnosti na odobren način (Chang *et al*., 2019). Sve dinamičniji tržišni uslovi i konkurencija među kompanijama podstiču vlasnike preduzeća, uključujući vlasnike malih i srednjih preduzeća u velikom broju zemalja da shvate kako se MSP mogu održati ili poboljšati svoje marketinške i finansijske performanse. Da bi bili konkurentni, stručnjaci za strateško upravljanje i upravljanje politikama podstiču kompanije, uključujući mala i srednja preduzeća, da primenjuju prakse strateškog upravljanja. U računovodstvenoj literaturi postoji argument da računovodstveni informacioni sistem vodi do strateškog uspeha jednog organizacija (Langfield-Smith 1997).

MSP mogu da koriste servitizaciju da povećaju svoje performanse uprkos ograničenjima resursa, ograničenju veličine i niskom nivou prihoda od usluga (Queiroz *et al*., 2020). Povoljan kvalitet računovodstvenog informacionog sistema treba da sadrži potencijalne kompetencije u saradnji između različitih poslovnih funkcija unutar firme (Wangcharoendate, 2019). Računovodstveni sistemi, kao deo procesa reorganizacije malih i srednjih preduzeća, pružaju dodatne informacije i unapređuju sam proces planiranja i kontrole (Laitinen, 2011). U današnjem svetu, brz pristup informacijama ima suštinsku ulogu u održivom razvoju ekonomskih institucija i ekonomskom odlučivanju korisnika. Korisnicima su potrebne informacije takvog kvaliteta koji povećava vrednost odluke koju treba kompanije treba da donesu, kao i one koje omogućavaju donošenje efektivnih odluka. Interni i eksterni korisnici računovodstvenih (finansijskih) informacija koriste ekonomsko-finansijske pokazatelje radi identifikovanja efikasnosti i efektivnosti u korišćenju korporativnih resursa. Za menadžere banaka, kompanija i institucija važno je da znaju kako da se brzo izbore sa događajima u

kompaniji i identifikuju opasnosti i šanse. Računovodstveni informacioni sistem je moćno sredstvo za poboljšanje efikasnosti i efektivnosti procesa izveštavanja.

Jednostavan pristup informacijama u finansijskim izveštajima ne garantuje da će korisnici moći da ih koriste kao a) izveštaje koji predstavljaju agregirane podatke o određenoj kompaniji; b) pojedinci imaju ograničenu racionalnost da obrađuju mnogo informacija (Eisenhardt, 1989) i; c) ljudi efikasno procenjuju trošak i korist uzimajući u obzir vreme i trud, dobijajući rezultate od tumačenja različitih finansijskih i nefinansijskih informacija (Kulviwat et al., 2004). Dakle, jedan od najboljih načina da se proceni učinak datog entiteta je kroz ekonomsko-finansijske indikatore. S tim u vezi, Knežević et al. (2019) tvrde da literatura o tehnikama analize finansijskih izveštaja predstavlja dokaze o primenljivosti finansijskih pokazatelja kao što su alati za evaluaciju za korisnike, analitičare i investitore. Drugim rečima, finansijski pokazatelji predstavljaju sredstva za smanjenje neizvesnosti u procesu poslovno-finansijskog odlučivanja (Knežević et al., 2019; Knežević, 2019). Potrebno je istaći i to da investitori i poverioci koriste finansijske izveštaje opšte namene za poslovno odlučivanje (Kljajić et al., 2021).

4. MODELI RAČUNOVODSTVENOG INFORMACIONOG SISTEMA: UPOREDNI PRIKAZ I EVALUACIJA

Računovodstveni informacioni sistem je sistem koji beleži i obrađuje podatke o transakcijama i događajima u smislene (logički strukturisane) informacije za upotrebu u planiranju, kontroli i poslovanju. Kvalitet računovodstvenih informacija koje preduzeće ima uticao bi na prirodu izveštavanja, a time i na učinak. Računovodstvo u MSP se sveobuhvatno razlikuje od računovodstva u velikim kompanijama (Lavia and Hiebl, 2015) i usko je povezano sa stanovištem zasnovanim na resursima (Hiebl, 2015). Razni faktori utiču na na dizajn i upotrebu konceptualnog modela računovodstvenog informacionog sistema. Radi detaljnijeg sagledavanja specifičnosti računovodstvenog sistema informisanja MSP, potrebno je da se naprave neka poređenja sa dešavanjima u nekoliko drugih zemalja. Podaci i izveštaji u realnom vremenu bi svakako bila posebno važna pomoć menadžerima da donesu bolje informaciono fundirane poslovno-finansijske odluke.

Računovodstvena literatura tvrdi da se strateški uspeh smatra rezultatom dizajnom računovodstvenog informacionog sistema (Langfield-Smith, 1997). Stoga, u okviru ovog dela biće razmatrana i uloga računovodstvenog informacionog sistema u strateškom menadžmentu, kao i ispitivanje atributa računovodstvenih informacionih sistema u okviru različitih strateških prioriteta. Trenutni pregled literature od strane Pelza (2019) ukazuje da često ne postoji jasna razlika između finansijskog i upravljačkog računovodstva u malim i srednjim preduzećima i, shodno tome, oboje nazivamo računovodstvom. Pitanje specifičnosti upravljačkog računovodstva u malim i srednjim preduzećima predstavlja sve veći interes u literaturi o upravljačkom računovodstvu poslednjih godina. Međutim, objavljena istraživanja su fragmentirana i obuhvataju različite oblasti kao što su računovodstvo, mala preduzeća i preduzetništvo, opšti menadžment i upravljanje proizvodnjom i poslovnim aktivnostima. Pored ostalog, ovaj rad ima za cilj da sintetizuje postojeće znanje o upravljačkom računovodstvu u malim i srednjim preduzećima i pruži konkretne predloge kako dalje.

U kontekstu razmatranja uticaja računovodstvenog informacionog sistema na poslovno odlučivanje, naglašava se važnost analize primene finansijskih izveštaja u procesu poslovno-finansijskog odlučivanja. Vanauken *et al*. (2017) su ispitivali faktore koji utiču na upotrebu finansijskih izveštaja i važne informacije koje oni sadrže za donošenje odluka. Rezultati njihovog istraživanja su pokazali da analiza glavnih komponenti identifikuje tri ključne varijable koje određuju upotrebu finansijskih izveštaja: iskustvo, poverenje i znanje. Postavlja se pitanje koliko menadžeri malih i srednjih preduzeća zanemaruju važnu ulogu pripreme i korišćenja finansijskih informacija u donošenju odluka. Kao rezultat zanemarivanja, dolazi do donošenja loših finansijskih odluka koje se smatraju glavnim uzrokom loših performansi i povećanja stope neuspeha njihovih poduhvata (Mwakujonga & Bwana, 2013). Stoga, jedno od važnijih pitanja u procesu odlučivanja jeste pitanje analiziranja svrhe i prakse pripremanja

finansijskih informacija, njihovo korišćenje i uočena važnost u svakodnevnom upravljanju malim i srednjim preduzećima.

Istraživanje Mwakujonga & Bwana (2013) je pokazalo da veliki broj malih i srednjih preduzeća nije svestan da se finansijske informacije mogu koristiti za merenje učinka, rasta, finansijske pozicije i utiče na ispravne odluke. Takođe, veliki broj ovih subjekata pripremaju finansijske informacije korišćenjem eksternih finansijskih stručnjaka; smatraju da je relativno jeftinije nego zapošljavanje osoblja za stalno ili samo privremeno. Nažalost, većina eksterno pripremljenih informacija se ne koristi pravilno jer ih menadžeri ne razumeju i ne tumače. Štaviše, vrlo malo malih i srednjih preduzeća razmatraju finansijske informacije kao važno sredstvo u svakodnevnom upravljanju svojim poslovima. Konačno, menadžeri malih i srednjih preduzeća veruju da finansijske informacije ne dodaju ništa od vrednosti njihovim entitetima. Negativna situacija je ako se finansijski izveštaji isključivo koriste u svrhu ispunjavanja zahteva finansijera, registracije preduzeća i poreskih organa.

Potrebno je razmotriti svaki podsistemom računovodstvenog sistema informisanja, nakon čega se vrše poređenja između podsistema. Posebno je važno sagledati ulogu sistema upravljačkog računovodstva u razvoju intelektualnog kapitala, tj. ljudskog kapitala, strukturnog kapitala i relacionog kapitala i rezultirajući efekti na performanse organizacije. Polje računovodstvenih informacionih sistema prolazi kroz opsežne promene, kako na profesionalnom tako i na akademskom planu. Akademska istraživanja su doprinela razvoju savremenog računovodstva, ali isključivo u specifičnim oblastima. Računovodstveni informacioni sistem je ključan za računovodstveni rad i obrazovanje. Uprkos njegovom značaju za karijeru budućih računovođa, postoji relativno malo postojećih istraživanja o relevantnim pitanjima obrazovanja u oblasti računovodstvenih informacionih sistema, posebno u nacionalnim okvirima.

Računovodstveni sistemi se posmatraju kao mehanizmi koji zavise od potreba svake organizacione podjedinice, koje su zauzvrat uslovljene organizacionom strukturom, a koja je zauzvrat određena okruženjem i tehnologijom. Karakteristike vlasnika/menadžera imaju uticaj na dizajn i upotrebu računovodstvenih sistema. Rezultati odluka, pa čak i učinak, snažno su zasnovani na karakteristikama top menadžera MSP. Nedostatak obuke i veština u oblasti finansija vlasnika/menadžera, smanjuje upotrebu ovih alata, povećavajući percepciju da oni služe samo za pružanje informacija eksternim adresatima (interesnim grupama), a ne za poboljšanje donošenja odluka MSP.

Još jedno od bitnih pitanja u ovom kontekstu, jeste sagledavanje značaju uvođenja kontrolnih mehanizama zasnovanih na računovodstvenoj podršci kako bi se sprečile prevarne radnje u obelodanjivanju finansijskih informacija. Prevara se smatra jednim od glavnih problema koji je stvorio ozbiljne izazove za sve vrste poslovnih organizacija (Law, 2011; Perri & Brody, 2012; Jaswadi, et al., 2022). Da bi organizacije opstale i opstale u poslovanju, moraju otkriti ovaj problem i mudro se baviti njime (Button *et al*., 2011). Postojeći radovi o šemama prevara u MSP koji su fokusirani na konceptualne studije i šeme prevare u MSP se često zanemaruju (Zainal *et al*., 2021) .

Ashbaugh-Skaife *et al*. (2008) smatraju efektivnu internu kontrolu alatom za merenje performansi MSP. Za MSP, efikasna interna kontrola dovodi do pouzdanijih internih podataka, kao što su zalihe, obaveze i mere učinka. Kao rezultat toga, ove metode doprinose boljem internom donošenju odluka, poboljšanju poslovanja i smanjenju prevare zaposlenih. Pored toga, dobra interna kontrola jača upravljanje preduzećem, omogućava menadžmentu da postigne svoje ciljeve i smanjuje rizike od prevare obezbeđujući zaposlenima veštine i alate za uočavanje i otkrivanje prevare (Peterson & Zikmund, 2004). Shanmugam *et al*. (2012) tvrde da bez obzira na veličinu i vrstu posla, mora postojati efikasna interna kontrola kako bi se sprečile prevare, otkrile pronevere i izradili tačni finansijski izveštaji. Isto tako, Hernandez & Groot (2007) su otkrili da je jaka interna kontrola ključna za prevenciju prevara. Larry Rittenberg, bivši predsednik COSO, izjavio je da je malim i srednjim preduzećima potrebna moćna interna kontrola baš kao što to rade velike kompanije (Tysiac, 2012). Štaviše, naveo je da preduzetnik MSP može imati dobru ideju, ali zbog nedostatka finansijske discipline njegov posao će propasti. Takođe je pretpostavio da jaka interna kontrola vodi uspešnim poslovima (Tysiac, 2012). Nasuprot tome, slaba ili nepostojeća interna kontrola smatrana je među vodećim faktorima koji pokreću prevare u MSP (ACFE, 2012; Laufer, 2011; Wells, 2004).

Zanimljivo je da je prevara skuplja za MSP od velikih preduzeća (Thomas & Gibson, 2003; Bierstaker *et al*., 2006). Bressler & Bressler (2007) potkrepljuju ovo gledište napominjući da je prevara činila 30% neuspeha malih preduzeća tokom 1990-ih. Hanno & Hugges (1999) su dodali da će mala preduzeća verovatno biti podložnija prevari, zbog svog ograničenog broja zaposlenih i nedostatka resursa za sprovođenje efikasnih internih kontrola. Bierstaker *et al*. (2006) su tvrdili da mala i srednja preduzeća nemaju resurse ili kapital da ulažu u tehnologiju protiv prevara uprkos (76)jenici da im je najpotrebnija tehnologija za otkrivanje i prevenciju prevara. Wells (2004) je dodao da su mala i srednja preduzeća ranjiva jer u velikom broju slučajeva nisu revidirana i nemaju telefonske linije specijalno namenjene obaveštavanju o mogućnim zloupotrebama i prevarnim radnjama, i interne kontrole.

Finansijske informacije olakšavaju MSP pristup kapitalu obezbeđivanjem korisne informacije vlasnicima/menadžerima za identifikaciju njihovih finansijskih ciljeva i u određivanju kolika su finansijska sredstva potrebna, kada je je potreban i koji su najpogodniji izvori iz kojih se može pristupiti finansiranju. Finansijske informacije takođe služe sa evaluaciju finansijskih izgleda MSP dobavljačima kapitala (Ingram et al, 1999). Pošto su finansijske informacije veoma korisne za pristup sredstvima iz eksternih izvora, praktična pitanja vezana za pripremu i korišćenje finansijskih informacija u malim i srednjim preduzećima istražena su brojnim studijama (McMahon, 2005).

Često se dešava da menadžeri malih i srednjih preduzeća zanemaruju važnu ulogu pripreme i korišćenja finansijskih informacija u donošenju odluka. Kao rezultat toga, oni donose loše finansijske odluke koje se smatraju glavnim uzrokom loših performansi i povećanja stope neuspeha njihovih poduhvata. Na osnovu sagledavanja aktuelne situacije u izveštavanju MSP u Srbiji, došlo se do saznanja da ova preduzeća interno pripremaju i koriste finansijske informacije, s tim da je većina ovih informacija namenski pripremljena da bi se ispunili zahtevi

finansijera, registracije preduzeća i poreskih organa. Štaviše, većina MSP priprema finansijske informacije koristeći eksterne finansijske stručnjake; nemaju dovoljno internih resursa. Konačno, menadžeri malih i srednjih preduzeća ne smatraju finansijske informacije važnim za donošenje odluka.

Prema opšteprihvaćenoj računovodstvenoj praksi, cilj finansijskih izveštaja je pružanje korisnih informacija primarnim grupama korisnika takvih izveštaja, bez obzira na veličinu entiteta. Primarni korisnici finansijskih izveštaja malih i srednjih preduzeća su vlasnici, kreditori i poreska služba. Zahtevi za priznavanje, merenje i obelodanjivanje potpunih MSFI ne rezultiraju isplativim i korisnim informacijama koje se pružaju korisnicima finansijskih izveštaja MSP (preduzeća koja ne kotiraju na berzi, bliska preduzeća i druga mala preduzeća, bez obzira na njihovu pravnu formu), jer ovim korisnicima nisu potrebne opsežne i složene informacije date u finansijskim izveštajima opšte namene.

Aktuelno konkurentsko okruženje primoralo je mala i srednja preduzeća da se menjaju i prilagođavaju kako bi se kontinuirano suočavala sa novim izazovima. Ovi izazovi su doprineli povećanju značaja kvaliteta informacija u procesu donošenja odluka. U ovom kontekstu, sistemi upravljačkog računovodstva postaju moćan alat za podršku odlučivanju koji pomaže u upravljanju poslovnim procesima. Informacije koje generišu ovi sistemi su takođe postale suštinski alat za upravljanje koje može doprineti povećanju konkurentnosti MSP na globalnom tržištu.

Prethodne studije su istakle široku upotrebu eksternih računovodstvenih usluga od strane malih i srednjih preduzeća (Bennett & Robson, 1999; Carey & Tanevski, 2009; Knežević, 2019), sa brojnim studijama koje ukazuju da su računovođe najčešće korišćeni izvor eksternih saveta, ispred banaka, advokata i državnih provajdera. Fokusirajući se na to zašto se eksterni računovođa koristi kao poslovni savetnik, brojne studije su naglasile da se mala i srednja preduzeća obično obraćaju poznatim i pouzdanim izvorima za poslovne savete.

4.1. Sistem finansijskog računovodstva profitnih organizacija

Informacije o finansijskom računovodstvu se uvek razmišljaju iz vizure investitora. Ovo polje je zrelo za kvalitativne terenske studije o odnosu investitor – menadžment i načinu na koji se menadžeri i investitori, zajmodavci i analitičari susreću i razgovaraju o finansijskim računima kompanija u koje se investira (Yong, 2006). Kvalitativna analiza, uključujući analizu diskursa, o tome kako mediji prikazuju korporativne odluke ili izveštavanje i interakcija između medija i organizacija bila bi dobrodošla u naučnom radu o finansijskom računovodstvu. Slično tome, rad odeljenja za odnose sa investitorima mogao bi se istražiti na više načina: kroz intervjue unutar i među firmama onih koji proizvode njegove rezultate, kroz diskurs ili pažljivo čitanje ovih rezultata, kroz analizu sadržaja veb sajta za odnose sa investitorima, kroz razgovore sa finansijskim analitičarima o tome kako koriste (ili ignorišu) informacije koje je generisalo odeljenje za odnose sa investitorima.

Računovodstveni informacioni sistem je alat koji rukovodstvo koristi u organizacijama da obezbedi dodatnu vrednost kako bi stvarao konkurentsku prednost za organizaciju. Funkcije računovodstvenih informacionih sistema su da pružaju važne informacije za smanjenje neizvesnosti, podršku donošenju odluka i podsticanje na bolje planiranje, praćenje i kontrolu radnih aktivnosti. Neefikasno korišćenje računovodstvenih informacija za podršku finansijskim odlukama vlasnika-menadžera MSP mogu negativno uticati na njihov finansijski status i dugoročnu održivost. Adekvatan računovodstveni sistem će generisati potrebne finansijske računovodstvene informacije za bilo koju svrhu. Preporučuje se da MSP vode detaljne računovodstvene evidencije i revidiraju svoje finansijske izveštaje na godišnjem nivou.

Računovodstvo se može definisati kao sistematsko i sveobuhvatno evidentiranje finansijskih transakcija koje se odnose na poslovanje. Primarni cilj finansijskog računovodstva je priprema finansijskih izveštaja, uključujući bilans stanja, bilans uspeha i izveštaj o novčanim tokovima, koji obuhvataju poslovni učinak kompanije u određenom periodu i finansijski položaj u određenom trenutku (uključujući i pregled novčanih tokova, priliva i odliva novca i njihove razlike).

Svakodnevno evidentiranje finansijskih transakcija od strane računovođa u sistemu računovodstvenog informisanja se zove dvojno knjigovodstvo. Knjigovodstvo organizuje i klasifikuje poslovne transakcije, igra fundamentalnu ulogu u računovodstvenim praksama i finansijskom izveštavanju. To je početni proces koji daje podatke za dalje računovodstvene aplikacije. Greške ili prevare u knjigovodstvu imaju domino efekat na druge prakse, te stoga pouzdanost finansijskih izveštaja je usko povezana sa odgovarajućom knjigovodstvenom praksom. Ako, bilo namerno ili slučajno, knjigovođe prave neprikladna beleženja poslovnih promena, što rezultira falsifikovanim finansijskim izveštajima i oni gube svoju korisnost i efikasnost i u internom i eksternom odlučivanju.

Pojava dvojnog knjigovodstva označila je prelazak knjigovodstva sa mehaničkih zadataka na vešt zanat i predstavljala je početak računovodstvene profesije. Najverovatniji oblik preduzeća u kome je nastalo dvojno knjigovodstvo banka, najverovatnije u Firenci. Ovaj novi format knjigovodstva dao je jasnu i nedvosmislenu sliku o računima svih dužnika i poverilaca, kao i sredstva za proveru da li su knjiženja između njih potpuna i tačna.

Mnogi autori su razmatrali važnost dvojnog knjigovodstva (npr. Weber, 1976; Schumpeter, 1939; Sombart, 1953). Oni tvrde da je računovodstvo odigralo ključnu tehničku ulogu u jačanju racionalnosti i daljem razvoju kapitalističkih metoda proizvodnje. Kapitalizam i dvojno knjigovodstvo su nerazdvojivo međusobno povezani koncepti. Istražuje se istorija računovodstvenih metoda i praksi od srednjeg veka do 19. veka da bi se procenili ovi argumenti. Razmatraju se dve važne dimenzije računovodstva: retorička i tehnička. Argument je da, kao retoričko, računovodstvo mora biti shvaćeno kao pokušaj da se ubedi deo publike u legitimnost poslovnih poduhvata. Međutim, dvojno knjigovodstvo je interpretativni okvir koji

se obično ne klasifikuje kao retorika. Ekonomski računi se obično smatraju formom neutralnih, tehničkih informacija. Kao praktičan metod, čini se da vođenje dvojnog knjigovodstva ima povećanu „racionalnost", ali je retorička strana dvostrukog knjiženja takođe kritična. Zaključak je da se značaj dvojnog knjigovodstva može ceniti samo ako se sagledaju njegovi retorički i tehnički aspekti.

Nalazi Nalukenge et al. (2012) sugerišu da nivoi finansijske pismenosti i eksterni pritisak korisnika utiču na percipirani kvalitet računovodstvenih informacija. Računovodstvena kvalifikacija i starost firme su takođe pozitivno povezani sa kvalitetom računovodstvenih informacija. Međutim, ne postoji značajna veza između veličine preduzeća i kvaliteta računovodstvenih informacija.

4.2. Finansijsko izveštavanje malih i srednjih preduzeća i računovodstveni standardi

Finansijski izveštaj je uobičajen rezultat više procesa. Prvi proces je knjigovodstveni proces koji podržava proces pripreme finansijskog izveštaja. Ovaj proces se obavlja nakon tekuće godine, paralelno sa knjigovodstvom naredne godine. Pored ova dva procesa, postoji i proces revizije koji se sastoji od eksterne i interne revizije. Posmatrajući stanje finansijskih izveštaja, i dalje je tačno da je finansijski izveštaj proizvod, ali za neka preduzeća iz grupe MSP, ona je samo rezultat knjigovodstva i sastavljanja finansijskog izveštaja (Budai et al., 2021). Preuzimanjem iz ekonomske teorije, informacije se mogu posmatrati kao ekonomski proizvod ili usluga. Konceptualna razlika između korisnosti odlučivanja i informacija o upravljanju zasnovanim na podsticajima bila bi nevažna da za ovim poslednjim postoji mala tražnja ili da su praktične posledice odricanja od njih beznačajne. (Miller & Oldroyd, 2017).

Finansijski izveštaji pripremljeni u skladu sa međunarodnim standardima mogu pružiti visok nivo transparentnosti i uporedivosti. Kompanije koje se pridržavaju jedne od grupe dominantnih standarda (*Generally Accepted Accounting Principles* – GAAP ili *International Financial Reporting Standards* – IFRS) mogu postići mnoge prednosti. Korišćenje međunarodnih standarda može smanjiti neizvesnost investitora i na taj način smanjiti cenu kapitala. Može značajno poboljšati komunikaciju između poslovnih korisnika i svih njihovih izveštaja. Sve veći značaj ekonomskih doprinosa malih i srednjih preduzeća (MSP) širom sveta motivisao je bolje razumevanje finansijskih praksi među MSP. Razumevanje finansijske prakse MSP je od suštinskog značaja za razvoj podržavajućeg finansijskog okvira za postizanje nacionalne agende za poboljšanje održivosti MSP i povećanje ukupnog doprinosa MSP privredi (Zabri et al., 2017).

MSFI za MSP je izdao Odbor za međunarodne računovodstvene standarde (IASB) 2009. godine kako bi uveo pojednostavljenu verziju kompletnog MSFI sa značajno smanjenim principima priznavanja i merenja i zahtevima za obelodanjivanje. Cilj IASB-a u izdavanju MSFI za mala i srednja preduzeća bio je da ponudi platformu ovim subjektima za izradu

visokokvalitetnih i globalno konzistentnih finansijskih izveštaja. IASB tvrdi da će sa globalizacijom tržišta kapitala to pomoći malim i srednjim preduzećima da dobiju pristup finansijama. Sklonost usvajanju MSFI za mala i srednja preduzeća mogla bi biti najjača u jurisdikcijama u kojima je standard finansijskog izveštavanja i regulisanje finansijskog izveštavanja suštinski neadekvatan.

Važno je napomenuti da većinu entiteta širom sveta predstavljaju „MSP" (Alp & Ustundag, 2009). Štaviše, sektor malih i srednjih preduzeća smatra se kičmom mnogih ekonomija kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju. Ovaj sektor daje ogroman doprinos stvaranju radnih mesta, tehnološkim inovacijama i ekonomskom rezultatu (Reddy, 2007). Pre uvođenja MSFI za MSP 2009. godine, pojedinačne jurisdikcije su usvojile ili lokalne opšteprihvaćene računovodstvene principe (GAAP) ili pune MSFI za potrebe finansijskog izveštavanja subjekata koji nisu javno odgovorni i MSP širom sveta (Alp & Ustundag, 2009).

Usvajanje MSFI za MSP dovodi do poboljšanog pristupa MSP međunarodnim finansijama kroz harmonizovane i visokokvalitetne finansijske informacije (IASB, 2009). Globalni jezik finansijskog izveštavanja u velikoj meri pozitivno utiče na podizanje međunarodne uporedivosti i globalne prepoznatljivosti MSP širom sveta.

Čini se da je ovo kretanje ka konvergenciji MSFI za MSP još uvek kontroverzno iz više razloga. Zanimljivo je da stepen do kojeg su zemlje prihvatile ili odbacile MSFI za MSP stvara nekoliko argumenata. Deloitte Touche Tohmatsu izveštava da „mnoge zemlje idu ka usvajanju MSFI za mala i srednja preduzeća, iako se čini da te zemlje možda nisu zahtevale MSFI računovodstvo „u celosti" pre prelaska na primenu" (AASB, 2010a, 1). Nasuprot tome, istaknutije razvijene zemlje koje su usvojile pun set MSFI, kao što su Australija, Ujedinjeno Kraljevstvo i zemlje članice Evropske unije, još uvek nisu usvojile MSFI za MSP.

Mala i srednja preduzeća (MSP) imaju važnu poziciju u svetskoj ekonomiji. Računovodstvene informacije koje pružaju moraju imati istu ulogu (Sava et al., 2013). Finansijske krize koje dovode do uskih grla plaćanja su najvažniji razlog za bankrot malih i srednjih preduzeća. Najviše su pogođena ona MSP koja nemaju finansijske rezerve. Drugi važan faktor koji snažno utiče na finansijsku situaciju preduzeća su greške koje je napravio menadžment (Chłodnicka & Zimon, 2020).

Značaj računovodstvenih standarda, koji imaju za cilj da obezbede visok kvalitet, pouzdane, uporedive i razumljive finansijske informacije, prepoznaju se na globalnom nivou. Kao rezultat toga, globalno prihvaćeni standardi finansijskog izveštavanja su od vitalnog značaja za različite zainteresovane strane kao što su investitori, kreditori, finansijski analitičari i bilo koje drugi korisnici finansijskih izveštaja u donošenju odluka

Prednosti korišćenja zajedničkog skupa računovodstvenih ili finansijskih standarda izveštavanja su višestruke, kao što su to poboljšana efikasnost i efektivnost u finansijskom izveštavanju i reviziji, poboljšana uporedivost i veću transparentnost i pouzdanost.

Danas se većina MSP u skoro svim industrijama suočava sa rastućom konkurencijom zbog internacionalizacije, pri čemu su neki od glavnih pokretača rastuće internacionalizacije ukorenjeni u političkim i ekonomskim evolucijama, kao što su liberalizacija i globalizacija, i tehnološke inovacije. Čak i prevashodno domaće orijentisana mala i srednja preduzeća moraju da posluju na međunarodnom nivou kako bi postigla i održala svoju konkurentnost i održivost. Tokom poslednjih godina, MSP su preuzela sve aktivniju međunarodnu ulogu. Dokazi podržavaju ideju da ulazak na strano tržište, bez obzira na način, značajno povećava razvoj preduzeća, učinak i profitabilnost, a time i ekonomsko bogatstvo matične zemlje (De Maeseneire & Claeys, 2012).

Danas se većina MSP u skoro svim industrijama suočava sa rastućom konkurencijom zbog internacionalizacije (Evropska komisija, 2003a). Neki od glavnih pokretača rastuće internacionalizacije su ukorenjeni u političkim i ekonomskim evolucijama, kao što su liberalizacija i globalizacija, i tehnološke inovacije (Madsen i Servais, 1997). Čak i prvenstveno domaće orijentisana mala i srednja preduzeća moraju da posluju na međunarodnom nivou kako bi garantovala svoju konkurentnost i održivost (Etemad, 1999, Etemad, 2004). Tokom poslednjih godina, MSP su preuzela sve aktivniju međunarodnu ulogu (Kuo & Li, 2003, Oviatt i McDougall, 1994). Dokazi podržavaju ideju da ulazak na strano tržište, bez obzira na način, značajno povećava razvoj preduzeća, učinak i profitabilnost, a time i ekonomsko bogatstvo matične zemlje (Daniels & Bracker, 1989).

Na osnovu argumenata koje navode Birchard (1994), Wallman, 1996, Amir & Lev (1996) i Francis & Schipper (1999), domen računovodstvenih informacija i, preciznije, granice finansijskog izveštavanja i obelodanjivanja, nalaze se na raskrsnici i možda izazivaju krizu poverenja korisnika finansijskih izveštaja. Finansijska transparentnost je od suštinskog značaja za zainteresovane strane da donose odluke, obezbeđujući ispravne odluke i za iznos poreza koji se plaća državi. Rezultati istraživanja Blanco et al. (2022) su pokazali da je loša uporedivost finansijskih izveštaja povezana sa većom verovatnoćom nastanka računovodstvene prevare, kao i da se uporedivost finansijskih izveštaja poboljšava nakon otkrivanja prevare, u skladu sa idejom da menadžeri poboljšavaju kvalitet svog finansijskog izveštavanja nakon prevare. Poboljšana relevantnost prakse korporativnog izveštavanja pojavila se širom sveta, posebno u Evropskoj uniji, sa svojom regulativom o nefinansijskim informacijama koja pokazuje povećanu relevantnost takvih praksi (Zanellato & Tiron-Tudor, 2021).

Finansijski izveštaji su važan instrument za predstavljanje finansijskih informacija ljudima van organizacije. Mala i srednja preduzeća (MSP) imaju važnu poziciju u svetskoj ekonomiji. Računovodstvene informacije koje pružaju moraju imati istu ulogu. Revizija finansijskih izveštaja treće strane ima za cilj da poboljša kvalitet finansijskog izveštavanja koje pruža menadžment. Informacija iz finansijskog izveštaja je vrednija što je njen kvalitet veći, i obrnuto. Na kvalitet finansijskog izveštavanja utiču računovodstveni standardi, regulativno usvajanje ovih standarda, sistem računovodstvenog informisanja, sistem menadžmenta, prosuđivanje menadžmenta i procene kada se koriste substituti i druge varijable.

Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (MSFI) su instrument za olakšavanje prelaska granice za mala i srednja preduzeća. Koristi od primene IFRS za mala i srednja preduzeća jesu: (Pascu & Vasiliu, 2011)

- međunarodna uporedivost između finansijskih izveštaja velikog broja subjekata;
- mobilnost računovodstvenih i revizorskih usluga unutar EU;
- pružanje usaglašenijih informacija o tome koje su koristi potrebne za zainteresovane strane (investitori, poslovni partneri i kreditori);
- korišćenje istog računovodstvenog jezika za prenos informacija;
- značajna podrška koju ovi standardi pružaju pripremama za konsolidovane račune;
- olakšavanje prekogranične trgovine, stranih spajanja i akvizicija i međunarodnog rasta kompanija;
- povećanje poverenja u finansijsko izveštavanje i zadovoljenje potreba korisnika finansijskih izveštaja.

Finansijsko izveštavanje je veoma važno za obezbeđivanje opstanka i rasta svake poslovne jedinice. Vođenje urednih evidencija i pisanje finansijskih izveštaja imaju ogromne prednosti za mala preduzeća. Oni služe kao važan alat za upravljanje za svako preduzeće jer pružaju tačan odraz finansijskog učinka preduzeća. Oni takođe služe kao sredstvo za praćenje performansi i merenje tačnosti prihoda i rashoda. Vođenje računovodstvenih evidencija podrazumeva dokumentovanje svih transakcija privrednog subjekta uključujući njegovu imovinu i kapital (kapital i obaveze), a da bi rešili poslovna ograničenja kao što su nedostatak finansija, slab institucionalni kapacitet, nedostatak menadžerske veštine i obuku malih preduzeća, postoji potreba za stručnošću menadžmenta za pravilno upravljanje finansijama, kupovinom, prodajom, proizvodnjom i aspektom ljudskih resursa preduzeća.

Finansijski izveštaji su organizovani skup podataka koji su obavezni da budu obelodanjeni za svaku finansijsku godinu u skladu sa međunarodno prihvaćenim standardima (IFRS) i/ili opšteprihvaćenih računovodstvenih principa (GAAP) specifičnih za državu. Usvajanje bez modifikacija ili izuzeća pružilo bi malo koristi za MSP u privredama u razvoju; više bi to bilo opterećujuće za preduzetnike i neprikladno za postizanje nacionalnih ciljeva ekonomskog rasta. Nametanje MSFI za mala i srednja preduzeća može nenamerno dovesti do smanjene preduzetničke aktivnosti kao odgovora na teške zahteve finansijskog izveštavanjaDakle, potrebno je preduzeti dubinsko istraživanje, u svakoj jurisdikciji, pre usvajanja MSFI za MSP, o izazovima sa kojima će se verovatno suočiti u primeni standarda.
Finansijsko izveštavanje se može sagledati kao obelodanjeni skup podataka, dostupan svima, i koristi se za razne svrhe, kao što su kao oporezivanje, odluke, analize, statistike itd. Istraživanje o kvalitetu finansijskog izveštavanja fokusira se uglavnom na kompanije koje se kotiraju na berzi. Takve studije kvaliteta finansijskog izveštavanja u malim i srednjim preduzećima (MSP)

su retke, uprkos činjenici da po svom broju ova preduzeća čine veći udeo preduzeća u skoro svim zemljama (Budai et al., 2021).

Prakse opreznog finansijskog upravljanja i veštine izveštavanja su od najveće važnosti za dobrobit MSP da ojačaju svoj ekonomski i društveni doprinos. Ograničena upotreba finansijskog i menadžerskog računovodstvenog izveštavanja se mogu pripisati nemogućnosti MSP da zaposle profesionalne menadžere sa funkcionalnom specijalizacijom u oblasti finansija zbog svojih ograničenih finansijskih sredstava (Agir, 2017).

Menadžment je složena aktivnost na koju utiče mnoštvo internih i eksternih faktora u interakciji i neizbežno se mora preduzeti na holistički način u MSP. Određene prakse daju doprinos celom zadatku, a da se pritom ne ističu kao sveobuhvatna rešenja za probleme sa kojima se generalno susreću. Stoga se tvrdi da poboljšano finansijsko izveštavanje treba realno posmatrati jednostavno kao deo šire kompetencije u finansijskom menadžmentu koji će, zajedno sa drugim funkcionalnim sposobnostima, verovatno dovesti do efikasnijeg i efektivnijeg upravljanja MSP i značajno poboljšati njihove performanse (McMahon, 2001).

Mala i srednja preduzeća kao privredni subjekti sve više postaju stubovi ekonomskog rasta i promena. Tvrdi se da je kapacitet malih i srednjih preduzeća da inicira ekonomski razvoj na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou značajan. Pored toga, mala i srednja preduzeća predstavljaju aktivne igrače na međunarodnom nivou. Sofisticiraniji sistem finansijskog izveštavanja je neophodan da bi se obezbedilo da mala i srednja preduzeća koriste svoje ekonomske resurse u realizaciji ciljeva. To dalje povlači i potrebu da se u rastućim MSP unapređuju veštine finansijske analize koje će omogućiti čitanje i razumevanje finansijskih izveštaja koji sadrže istorijske ili prognostičke informacije. Istorijski gledano, smatralo se da razlike između velikih i malih subjekata proizilaze iz različite strategije koje sprovode, pri čemu su mala i srednja preduzeća više orijentisana ka autonomiji, opstanku i stabilnosti, nego što su fokusirana na traganje za finansijskim rastom.

MSP su pokretačka snaga ekonomije EU i treba razumeti višestruke interakcije finansijskog izveštavanja i finansiranja. Uopšteno govoreći, prethodna istraživanja su ukazala da je primena MSFI od strane pojedinih zemalja izazovna, nezavisno od toga da je u pitanju standard koji je složen ili je u pitanju njegova pojednostavljena verzija. Stoga, od posebnog značaja je više istraživanja o iskustvu transformacije finansijskog izveštavanja od strane malih i srednjih preduzeća. Razna pitanja se u tom smislu mogu razmatrati, kao što je razmatranje troškova i koristi prilikom usvajanja MSFI za MSP, tehnička pitanja inherentna priznavanju i principi merenja standarda, kao i druga relevantna pitanja.

„Ispravno" računovodstvo je korisno u donošenju zdravih ekonomskih odluka koje su od vitalnog značaja za uspeh malih preduzeća. Zloupotreba i neblagovremene, loše evidentirane i netačne računovodstvene informacije navode MSP da netačno procene svoju finansijsku situaciju i donose loše finansijske odluke, što negativno utiče na održivo finansijsko poslovanje. U najgorem slučaju, mala i srednja preduzeća mogu propasti i na kraju možda i bankrotirati (Rathnasiri, 2014). Dalje, bitno je istaći da učešće preduzeća u njihovoj lokalnoj

zajednici utiče na odluke MSP da stave fokus na društveno odgovorno ponašanje, na važnost društvenog kapitala i na sve neformalne odnose sa kupcima, dobavljačima i finansijskim institucijama.

4.2.1. Finansijsko izveštavanje kao platforma za poslovno odlučivanje u malim i srednjim preduzećima

Finansijsko izveštavanje ispunjava dve važne funkcije u tržišnim ekonomijama. Prvo, smanjuje asimetriju informacija i omogućava dobavljačima kapitala da vrednuju firme, obezbeđujući tako transparentnost potrebnu za efikasno funkcionisanje tržišta kapitala (uloga računovodstvenih informacija u proceni vrednosti). Drugo, finansijski izveštaji omogućavaju eksternim dobavljačima kapitala da prate učinak menadžmenta (upravljačka uloga računovodstvenih informacija) (Pinnuck, 2012). Dakle, potreba za visokokvalitetnim računovodstvenim informacijama je porasla kako je rasla upotreba finansijskih podataka za procenu učinka kompanije.

Iako je cilj finansijskog izveštavanja da zadovolji potrebe korisnika za informacijama, paradoksalno, njihov doprinos je bio minimalan u procesu postavljanja standarda zbog njihovog ograničenog učešća. MSFI za MSP su razvijeni da zadovolje potrebe za informacijama eksternih korisnika finansijskih izveštaja MSP, kao što su zajmodavci, kreditori, rejting agencije i druge zainteresovane strane. Postoji zabrinutost zbog nejednakosti u razmatranju potreba korisnika i obelodanjivanja finansijskih informacija u izveštavanju MSP.

Zahtevi za donošenje odluka korisnika iz finansijskih izveštaja mogu da variraju od jednog entiteta do drugog iz različitih razloga, od kojih neki proizilaze iz razlika u veličini entiteta, strukturi i svrsi. Ova raznolikost u veličini, strukturi i svrsi entiteta služi za pogoršanje opšteg problema kako osigurati da izveštaji zadovoljavaju potrebe korisnika i da su korisni za donošenje odluka (Handley, 2007).

Kao što je poznato, izveštaj o novčanim tokovima je ključni deo finansijskog izveštavanja. Pokazatelji novčanih tokova izazvali su pažnju praktičara i istraživača koji će koristiti za procenu učinka kompanije. Kao što znamo, važan finansijski pokazatelj koji meri da li je kompanija ima sposobnost da izmiri svoje kratkoročne obaveze (ili ne) bez nanošenja neželjenih gubitaka je likvidnost. Neefikasna upotreba imovine preduzeća može biti razlog povećanog rizika likvidnosti, koji je izrazito najizazovniji rizik u poređenju sa drugim finansijskim rizicima. U današnje vreme rizik likvidnosti postaje sve složeniji zbog nedavnih dešavanja na finansijskim tržištima. Potrebno je imati u vidu i to da kriza likvidnosti jedne kompanije može uticati indirektno ili direktno sve ostale kompanije.

U literaturi je identifikovano nekoliko faktora koji utiču na učinak MSP, posebno na mogućnost pristupa finansijama. Pristup finansijama je zauzvrat pod uticajem varijabli u internom i eksternom okruženju preduzeća. Smatra se da MSP nisu u mogućnosti da pristupe eksternim finansijama jer nisu spremna za ulaganja. Nedostaju im neophodne informacije i znanje o svom

poslovanju da bi imali odgovarajući pristup do dužničkog ili vlasničkog finansiranja (Sarapaivanich & Kotey, 2006).

Postoje tri ključna elementa finansijskog upravljanja (Jindrichovska, 2013):

- pitanje upravljanja likvidnošću i upravljanja novčanim tokovima.
- Pitanje dugoročnog sticanja sredstava – koje usmerava dugoročni tok poslovanja.
- Pitanja finansiranja, strukture kapitala i troškova finansiranja.

Najvažnije pitanje je upravljanje likvidnošću. Preduzeće nikada neće opstati dugoročno ako ne može da planira odgovarajuću politiku za efikasno upravljanje svojim obrtnim kapitalom. Generalno, loše finansijsko upravljanje vlasnika-menadžera je glavni uzrok problema malih i srednjih preduzeća.

Prakse finansijskog upravljanja u MSP se razlikuju od onih koje se nalaze u većim firmama, zbog prirode njihovog ciklusa novčanih tokova, izazova upravljanja obrtnim kapitalom i poteškoća malih i srednjih preduzeća da pribave izvore finansiranja putem duga ili kapitala. Uobičajeno je mišljenje da većina malih i srednjih preduzeća ima neadekvatan sistem finansijskog upravljanja i računovodstva, koji se razlikuje od onih koje koriste velike firme, i da mala i srednja preduzeća takođe imaju neadekvatno kvalifikovano osoblje za upravljanje tim sredstvima (Muneer, 2017).

Jedan od glavnih razloga za kolaps malih i srednjih preduzeća je loše ili nepostojanje odgovarajuće knjigovodstvene i računovodstvene prakse koje su komponente prakse finansijskog upravljanja (Kitinga, 2013). Iako je utvrđeno da su korišćenje odgovarajućeg knjigovodstva, finansijsko izveštavanje i upravljačko računovodstvo prakse važne za opstanak malih i srednjih preduzeća, nedovoljan je obim istraživanja o ovoj temi u našoj zemlji.

Uprkos ekonomskom i društvenom značaju sektora privatnih kompanija, iznenađujuće se malo zna o izboru privatnih kompanija u finansijskom izveštavanju. Priroda i kvalitet obelodanjivanja od strane kompanija obično varira u zavisnosti od zahteva za informacijama od strane eksternih zainteresovanih strana. Na primer, struktura kapitala i izvori finansiranja utiču na finansijsko izveštavanje. Tamo gde postoji više eksternog praćenja učinka i odgovornosti, posebno od strane stranih investitora ili zajmodavaca, veća je verovatnoća da će privatne kompanije izveštavati kvalitetnije. Preciznije, dobrovoljna otkrivanja su pozitivno povezana sa razdvajanjem vlasništva i kontrole, a negativno su povezana sa percipiranim nivoom konkurencije u industriji (Ceustermans & Breesch, 2016).

U skladu sa gore navedenim, takođe postoje dokazi da je kvalitet finansijskog izveštavanja malih kompanija u manje regulisanim okruženjima važan za spoljne strane kao što su dobavljači za dužničko finansiranje i vlasnici kapitala. Kvalitet finansijskog izveštavanja ima pozitivan uticaj na efikasnost ulaganja. Male privatne kompanije sa kvalitetnijim finansijskim izveštavanjem mogu lakše pristupiti finansiranju zaduživanjem po nižoj ceni. Priroda i kvalitet

izveštavanja privatnih kompanija važni za odluke koje donose bezbrojne zainteresovane strane (Soderstrom & Sun, 2007).

4.2.2. Prevarno finansijsko izveštavanje u malim i srednjim preduzećima

Finansijski izveštaji se pripremaju u skladu sa računovodstvenim principima i standardima finansijskog izveštavanja kako bi se omogućilo poređenje tokom godina, kao i različita preduzeća i industrije. Direktori su odgovorni za širenje pouzdanih informacija u vezi sa finansijskim položajem kompanije investitorima, a pored toga, oni nadgledaju i prate proces finansijskog izveštavanja kompanije kako ga pripremaju njihove računovođe. Međutim, maskiranje stvarnog finansijskog položaja preduzeća zbog greške odnosno prevarnih radnji dovodi do korporativnih neuspeha. Jedna od karakteristika kvaliteta finansijskih izveštaja je objektivnost. Subjektivnost finansijskih izveštaja dovodi do njihovu korisnost i pouzdanost u svim industrijskim sektorima. Nedostatak finansijske pouzdanosti izveštaja se može pripisati nedostatku ljudi uključenih u pripremu i praćenje izveštaja, kao što su članovi odbora i računovodstveno osoblje, nedostatak u primeni računovodstvenih standarda, nedostatak u regulatornom sistemu ili kombinacija bilo koga od ovih faktora.

Pitanje pogrešnih iskaza u finansijskim izveštajima predstavlja veliku zabrinutost sa kojom se suočava računovodstvena profesija. Tehnike koje se koriste u lažnom finansijskom izveštavanju, takođe poznate kao finansijska zloupotreba, mogu se definisati kao dela obmane u finansijskim izveštajima radi dobijanja neprikladne prednosti i široko su korišćene širom sveta. Kao što se i očekivalo, tehnike koje se koriste u lažnom izveštavanju koje kompanije usvajaju u svojim finansijskim izveštajima mogu dovesti do pitanja nepoštovanja poreskih obaveza i mogu dovesti do smanjenja poreskih obaveza poreskih obveznika (Ngah et al., 2020).

Uprkos doprinosu malih preduzeća, prethodni istraživači su zanemarivali pitanja prevare koja ugrožavaju održivost tih preduzeća i umesto toga se fokusiraju uglavnom na velike i javne kompanije (N'Guilla Sow et al., 2018). Da bi organizacije opstale i održale se, moraju otkriti ovaj problem i mudro se pozabaviti njime (Button et al., 2011). Koncept prevare se odnosi na svaku namernu aktivnost koju sprovodi jedna osoba ili grupa ljudi u cilju obmane druge strane (Halbouni et al., 2016). Skandali sa prevarama ne štete samo velikim kompanijama, već utiču i na mala preduzeća. Prema ACFE (2012), prosečni gubitak koji su pretrpela mala preduzeća procenjen je na 147.000 dolara, dok je srednji gubitak za velike organizacije bio 100.000 dolara. Pored finansijskih gubitaka, prevara utiče na reputaciju malih i srednjih preduzeća i poverljivost njegovih zainteresovanih strana (kupaca, akcionara, kreditora, itd.). Pored toga, prevara predstavlja jedan od razloga zbog kojih mala i srednja preduzeća ne uspevaju u strateškim aktivnostima, a u ekstremnim slučajevima može dovesti do prestanka poslovanja cele kompanije. Forenzičkom računovodstvu i forenzičkoj reviziji potrebno je posvetiti veću pažnju u akademskim krugovima, kao i među praktičarima (Milojević et al., 2014; Kostić & Vukadinović, 2014; Vukadinović, 2016; Vukadinović, 2018).

S obzirom na veličinu štetnih efekata prevare na preduzeća, posebno u malim i srednjim preduzećima, potrebno je preduzeti proaktivne mere protiv ove pojave. Ignorisanje pitanja prevarih radnji u malim i srednjim preduzećima MSP ozbiljno će uticati na njihov učinak. Na kraju, zbog stvarne težine MSP u ekonomiji zemalja u razvoju, neuspeh MSP može ugroziti ekonomiju njihovih matičnih zemalja. U ovom kontekstu se ističe da je od posebnog značaja identifikovati efikasne mere za sprečavanje prevara za vlasnike i menadžere malih preduzeća.

Poslovne organizacije ne mogu zanemariti rizike prevare, te je stoga za njih ključno da imaju jasne politike, kontrole i procedure za ublažavanje tih rizika. Efikasno upravljanje rizikom od prevare omogućava organizacijama da regulišu rizik od prevare na način koji je u skladu sa važećom regulativom, poslovnim potrebama i intencijama tržišta.

Izgradnja i očuvanje kulture poštenja igra ključnu ulogu u opstanku organizacija. Samo firme sa etičkim ponašanjem će moći da opstanu na duge staze i da privuku i održe zainteresovane strane. Nasuprot tome, neuspeh najvišeg menadžmenta da promoviše visoke vrednosti poštenja, verovatno će dovesti do toga da zaposleni počine prevaru. Uspostavljanjem kulture poštenja u malim i srednjim preduzećima, omogućiće da najviši menadžment identifikuje prihvatljiva etička ponašanja i saopštava ih zaposlenima.

Kontrola najvišeg menadžmenta nije dovoljna za sprečavanje prevara, već menadžment mora „hodati" i upravljati svojim primerom. Prevencija prevara dešava se kada su „ublažavanje kontrola nad stavovima menadžmenta važnije od podsticaja i prilika za prevaru, u identifikaciji rizika od prevare" (Hernandez & Groot, 2007).

Na osnovu gornje diskusije, verovatno je pretpostaviti da će mala i srednja preduzeća koja mogu uspostaviti kulturu poštenja među svojim zaposlenima pozitivno uticati na njihove stavove i ponašanja, što će dovesti do efektivne prevencije prevara.

Interna kontrola je efikasan alat za merenje performansi MSP. Za MSP, efikasna interna kontrola dovodi do pouzdanijih internih podataka, kao što su zalihe, obaveze i mere učinka. Kao rezultat toga, doći će do donošenja boljih internih odluka, unapređenja poslovanja i smanjenja prevara zaposlenih (efikasnijem upravljanju rizikom od nastanka prevarnih radnji). Pored toga, dobra interna kontrola jača upravljanje preduzećem, omogućava menadžmentu da postigne svoje ciljeve i smanjuje rizike od prevare obezbeđujući zaposlenima veštine i alate za uočavanje i otkrivanje prevare. Slaba ili nepostojeća interna kontrola smatrana je među vodećim faktorima koji pokreću prevare u MSP.

Bez obzira na veličinu i tip poslovanja, mora postojati efikasna interna kontrola kako bi se sprečile prevare, otkrile pronevere i napravile tačne finansijske izveštaje. Jaka interna kontrola ključna je za prevenciju prevara. Malim i srednjim preduzećima potrebna je moćna interna kontrola baš kao što je to i kod velikih kompanija. Štaviše, mali i srednji preduzetnik može imati dobru ideju, ali zbog nedostatka finansijske discipline njegov posao će propasti. Jaka interna kontrola vodi uspešnom poslovanju.

Implementacija efikasnog mehanizma za sprečavanje prevara zahteva punu posvećenost najvišeg menadžmenta izgradnji kulture poštenja i visokog integriteta. Bez obzira na kontrole koje organizacija sprovodi, vrednosti menadžmenta će ili ojačati postojeće kontrole ili će ih oslabiti.

4.2.3. Sistem upravljačkog računovodstva u malim i srednjim preduzećima

Upravljačko (menadžersko) računovodstvo može se definisati kao pružanje informacija menadžmentu preduzeća za donošenje odluka, pomažući pri tome da postigne svoje organizacione ciljeve i poboljša njegovu efikasnost. Pregled literature odražava usvajanje veoma širokog spektra koncepata i alata upravljačkog računovodstva, uključujući budžetiranje, planiranje, evaluaciju učinka, obračun troškova, sisteme donošenja odluka, strateški analizu, mere finansijskog i nefinansijskog učinka, a pored toga, u okviru tehnika upravljačkog računovodstva se razmatraju sistemi analize i pristupi koji se koriste za potrebe planiranja i administrativne kontrole (Najera Ruiz & Collazzo, 2021).

Tokom poslednje tri decenije, nekoliko inovativnih tehnika upravljačkog računovodstva razvijeno je u nizu industrija. Značajni doprinosi uključuju tehnike zasnovane na aktivnostima, strateško upravljačko računovodstvo i *Balanced Scorecard*. Ove razvijene tehnike uticale su na ceo proces upravljačkog računovodstva (planiranje, kontrola, donošenje odluka i komunikacija) i pomerili su svoj fokus sa „jednostavnog" ili „naivne" uloga određivanja troškova i finansijske kontrole do „sofisticirane" uloge stvaranja vrednosti kroz poboljšano raspoređivanje resursa (ter Bogt & van Helden, 2012). „Nove" računovodstvene tehnike dizajnirane su da podržavaju savremene tehnologije i nove procese upravljanja, kao što je upravljanje totalnim kvalitetom (total quality management – TKM) i „Just-in-time" (JIT) proizvodni sistemi, i potragu za konkurentskom prednošću da se odgovori na izazov globalne konkurencije.

Značajan deo novih istraživanja fokusira se na računovodstvene prakse tokom krize COVID-19, ispitujući ulogu različitih aktera i njihovu upotrebu računovodstvenih praksi za navigaciju kroz krizu. Pandemija COVID-19 je omogućila posmatranje uloge računovodstva, koju je igralo ili nije igralo, ili je trebalo da igra i moraće da igra u budućnosti. U nekim slučajevima, računovodstvene prakse su se promenile ili prilagodile hitnim slučajevima, usvajajući alternativne alate ili sredstva. U drugim slučajevima, računovodstvene prakse su zloupotrebljene, što je izazvalo značajnu zabrinutost u vezi sa opasnostima takve prakse. Uzeto zajedno, ova literatura skreće pažnju na mnoge nedovoljno istražene aspekte računovodstva i odgovornosti u vremenima krize (Leoni et al, 2022).

Upravljačko računovodstvo je po svojoj prirodi povezano sa alatima za primenu u praksi (Malmi & Granlund, 2009). Ovaj stav se, međutim, ne odnosi nužno na suštinu istraživanja upravljačkog računovodstva. U akademskim krugovima, objavljivanje u akademskim

časopisima je daleko prestižnije od doprinosa stručnim časopisima ili pisanju knjiga. Što su akademici (moguće implicitno podstaknuti od strane administratora svojih univerziteta), uređivački odbori i urednici akademskih časopisa zainteresovani za teorijska ili metodološka pitanja, a ne za pitanja od praktične važnosti, manje akademski radovi mogu biti fokusirani na stvarnu praksu. Za razliku od fokusa na društvene i organizacione dimenzije regulatornog razvoja u većem broju studija, manje kvalitativnih studija je istraživalo ubedljivo šire polje o tome koliko informacija iz finansijskog izveštavanja se kreira, revidira, sprovodi i koristi u praksi (Mitrović & Knežević, 2018b.; Mitrović & Knežević, 2019, Pedroso & Gomes, 2020, Shunquan, 2007, Stanković et al., 2012, Stanković et al., 2013; Knežević et al., 2012, Milašinović et al., 2020). Poslednjih godina, pojedini predmeti praktične važnosti istraživanja oblasti upravljačkog računovodstva i uloge kvalitativnog istraživanja upravljačkog (menadžerskog) računovodstva dobili su određenu pažnju u posebnim odeljcima računovodstvenih časopisa. Istraživanje upravljačkog računovodstva prešlo je sa preovlađujućeg fokusa na tehničko do preovlađujućeg fokusa na društveno. Zanemarilo se istraživanje koje nastoji da uravnoteži oba aspekta i koje stoga odražava stvarnu prirodu računovodstvene discipline (Baldvinsdottir et al., 2010).

Računovođe koji pripremaju finansijske izveštaje za organizaciju često pripremaju interno izveštavanje za različite interne korisnike, uključujući odbor, ali i menadžment koji funkcioniše u svim poslovnim jedinicama, geografskim područjima i odeljenjima. U ovom kontekstu se postavljaju određena pitanja:

1) Kako izveštavanje radi ispunjavanja ovih različitih zahteva postaje „institucionalizovano" unutar firme, kako to utiče na ono što ti isti računovođe proizvode u eksterno korišćenim finansijskim izveštajima?
2) Kako posao koji se prvobitno obavlja samo za interne korisnike na kraju postaje repliciran u eksternim izveštajima?

Iako je finansijsko računovodstvo tema obimne literature koja koristi kvantitativne istraživačke metode, preostala istraživačka pitanja koja nisu pogodna za kvantitativne metode zrela su za istraživanje kako bi dopunila tu tradiciju (Knežević et al., 2014). Dalje, tipovi organizacija koje se mogu proučavati korišćenjem kvalitativnih metoda su široke jer ne zavise od javno dostupnih podataka preduzeća, cena akcija ili drugih skupova podataka. Umesto toga, postaje izvodljivo da proširimo naše razumevanje o tome kako se finansijsko računovodstvo praktikuje u malim i srednjim preduzećima. Potrebno je pogledati različite organizacije koje se proučavaju u istraživanju upravljačkog računovodstva da bi se ekstrapolirale vrste subjekata koji su podložni kvalitativnom finansijskom računovodstvu.
Nedostatak ljudskih i finansijskih resursa (Lavia & Hiebl, 2015), nedostatak administrativnih kapaciteta (Broccardo, 2014), loše ili neupotrebljivo strateško planiranje (Jennings and Beaver, 1997) i percepcija da računovodstveni sistemi oduzimaju fleksibilnost firmi imaju identifikovane kao prepreke za usvajanje alata upravljačkog računovodstva u MSP. Pored toga, prema Armitage et al. (2016), mlađa preduzeća koriste manje tehnika upravljačkog računovodstva i više se fokusiraju na indikatore opstanka, kao što je analiza novčanih tokova.

Da bi preduzeća opstala i ostala održiva, moraju da uzmu u obzir finansijske informacije kao i nefinansijske informacije. Stoga, upravljačko računovodstvo može se sagledati kao baza računovodstvenog znanja sa dodatom vrednošću za mala i srednja preduzeća kako bi im se pomoglo u poboljšanju njihovih menadžerskih funkcija, imajući u vidu da inkorporira i finansijske i nefinansijske informacije. Nekoliko studija je istaklo važnost praksi upravljačkog računovodstva, kao što su formalno kratkoročno planiranje i formalno dugoročno planiranje za učinak malih i srednjih preduzeća. Međutim, nekoliko studija je razmatralo šta zapravo objašnjava razlike u upotrebi formalnog planiranja (iz pristupa upravljačkog računovodstva) u malim i srednjim preduzećima. Porodično vlasništvo i nivo preduzetničke orijentacije tj. stav firme prema proaktivnosti, preuzimanju rizika i inovativnosti, dva su prihvatljiva objašnjenja za takve razlike (Wiklund, 1999). Što se tiče eksternih faktora koji utiču na korišćenje kratkoročnog planiranja, porodične firme su manje pod uticajem eksternih činilaca nego neporodična mala i srednja preduzeća.

Jedan niz istraživanja bila je upotreba alata upravljačkog računovodstva, a rezultati su bili kontradiktorni i nepovezani. Lavia & Hiebl (2015), u svom pregledu literature o MSP, nalaze podršku da na korišćenje alata upravljačkog računovodstva utiče veličina kompanije. Mala preduzeća koriste manje prakse upravljačkog računovodstva nego što je to slučaj kod srednjih preduzeća. S druge strane, Davila & Foster (2005) takođe nalaze da zrele firme koriste više alata upravljačkog računovodstva. Pored toga, Alattar et al. (2009) nalaze malu upotrebu alata upravljačkog računovodstva u mikro, malim i srednjim preduzećima. Lavia & Hiebl (2015) tvrde da se ovaj rezultat može generalizovati na ekonomije u razvoju.

Mala i srednja preduzeća često nemaju adekvatne računovodstvene sisteme i mogu čak propasti zbog računovodstvene neefikasnosti. Zaista, računovodstvo može ublažiti tok krize i podržati preokret problematičnih malih i srednjih preduzeća. Međutim, njen uticaj na uspeh reorganizacije do sada je jedva istražen (Kuttner et al., 2022).

Pre više od dve decenije, ideologija strategijskog upravljačkog računovodstva je uvedena u literaturu (Simmonds, 1981). Tokom ovog perioda, strategijsko upravljačko računovodstvo je došlo do izražaja među ostalim inovativnim tehnikama dizajniranim da povrate opadajuću relevantnost praksi upravljačkog računovodstva. Pre nekoliko decenija, strateško upravljačko računovodstvo je uvek bilo povezano sa većim Organizacijama. Međutim, danas su strateško upravljačko računovodstvo usvojila mala i srednja preduzeća i to zbog njegove strateške uloge u pomaganju odgovarajućim firmama da bolje posluju.

4.3. Doprinos računovodstva razvoju intelektualnog kapitala

Uspon „nove ekonomije", one koja je uglavnom vođena informacijama i znanjem, međunarodnom konkurentnošću i promenljivim obrascima međuljudskih aktivnosti, pripisuje se povećanom značaju intelektualnog kapitala kao teme upravljanja i istraživanja. Zaista postoji mnogo toga u prilog tvrdnji da će međunarodna zajednica u novom veku biti ključna u

određivanju vrednosti preduzeća i nacionalnog ekonomskog učinka. Iz ove svesti o vrednosti znanja i iskustva proizilazi nagon za uspostavljanjem novih metrika koje se mogu koristiti za beleženje i izveštavanje o vrednosti koja se može pripisati znanju unutar organizacije (Guthrie, 2001). Intelektualni kapital, definisan kao „znanje koje se može pretvoriti u vrednost" (Edvinsson i Sullivan, 1996), jedno je od ključnih nematerijalnih dobara za firme, te ključni strateški resurs (Schiavone et al., 2014; Kovjanić & Vukadinović, 2019). Intelektualni kapital je povezan sa održivom konkurentskom prednošću kompanija, uglavnom kroz vrednosti koje stvaraju ljudski resursi, sposobnosti i kompetencije MSP. Važnost nematerijalne imovine u današnjim ekonomijama i kontroverze oko računovodstva i izveštavanja ove imovine su istraživačka pitanja koja sve više dobijaju na značaju. Interesovanje za nematerijalnu imovinu datira više od jedne decenije, kada su se brojni istraživači fokusirali na analizu važnosti ulaganja u alternativu onima u materijalnu imovinu i odgovarajuće očekivanje većeg prinosa za ona koji imaju nematerijalni karakter (Castilla-Polo & Ruiz-Rodríguez, 2017).

Intelektualni kapital je ključan za promovisanje konkurentnosti kompanija i istraživači i profesionalci ga vide kao važnu temu istraživanja. Smatra se strateškom performansom organizacija. Literatura o upravljanju intelektualnim kapitalom utvrđuje da je on kritičan resurs za stvaranje znanja jer je važan generator konkurentskih prednosti, odnosno nematerijalni resursi su sposobni da generišu održive konkurentske prednosti tokom vremena i tako stvore veću vrednost za kompaniju. Intelektualni kapital kao najznačajniji razvojni resurs (Sagić et al., 2019), izvor je kreativnosti i inovacija za kompanije, i njegov značaj u globalizovanom okruženju gde je inovacija ključna raste, jer je potražnja za proizvodima i uslugama zasnovanim na znanju sve veća. Intelektualni kapital omogućava menadžerima da promene svoj strateški fokus kako bi iskoristili svoja dinamična i nematerijalna intelektualna sredstva.

Literatura koja analizira odnose između komponenti intelektualnog kapitala, inovacija i performansi kompanije je obimna. Intelektualni kapital se sve više prepoznaje kao važan izvor stvaranja vrednosti. Iako je u ovoj oblasti bilo značajnog doprinosa, veliki deo studija bavio se uticajem intelektualnog kapitala na rast i stvaranje vrednosti kompanija i, u manjoj meri, u konkretnom kontekstu MSP, ali postoji potreba za više kvantitativnih studija koje doprinose poboljšanju znanja o odnosu između intelektualnog kapitala i inovacionih kapaciteta MSP (Ruiz-Jiménez & Fuentes-Fuentes, 2018), analizirajući uticaj ljudskog kapitala, strukturnog kapitala i relacionog kapitala na aktivnost inovacija i performanse malih i srednjih preduzeća.

Svrha našeg istraživanja je da analiziramo uticaj intelektualnog kapitala (ljudski kapital, strukturni kapital i relacioni kapital) na aktivnost inovacija i performanse MSP. Za ovo je sprovedeno empirijsko istraživanje na uzorku od 259 industrijskih malih i srednjih preduzeća u provinciji Kordoba, Argentina, koja imaju između 10 i 200 radnika. Anketa se sprovodi kod vlasnika/menadžera kompanije, koji su obično lider i menadžer kompanije (Jardon, 2019). U malim i srednjim preduzećima u konte

Danas, sve veći broj kompanija otkriva informacije o intelektualnom kapitalu kako bi stejkholderima pružili dodatni uvid u proces stvaranja vrednosti. U tu svrhu, integrisani izveštaj

predstavlja alat koji je široko prihvaćen od strane kompanija za smanjenje asimetrije informacija između internih i eksternih zainteresovanih strana (Demartini et al., 2022). Pored toga, bitno je pomenuti i to da, u osnovi, narativno izveštavanje ima za cilj da olakša korporativno otkrivanje uticaja organizacije na privredu, društvo i životnu sredinu. Sve veći broj pitanja ima uticaja na narativno otkrivanje, uključujući regulatorne izazove, globalni gubitak biodiverziteta, klimatske promene i povećana očekivanja od kompanija u pogledu odgovornosti za proizvode, ljudskih prava i obezbeđivanja pristojnog radnog okruženja za zaposlene. Kako bi se pozabavile ovom agendom, kompanije se sve više okreću održivom poslovnom modelu. Ovaj model se fokusira na komercijalizaciju društvenih i ekoloških aktivnosti kao osnovne poslovne aktivnosti (Saeudy, 2022).

Akademska zajednica i praktičari su predložili niz različitih metoda merenja i izveštavanja o intelektualnom kapitalu. Ipak, sprovedeno je samo nekoliko studija u oblasti preciziranja kako različite vrste intelektualnih sredstava koje postoje u kontekstu firme međusobno deluju, tako i načina na koji ta sredstva utiču na učinak. Štaviše, malo je urađeno u istraživanju intelektualnog kapitala u malim i srednjim preduzećima jer se značajno razlikuju od velikih preduzeća koja se obično ispituju na osnovu ograničenih resursa koji se koriste i sposobnosti upravljanja. Naime, preduzeća relativno male veličine slede drugačiji model organizacione prakse u poređenju sa velikim korporacijama. Pozitivan odnos intelektualnog kapitala sa finansijskim učinkom označava njegov odnos sa korporativnom strategijom jer poboljšava sredinski odgovor firmi i njihovu sposobnost da efektivno implementiraju strategiju. U kontekstu strateškog upravljanja, značajan istraživački tok teoretizuje korporativnu strategiju kroz pogled na strategiju zasnovanu na resursima. Što je veća usredsređenost menadžmenta na nematerijalne sposobnosti preduzeća, veća je verovatnoća da će im iste omogućiti da održe svoje superiorne performanse.

Pored relevantne uloge MSP u privredi, vrlo malo radova je objavljeno o načinu na koji se intelektualni kapital razvija i upravlja u MSP. Kada se prema integralnom pristupu literatura o inteletkualnom kapitalu i MSP literatura posmatra kroz holističko sočivo, može se konstatovati da je manje truda. Stoga postoji jaz između ekonomskog značaja malih i srednjih preduzeća i pažnje koja im je poklanjana kroz istraživanje međunarodne akademske zajednice, što zahteva više istraživanja u ovoj oblasti. Konvencionalni ekonomski konteksti i stvaranje vrednosti utiču na ekstenzivno korišćenje nematerijalnih resursa čija je vrednost mnogo veća od materijalne imovine. Ljudski kapital i elementi relacionog kapitala utiču na inovaciju proizvoda indirektno, kroz njihovu interakciju sa strukturnim kapitalom (Costa et al., 2014).

Intelektualni kapital ima fundamentalnu ulogu u kontekstu malih i srednjih preduzeća jer ove firme imaju na raspolaganju manje opipljive resurse u poređenju sa njihovim većim partnerima i stoga se više oslanjaju na nematerijalne resurse. Komunikacija informacijama koje se odnose na nematerijalna ulaganja može se koristiti za informisanje o budućem rastu reputacije preduzeća. „Mnoge organizacije biraju održivost poslovanja kako bi zadovoljile ekološke, društvene i finansijske zahteve kako bi osigurale odgovoran i dugoročan uspeh. Da bi se ovo postiglo, preduzeća moraju u potpunosti i optimalno primeniti svoje resurse. Intelektualni

kapital je jedan od njihovih najvažnijih resursa koji stvara tržišnu vrednost i jača održive konkurentske prednosti" (Gross-Gołacka et al., 2020).

Intelektualni kapital je nematerijalna imovina/organizacijski kapital koji je skup ljudi, procesa promena, i potrošača koji obezbeđuju konkurentsku vrednost za kompaniju. Intelektualni kapital u sektoru MSP je glavno oružje u nastojanjima da se poboljša organizacioni učinak. Ako je intelektualni kapital u organizaciji je nizak, biće veoma teško da se MSP takmiči sa sličnim preduzećima ili čak sa drugim velikim preduzećima. Međutim, potrebno je imati u vidu da visok intelektualni kapital koji poseduju članovi organizacije nije u stanju da garantuje efekat na poboljšanje organizacionog učinka ako nije posredovan ili podstaknut od strane pravog organizacionog proces učenja. Uloga organizacionog učenja je veoma važna za institucije kao što su preduzeća srednje veličine u smislu da unapređuju svoje sposobnosti i kontinuirano transformišu svoje organizacije ka boljem upravljanju znanjem.

Digitalna transformacija je radikalna i sveobuhvatna promena u korišćenju tehnologije za unapređenje performansi preduzeća. Visok intelektualni kapital kada je ojačan pravom digitalnom transformacijom može podstaći organizacione performanse i ako je tekući organizacioni proces učenja ojačan visokom digitalnom transformacijom, proces učenja teče efikasnije što zauzvrat utiče na poboljšanje performansi organizacije. Poslovanje zasnovano na savremenim informacionim tehnologijama može automatski da unapredi konkurentnost i podstakne ekonomski razvoj (Vujović, 2019), kao i učinak zaposlenih.

Intelektualni kapital je takođe važan za MSP koji prelaze sa tradicionalnih poslovnih modela na preduzeća zasnovana na znanju, ali i zbog toga što MSP imaju manje materijalne imovine u poređenju sa većim preduzećima (Tee Jeok Inn et al., 2015). Konkretno, intelektualni kapital je prepoznat kao važan izvor stvaranja vrednosti za preduzeća. Međutim, u oblasti intelektualnog kapitala glavnom dominiraju velike firme, a malo je urađeno u istraživanju intelektualnog kapitala u malim i srednjim preduzećima. U ovom kontekstu je posebno važno istaći potrebu da se analiziraju različite dinamike intelektualnog kapitala i razumevanje njegovog uticaja na njihov organizacioni učinak i procese (Bansal et. al., 2022). Pozitivan odnos intelektualnog kapitala sa finansijskim učinkom označava njegov odnos sa korporativnom strategijom jer povećava ekološki odgovor MSP i njihovu sposobnost da efikasno implementiraju strategiju.

Mala i srednja preduzeća su počela da generišu izveštaje o intelektualnom kapitalu kako bi unapredili svoje upravljanje i korporativno izveštavanje. Organizacije se generalno i pretežno procenjuju prema njihovim finansijskim brojkama. „Međutim, finansijski izveštaji jedva pokrivaju informacije o nematerijalnim sredstvima, koja čine relevantan udeo u vrednosti preduzeća. Ova informaciona asimetrija je izvor mogućih grešaka u proceni rizika i budućeg razvoja organizacije i posledično može dovesti do pogrešne alokacije budžeta" (Alwert et al., 2009). Takođe, informaciona asimetrija između dve strane dovodi do nepovoljne selekcije i moralnog hazarda, utičući na interaktivno ponašanje i odluke.

Iako je uticaj boljeg upravljanja prilično jasan, još uvek je nejasno da li izveštaj o intelektualnom kapitalu MSP ima uticaj na rejting kompanije. Ovo pitanje je važno i zbog njegovog uticaj na ponašanje analitičara u proceni vrednosti. Poslednjih godina značajan broj metrika intelektualnog kapitala razvijen je i primenjen u mnogim organizacijama, u prvog redu jer se veruje da je intelektualni kapital važniji resurs za dodavanje vrednosti kompanije od fizičke imovine. Ovo dovodi do sve veće prakse izveštavanja informacija o intelektualnom kapitala u korporativnim godišnjim izveštajima. Uprkos obećavajućim vestima koje su motivisale radikalne promene, računovodstveni informacioni sistemi su priznali svoju nesposobnost da odražavaju vrednost ulaganja u nematerijalnu imovinu tokom vremena (Wyatt, 2005).

Tokom finansijske krize, čini se da se odnosi malih i srednjih preduzeća sa spoljnim okruženjem i zaposlenima percipiraju kao najvažniji nematerijalni faktori. Moguće tumačenje ovog nalaza je da mala i srednja preduzeća nastoje da održe dobar nivo odnosa sa svojim spoljnim okruženjem i svojim zaposlenima kao omogućavajući efikasno rešavanje problema vezanih za ograničena finansijska sredstva (Cohen et al., 2014).

5. DIGITALNI RAČUNOVODSTVENI SISTEM IZVEŠTAVANJA

Globalizacija privrede primorava mnoge kompanije da se menjaju kako bi preživele. Da bi se takmičila na globalnim tržištima, mnoga mala i srednja preduzeća moraju da razviju nove strategije i koriste nove tehnologije.

Informaciono-komunikacione tehnologije predstavljaju širok koncept koji pokriva informacione sisteme, informacione tehnologije i digitalizaciju. Uvođenje informaciono-komunikacionih tehnologija učinilo je dostupnom novu tehnologiju poput softverskih računovodstvenih paketa koji su učinili računovodstveni proces veoma lakim i doveli do uštede vremena. Informaciona i komunikaciona tehnologija (u daljem tekstu IKT) nudi ogromne mogućnosti za pojedince, preduzeća i društvo. Primena IKT je podjednako važna za privredne i vanprivredne aktivnosti. Istraživači su se sve više fokusirali na usvajanje i upotrebu IKT od strane malih i srednjih preduzeća pošto ekonomski razvoj jedne zemlje u velikoj meri zavisi od njih. Rezultati istraživanja Giotopoulos et al. (2022) sugerišu da iako su dalja ulaganja u infrastrukturu informacionih i komunikacionih tehnologija važna za digitalni razvoj MSP tokom krize COVID-19, inovativne aktivnosti unapređu digitalizaciju velikih preduzeća. Usvajanje IKT se dramatično povećalo tokom vremena, bez obzira na to da li je reč o javnim ili privatnim, profitnih ili neprofitnih organizacija širom sveta.

Kompjuterizacija je omogućila automatizaciju računovodstvenih informacionih sistema preduzeća, kako bi to dovelo do toga da organizacijama pomogne u racionalizaciji procesa i donese poboljšanje efikasnosti i komunikacije između različitih informacionih adresata. Informacione tehnologije su radikalno transformisale prirodu poslovanja i računovodstvene prakse.

U ovo digitalno doba, tehnologija je postala poslovna potreba, ne samo u velikim i srednjim preduzećima, već i u preduzećima malih razmera. Primena naprednih tehnoloških rešenja doprinosi podizanju efikasnosti upravljanja malim i srednjim preduzećima. Važno pitanje za efikasnost računovodstvenih aktivnosti, e-računovodstvu i uticaju novih informacionih tehnologija na promenu forme finansijskog izveštavanja. E-računovodstvo uključuje korišćenje računovodstvenog softvera i računara za snimanje, skladištenje i analizu finansijskih podataka (Esmeray & Esmeray, 2020), a osigurava da su informacije kritičnog finansijskog sektora kontrolisane, tačne i bezbedne od oštećenja podataka. Potrebno je razmotriti determinante koje utiču na informacione tehnologije i e-računovodstvo među malim i srednjim preduzećima.

Informaciono komunikaciona tehnologija je u poslednje vreme glavni faktor efikasnog računovodstvenog sistema i odličnih organizacionih performansi. Koristi se koristi za povećanje pouzdanosti računovodstvenih informacija i organizacionog učinka.

Računovodstveni sistemi uključuju osnove računarskog hardvera i softvera u evidentiranju računovodstvenih informacija. Da bi se maksimizovale koristi od sistema informacionih tehnologija, moraju se koristi i odgovarajuće procedure implementacije i usvajanja. Analiza odnosa između sistema informaciono-komunikacionih tehnologija i računovodstvenog sistema, s jedne strane, i odnosa između informaciono komunikacionih tehnologija i organizacionog učinka, s druge strane, daje važna saznanja o kritičnim faktorima vezanim za efikasnost u upravljanju performansama.

Uspeh modernih MSP delimično zavisi od njihove sposobnosti da investiraju u nove tehnologije koje olakšavaju iskorišćavanje novih komercijalnih mogućnosti i/ili poboljšane postojeće poslovne procese, drugim rečima, omogućava im da se prilagode. U tom kontekstu, ističe se značaj prilagođavanja računovodstvene/finansijske infrastrukture preduzeća. Prema računovodstvenoj literaturi, pokretači računovodstvenih promena mogu se identifikovati u tri široke kategorije, a to su: sve veća globalizacija, poboljšane informacione tehnologije i poboljšane metode proizvodnje (Burns et al., 1999).

Računovodstvena rešenja na mreži olakšavaju različitim pojedincima pristup računovodstvenim informacijama van radnog mesta na bezbedan način (Teru *et al.*, 2019). E-računovodstvo pomaže u pripremi finansijskih izveštaja i obezbeđuje visoku pouzdanost (Bataineh, 2018), a čuva se na takvim lokacijama gde bi bilo bezbedno od prirodnih katastrofa, požara, zemljotresa i poplava (Bailey *et al.*, 2019). Tehnološki razvoj kao što je blokčejn, imaće u narednih nekoliko decenija uticaj i na poslovanje i na društvo. U središtu pažnje je sticanje opšteg uvida u blokčejn tehnologiju i stepen do kojeg bi ona mogla da transformiše računovodstveni sistem. Svakako, blokčejn ima potencijal da poboljša informacije i kvalitet računovodstva (Bonsón & Bednárová, 2019). Za potpunu integraciju blokčejn tehnologije u pravi računovodstveni ekosistem, potreban je konsenzus između regulatora, revizora i drugih strana (Bonsón & Bednárová, 2019).

Poslednjih godina su informacione i komunikacione tehnologije počele da igraju sve važniju ulogu u podršci svakodnevnim aktivnostima u preduzećima širom sveta. Zbog sve veće nestabilnosti i složenosti poslovnog okruženja, mnoge kompanije su usmerile pažnju na poboljšanje analitičkih, predviđanja i sposobnosti donošenja odluka. To je dovelo do razvoja rešenja zasnovanim na poslovnoj inteligenciji, koja su u stanju da zadovolje ove potrebe (Spičak, 2018).

ERP sistem je sistem poslovne podrške, zasnovan na modularnom softverskom dizajnu, koji održava, u jednoj zajedničkoj bazi podataka, podatke potrebne za različite poslovne funkcije kao što su proizvodnja, upravljanje lancem snabdevanja, finansije, projekti, ljudski resursi i CRM. Zajednička baza podataka omogućava svakom odeljenju u kompaniji da skladišti i preuzima informacije u realnom vremenu. Modularni softverski dizajn bi trebalo da znači da kompanija može da izabere module koji su im potrebni, da ih kombinuje i uskladi, kao i da doda nove sopstvene module kako bi poboljšala poslovne performanse. U idealnom slučaju, podaci za različite poslovne funkcije su integrisani. U praksi, ERP sistem može da se sastoji

od skupa diskretnih aplikacija, od kojih svaka održava diskretno skladište podataka u okviru jedne fizičke baze podataka (Pérez Estébanez et al., 2010).

Jezik koji se koristi za računovodstvo i razmenu finansijskih podataka poznat je pod akronimom XBRL, razvijenom da pojednostavi automatizaciju razmene finansijskih informacija u proširivom jeziku za označavanje (KSML) i da zadovolji rastuću potrebu za finansijskim i ekonomskim informacijama.

Računovodstveni informacioni sistem je alat koji koristi IT komponentu da pomogne u kontroli ekonomsko-finansijskih aktivnosti organizacija. Međutim, povećan napredak u IT-u omogućio je organizacijama da koriste ovu opciju sa strateškog stanovišta. Ovaj sistem nije samo komponenta za evidentiranje finansijskih podataka, već integralna komponenta koji prikuplja neobrađene podatke i zatim ove uobičajene podatke transformiše u korisne finansijske informacije za kreatore politike. Različiti dizajni računovodstvenih informacionih sistema podržavaju različite organizacione strategije, koje povećavaju organizacioni učinak. Povećanje investicija u računovodstveni informacioni sistem čini korporativnu kulturu fleksibilnijom i jačom, što omogućava organizacijama da se suoče sa promenljivim uslovima poslovnog okruženja. Inovacija olakšava organizacione procese i čini učinak boljim smanjenjem prepreka u ovim procesima, što dovodi i do mogućeg pristupa tržištima kapitala. Računovodstveni informacioni sistem je sistem koji koristi finansijske podatke organizacije, ali takođe kombinuje računovodstvene tehnike i kontrole zajedno sa različitim metodologijama koristeći IT za praćenje podataka eksternog i internog izveštavanja, finansijske izveštaje i analizu trendova, a samim tim i da utiču na performanse organizacija.

Finansijski izveštaji generisani i za investitore i za zainteresovane strane mogu se poboljšati korišćenjem kompjuterizovanih računovodstvenih sistema. Mobilne računovodstvene aplikacije su posebno korisne po tome što se mogu koristiti bilo kada i bilo gde. Poboljšanje nivoa kvaliteta izveštavanja omogućava korisnicima finansijskih izveštaja da brže donose odluke o tome da li je preduzeće finansijski stabilno, da li ima mogućnosti za rast preduzeća (Dimitrijević et al., 2017), kao i da li firma ima potencijal da postane preduzeće visoke vrednosti.

Za jačanje sektora MSP u svrhu postizanja ekonomskog rasta važno je dodatno smanjiti troškove korišćenja digitalnih finansijskih usluga i povećati portfolio finansijskih proizvoda na digitalnim platformama (Rasheed et al., 2019). Upravljačko računovodstvo je možda jedna od operativnih funkcija koja će najviše revolucionisati digitalne tehnologije. U isto vreme, dostupno je malo empirijskih dokaza o percepciji i implementaciji digitalnih tehnologija kao što je veštačka inteligencija u upravljačkom računovodstvu. Računovodstvene informacije su ključni sastojak većine menadžerskih i finansijskih odluka. Svake godine ove odluke vrede milijarde dolara u razvijenim ekonomijama. Ponekad, ove odluke su manjkave po pitanju kvaliteta. Neophodno je sprovesti studije koje bi mogle podstaći menadžere na razmatranje značaja kvaliteta informacija dostupnih u organizaciji, te koje bi mogle dovesti do donošenja boljih odluka u organizacijama zemalja u razvoju.

Ne samo od globalne pandemije COVID-19 primena novih, sve digitalnijih tehnologija bile je izazov za kompanije. U principu, ovo važi za sve kompanije i sve funkcionalne oblasti. MSP generalno i dalje igraju manju ulogu u akademskim istraživanjima, mnoga rešenja o kojima se govori za MSP su rešenja za velika preduzeća. Pored toga, informacione i komunikacione tehnologije će značajno uticati na digitalnu ekonomiju. Stoga, u slučaju potpunog korišćenja tehnologije, za konvencionalne poslovne sisteme se snažno preporučuje zamena IKT-om za koju se veruje da je najbolja platforma koja bi mogla da dovede preduzeće do konkurentnije pozicije na trenutnom tržištu. S druge strane, jedan od faktora koji osiguravaju efektivnost i efikasnost poslovanja su informacije upravljačkog računovodstva. Sistem upravljačkog računovodstva je primarni izvor informacija za planiranje, donošenje odluka i kontrolu koji je ključan za poslovanje u postizanju konkurentske prednosti.

O prilagođavanju informacionih sistema u malim i srednjim preduzećima do sada je bilo malo i samo vrlo specifične literature (Damnjanović et al., 2016) (Tabela 1). Do danas, međutim, nije bilo sveobuhvatne studije ili nalaza koji se bave poslovno-funkcionalnim oblastima upravljačkog računovodstva kao celine. Sama oblast upravljačkog računovodstva prolazi kroz duboku razvojnu transformaciju, koju posebno intenzivira digitalizacija. Mnoge od aktivnosti koje danas obavljaju upravljačke računovođe više se odnose na operativne aspekte, kao npr. planiranje, budžetiranje, računovodstvo troškova i izveštavanje.

Slika 1. Prilagođavanje informacionih sistema u MSP

Autori	Oblast
Rehm and Goel 2017	Upravljanje inovacijama
Rehman i Anvar 2019	Upravljanje rizikom
Papachristodoulou et al. 2017	Poslovna inteligencija
Cerchione i Esposito 2017	Upravljanje znanjem
Mughal et al. 2019	ERP sistemi
Granlund 2011	Implikacije za digitalnu transformaciju upravljačkog računovodstva

Izvor: sistematizacija autora

Malim i srednjim preduzetnicima su potrebne mobilne računovodstvene aplikacije koje se mogu koristiti za kreiranje finansijskih izveštaja za pregled finansijskog stanja njihovih preduzeća. Postojeće računovodstvene aplikacije sada naširoko koriste mali i srednji preduzetnici. Efikasne mobilne aplikacije treba da budu lake za korišćenje malim i srednjim preduzetnicima za kreiranje finansijskih izveštaja u skladu sa računovodstvenim standardima koji su relevantni za određenu zemlju„ a generisani finansijski izveštaji moraju biti laki za korišćenje vlasnicima preduzeća. Neke od razvijenih mobilnih računovodstvenih aplikacija:

- „Accounting Mobile Applications,
- Golden Business Accounting,
- Zoho Book Accounting,

- Xero Accounting Software,
- Simple Accounting,
- Small Business Accounting Pro,
- Paper.id,
- Zahir Simply Online i
- Akuntansi UKM“.

Korišćenje informacija u bilo kojoj organizaciji se bazira na odličnom poznavanju izvora informacija i potreba njihovih korisnika i sposobnosti da se to dvoje uporedi. Danas su ove veštine važnije nego ikada ranije, delom zbog lakoće sa kojom se može lako pristupiti ogromnim količinama podataka i informacija. Međutim, čitava oblast je komplikovana nematerijalnom prirodom informacija – šta je informacija? Odakle to dobijamo i koliko je korisno? Menadžeri danas donose odluke u veoma složenim, konkurentnim i dinamičnim okruženjima. Ovo čini efikasno donošenje odluka težim i kritičnijim nego u prošlosti.

Računovodstveni informacioni sistemi se smatraju alatom koji pomaže menadžmentu u procesu planiranja i kontrole pružanjem relevantnih i pouzdanih podataka za donošenje Računovodstveni informacioni sistemi su kritični za sva preduzeća. Nesporan je je značaj računovodstvenog informacionog sistema u omogućavanju poboljšanja performansi kompanije. Ovaj cilj mogu da postignu preduzeća koja su otvorena za prirodne promene, posebno u oblasti informacionih tehnologija. U današnjem svetu, većina kompanija u izvesnoj meri koriste informacione tehnologije, što čini veoma izazovnim steći konkurentsku prednost i uspeti na tržištu bez toga.

Mala i srednja preduzeća (MSP), preduzeća sa manje od 250 zaposlenih (Ward, 2021), predstavljaju većinu preduzeća širom sveta i igraju važnu ulogu u ekonomskom razvoju. U Ujedinjenom Kraljevstvu MSP čine 99,9% poslovne populacije, pri čemu većina (99,3%) ima manje od 50 zaposlenih. Za mala i srednja preduzeća je važno da vode računa o sajber bezbednosti kako bi se oduprli sajber napadima i osigurali otpornost u slučaju da napadi dođu. MSP nisu manje mete: postoje indicije da su pod stalnim napadom sajber kriminalaca (Levis, 2020). MSP možda neće ceniti relevantnost sajber bezbednosti za dugoročno zdravlje i kontinuitet njihovog poslovanja (Mitrofan et al., 2020). U stvarnosti, 60% malih preduzeća će se zatvoriti u roku od šest meseci nakon hakovanja (Robert Johnson, 2019). Ako vlasnici malih i srednjih preduzeća misle da to ne može stvarno da naškodi njihovom poslovanju, oni pate od nedostatka svesti o situaciji. Poseban problem postoji kada dođe do otuđenja osetljivih finansijskih informacija nepoznatim grupama izvan preduzeća koje mogu da ih zloupotrebe na razne načine i u značajnoj meri ugroze poslovanje, a u pojedinim slučajevima i opstanak preduzeća.

6. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE VEZANO ZA FAKTORE KOJI UTIČU NA PRIMENU RAČUNOVODSTVENIH INFORMACIJA U UNAPREĐENJU PERFORMANSI

6.1. Konceptualni okvir za efikasnu primenu računovodstvenih informacija u unapređenju performansi

Računovodstvene mere performansi bile su tradicionalni oslonac kvantitativnom pristupu merenju organizacionih performansi. Međutim, u poslednje dve decenije posvećena je velika pažnja razvoju i korišćenje nefinansijskih mera učinka, koje mogu se koristiti i za motivisanje i za izveštavanje o učinku poslovanja (i druge) organizacije. U zemljama u razvoju se nedovoljno koristi potencijal računovodstvenog sistema informisanja, za razliku od razvijenih zemalja koje su ostvarile veliki napredak u upravljanju performansama organizacija na osnovu računovodstvenih informacija. Upotrebom njihovih saznanja i iskustava uz istraživanja koja mogu biti nadogradnja postojećih osnova, zemlje kao što je Srbija mogle bi ostvariti značajan pomak u ovoj oblasti.

U kontekstu malih i srednjih preduzeća, računovodstvene informacije su važne jer mogu pomoći firmama da efikasnije upravljaju svojim kratkoročnim problemima u kritičnim oblastima kao što su obračun troškova, rashodi i novčani tok u kontekstu pružanja informacija za podršku praćenju i kontroli. Ovo istraživanje naglašava značaj računovodstvene evidencije koja je dobra za mala i srednja preduzeća. Veliki broj menadžera ne shvata važnost vođenja dobre računovodstvene evidencije.

6.2. Metodologija i rezultati istraživanja

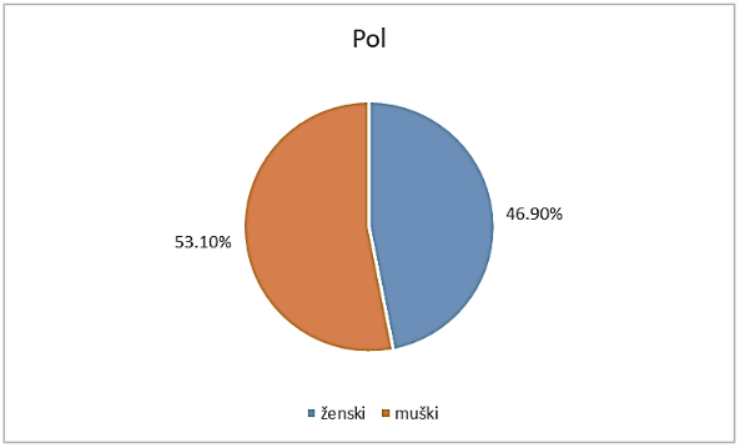
U statističkoj analizi su korišćene metode deskriptivne i analitičke statistike. U cilju utvrđivanja normalnosti distribucije numeričkih varijabli, korišćene su vizuelizacione metode analize histograma, određivanje z-vrednosti *skewness*-a i *kurtosis*-a, kao i specijalizovani *Kolmogorov-Smirnov* test sa *Lilliefors* korekcijom i *Shapiro-Wilk* test, a za određivanje sličnosti, odnosno razlika između distribucije podataka numeričkih varijabli i normalne distribucije. Reprezentativne vrednosti numeričkih varijabli prikazane su kao medijana i interkvartilni opseg. Kategoričke varijable su prikazane putem učestalosti i procenata. Analitički deo statističke obrade je sproveden primenom *Mann Whitney* U testa i *Kruskal Wallis* H testa uz primenu post hoc serije *Mann Whitney* U testova. Pouzdanost kreiranih skorova je procenjivana primenom Cronbach's alpha testa uz graničnu vrednost pouzdanosti od najmanje 0,7. Korelacija kreiranih skorova kao numeričkih varijabli je ispitana primenom Spearman-ove korelacione metode, nakon čega je primenjena metoda linearne regresione analize u cilju utvrđivanja stepena međusobnog uticaja skorova. Statistička analiza je sprovedena primenom

SPSS Statistics for Windows v26 softverskog paketa (*International Business Machines Corporation*, Armonk, New York, USA). Kao statistički značajna, odnosno visoko statistički značajna razlika, uzeta je p vrednost od 0,05 ili manja, odnosno 0,01 ili manja.

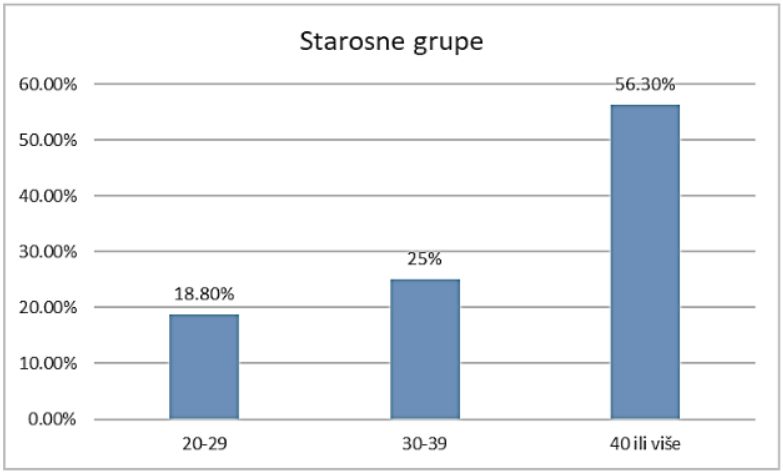
Rezultati istraživanja

U studiju je bilo uključeno ukupno 128 ispitanika. Najveći broj ispitanika je bio muškog pola (Grafikon 1), starosti 40 ili više godina (Grafikon 2). Na rukovodećoj poziciji je bilo 3,8% ispitanika, a raspodela ispitanika po nivou obrazovanja je prikazana na Grafikonu 3. Najveći broj ispitanika je imao deset ili više godina radnog iskustva (Grafikon 4), dok je raspodela ispitanika prema tome da li su zaposleni u malim ili srednjim preduzećima bila gotovo podjednaka (Grafikon 5). Više od polovine ispitanika je bilo zaposleno u preduzećima sa najviše 50 zaposlenih (Grafikon 6). Raspodela ispitanika prema licencama koje poseduju je prikazana na Grafikonu 7. Jedna četvrtina ispitanika se izjasnila da poseduje ili CFE licencu ili domaći sertifikat ovlašćenog istražitelja prevarnih radnji (Grafikon 8).

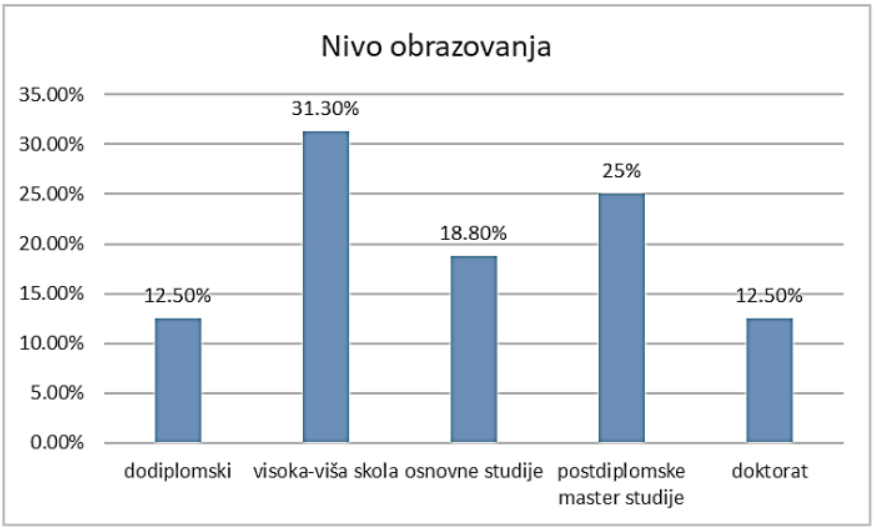
Grafikon 1. Raspodela ispitanika po polovima

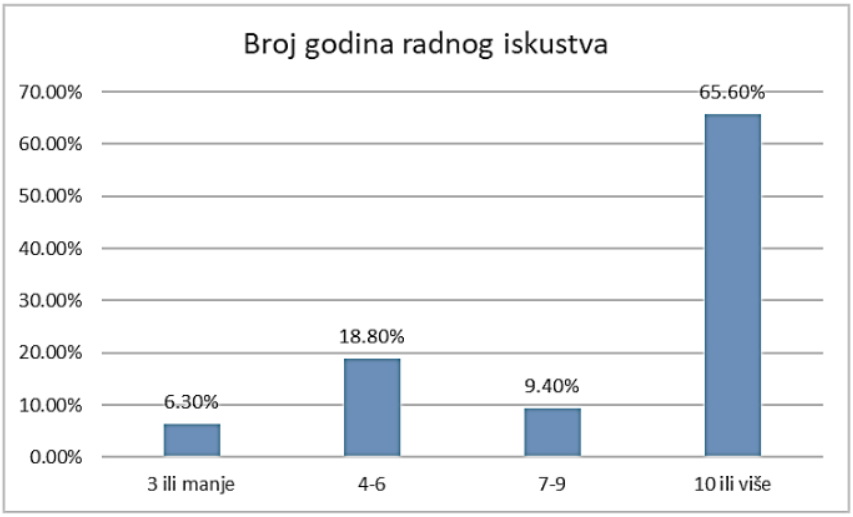
Grafikon 2. Raspodela ispitanika po godinama starosti

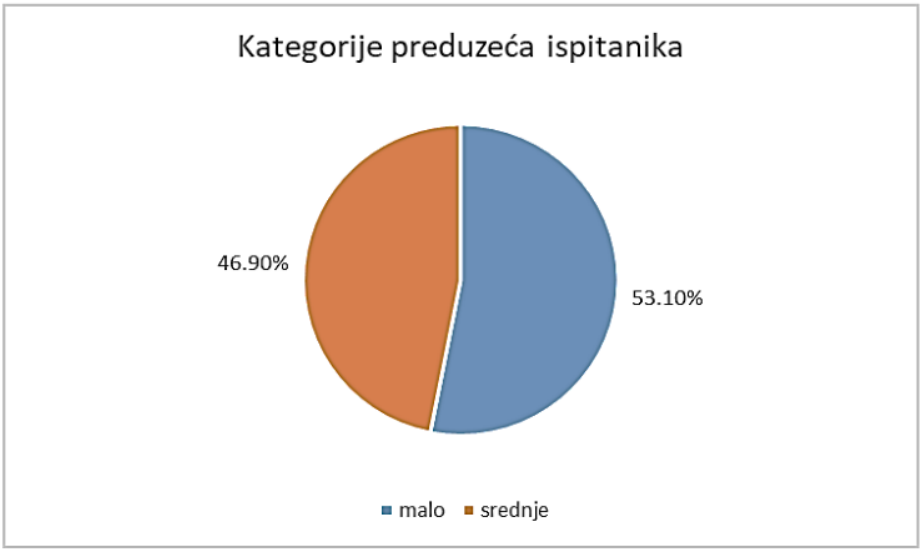

Grafikon 3. Raspodela ispitanika po nivou obrazovanja

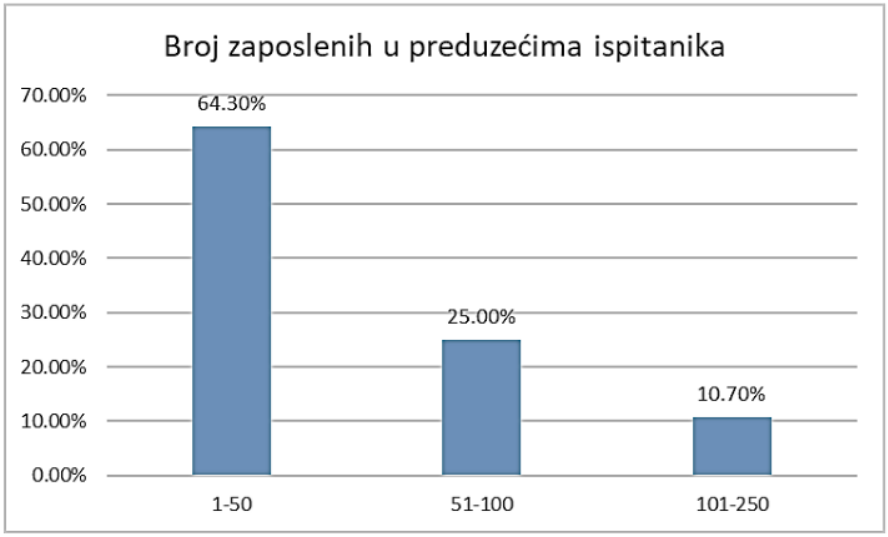
Grafikon 4. Raspodela ispitanika po broju godina radnog iskustva

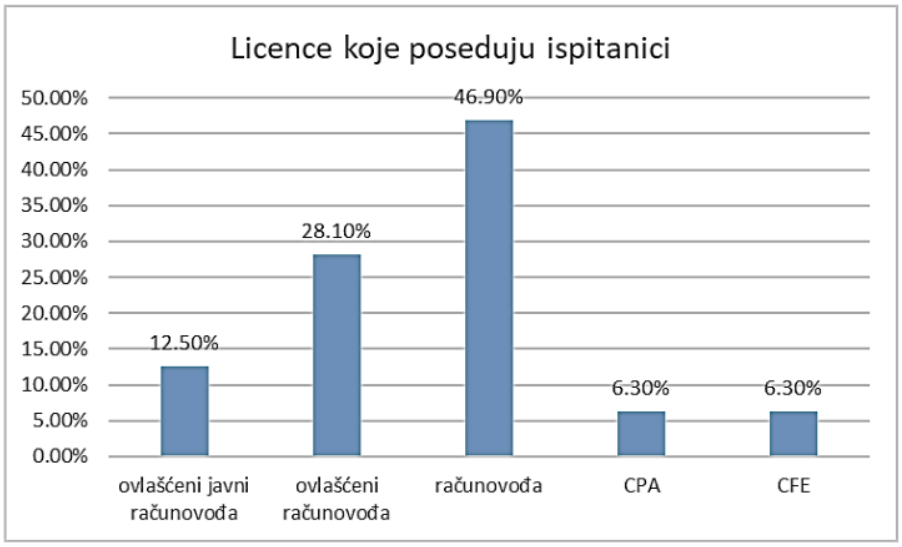

Grafikon 5. Raspodela kategorija preduzeća u kojima su ispitanici zaposleni

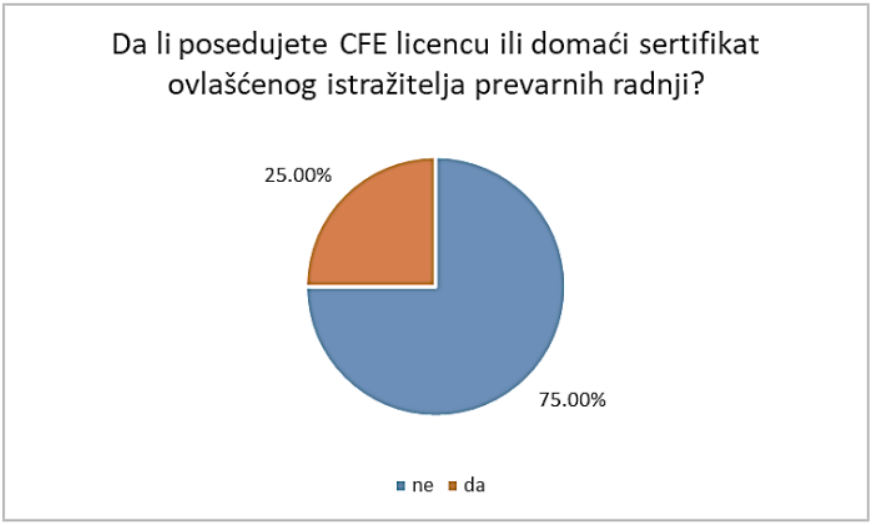
Grafikon 6. Raspodela broja zaposlenih u preduzećima u kojima su ispitanici zaposleni

Grafikon 7. Raspodela licenci koje poseduju ispitanici

Grafikon 8. Da li posedujete CFE licencu ili domaći sertifikat ovlašćenog istražitelja prevarnih radnji?

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa opštim računovodstvenim tvrdnjama prikazana je u Tabeli 1.

Tabela 1. Stepen slaganja u procentima sa opštim računovodstvenim tvrdnjama

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Posedujem odgovarajuće računovodstveno znanje	0,0	15,6	6,3	31,3	46,9
Računovodstveno znanje je neophodno za pravilnu evidenciju transakcija i obradu	0,0	9,4	3,1	12,5	75,0
Moje preduzeće pruža obuku za ažuriranje računovodstvenih znanja	21,9	15,6	6,3	25,0	31,3
Računovodstveno znanje je značajan element za implementaciju RIS-a	0,0	6,3	6,3	15,6	71,9
Verujem da računovodstveno znanje može povećati performanse organizacije	0,0	6,3	6,3	9,4	78,1

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuje podrška menadžmenta, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta, prikazana je u Tabeli 2. Na navedene tvrdnje su odgovore dali samo ispitanici koji su na menadžerskim pozicijama.

Tabela 2. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje podrška menadžmenta

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Podrška menadžmenta je preduslov za implementaciju računovodstvenog informacionog sistema	6,3	3,1	6,3	15,6	68,8
Verujem da su računovodstvene informacije potrebne da se ažurira i pravilno evidentira	0,0	9,4	9,4	18,8	62,5
Spreman sam da podržim dodatne investicije u jačanje kapaciteta računovodstvenog informacionog sistema u mom preduzeću	0,0	6,3	21,9	12,5	59,4
Kao menadžer, smatram da pravilan i efikasan računovodstveni sistem može smanjiti neefikasnost i povećanje performansi	0,0	6,3	21,9	21,9	50,0
U vreme krize, menadžment je bio spreman da primi mnogo više podataka o novcu i likvidnosti preduzeća, i više informacija o prodaji	0,0	9,4	18,8	34,4	37,5

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja, prikazana je u Tabeli 3.

Tabela 3. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Neophodno je poslovne transakcije evidentirati pravilno i blagovremeno	0,0	6,3	0,0	3,1	90,6
Održavanje ispravne evidencije može povećati efikasnost i smanjiti troškove	0,0	3,1	3,1	12,5	81,3
Uvek podstičem svoje zaposlene da vode ispravne evidencije transakcija sistematski i naučno	0,0	3,1	25,0	9,4	62,5
Računovodstvene evidencije moraju biti proverene ukrštanjem podataka i validacijom	0,0	3,1	15,6	3,1	78,1

Učestalost i distribucija procenata operativnih računovodstvenih informacija (iz poslovnih knjiga) koje se koriste na dnevnom nivou u preduzećima u kojima su ispitanici zaposleni, prikazana je u Tabeli 4.

Tabela 4. Procenat operativnih računovodstvenih informacija (iz poslovnih knjiga) koji se koristi na dnevnom nivou

Odgovor	Broj	Procenat
manje od 10%	36	28,1
10-20%	28	21,9
20-30%	20	15,6
preko 30%	40	31,3
ne znam	4	3,1
Ukupno	128	100,0

Učestalost i distribucija procenata informacija iz finansijskih izveštaja koje se koriste na mesečnom nivou u preduzećima u kojima su ispitanici zaposleni, prikazana je u Tabeli 5.

Tabela 5. Procenat informacija iz finansijskih izveštaja koje se koriste na mesečnom nivou

Odgovor	Broj	Procenat
manje od 10%	40	31,3
10-20%	24	18,8
20-30%	28	21,9
preko 30%	32	25,0
ne znam	4	3,1
Ukupno	128	100,0

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuju organizacione performanse, na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuju organizacione performanse, prikazana je u Tabeli 6.

Tabela 6. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuju organizacione performanse

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Organizacioni učinak je uobičajen doprinos svih zaposlenih	12,5	15,6	9,4	28,1	34,4
Računovodstveni informacioni sistem može mnogo doprineti postizanju organizacionih performansi	9,4	6,3	6,3	31,3	46,9
Postoji pozitivna veza između implementacije računovodstvenog informacionog sistema i organizacionih performansi	3,1	12,5	6,3	31,3	46,9
Odeljenje računovodstva je važno odeljenje za moje preduzeće	3,1	6,3	9,4	28,1	53,1
Računovodstvene evidencije su potrebne za ažuriranje i naučno integrisanje	0,0	6,3	21,9	15,6	56,3
Odgovarajući informacioni sistem može povećati produktivnost preduzeća i smanjenje vremena realizacije	0,0	9,4	9,4	28,1	53,1
Konvencionalni računovodstveni sistem treba modernizovati informacionim tehnologijama	0,0	6,3	6,3	18,8	68,8

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo), a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo), prikazana je u Tabeli 7.

Tabela 7. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Tekuće okruženje je dinamično i računovodstveni sistem merenja i kontrole je kompatibilan sa zahtevima	3,1	6,3	12,5	37,5	40,6
Preduzeće u kojem sam zaposlen(a) ima sopstvenu strategiju za podržavanje sticanja jakih konkurentskih prednosti na tržištu za njegove proizvode/usluge po pitanju kvaliteta, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom	15,6	6,3	21,9	34,4	21,9
Preduzeće u kojem sam zaposlen(a) ima sopstvenu strategiju za podržavanje sticanja jakih konkurentskih prednosti na tržištu za njegove proizvode/usluge po pitanju smanjenja troškova, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom	18,8	6,3	25,0	21,9	28,1
Preduzeće u kojem sam zaposlen(a) sledi strategiju diferencijacije na tržištu, a najvažnije je podržati njegovu konkurentsku sposobnost, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom	21,9	6,3	18,8	25,0	28,1

Strategija fokusa na tržištu na kojem preduzeće posluje je najvažnija u podršci njenog konkurentnog strateškog učinka na tržištu svojih proizvoda, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom	15,6	12,5	15,6	28,1	28,1
Preduzeće primenjuje relativnu važnost finansijskih mera učinka u tri dimenzije: dugoročna, srednjoročna, taktička i kratkoročna operativna dimenzija, a to je podržano adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom	21,9	9,4	15,6	28,1	25,0
Preduzeće koristi informacioni potencijal strategijskog upravljačkog računovodstva u realizaciji upravljačkih zahteva	15,6	9,4	18,8	37,5	18,8

Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima prikazana je u Tabeli 8.

Tabela 8. Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima

Pitanje	Ne	Da	Ne znam
Da li računovodstveni informacioni sistem igra važnu ulogu u planiranju strategija firme?	6,3	75,0	18,8
Da li vaše preduzeće koristi računovodstveni informacioni sistem za svoje finansijsko i ekonomsko upravljanje?	9,4	68,8	21,9
Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem u domenu merenja učinka zaposlenih ima negativan uticaj na motivisanost zaposlenih u realizaciji poslovnih zadataka?	28,1	21,9	50,0
Da li postoje značajni nedostaci u primeni računovodstvenog sistema informisanja koji koristite u vašem preduzeću?	21,9	43,8	34,4
Da li koristite isti kompjuterizovani računovodstveni program za finansijsko računovodstvo?	9,4	81,3	9,4

Da li koristite kompjuterizovani računovodstveni program za računovodstvo troškova?	21,9	53,1	25,0
Da li koristite kompjuterizovani računovodstveni program za upravljačko računovodstvo?	21,9	50,0	28,1
Da li vam kompjuterizovani računovodstveni informacioni sistem omogućava da upravljate svojom gotovinskom pozicijom kod banaka?	21,9	59,4	18,8
Da li vam računovodstveni sistem omogućava da upravljate svojim fiskalnim poslovima sa državnim organima?	9,4	75,0	15,6
Da li mislite da su se organizacija i administracija u vašem preduzeću poboljšali od korišćenja računovodstvenog informacionog sistema?	9,4	56,3	34,4
Da li ste upoznati sa novim tehnologijama kao što su ERP, CRM i HML (Extensible Markup Language)?	31,3	56,3	12,5
Da li dugi niz godina radite svoje računovodstvo pomoću kompjuterskog programa?	6,3	87,5	6,3
Da li postojeći računovodstveni sistem informisanja pruža adekvatnu podršku menadžmentu svih nivoa?	34,4	46,9	18,8
Da li postojeći računovodstveni sistem informisanja pomaže/dovodi do pojednostavljena u poslovanju?	18,8	56,3	25,0
Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem dovodi do efikasnog koordinisanja poslovnih aktivnosti?	21,9	56,3	21,9
Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem pomaže efikasnijem upravljanju zalihama?	34,4	53,1	12,5
Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem pomaže boljem upravljanju lancem snadbevanja?	25,0	37,5	37,5
Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem obezbeđuje tačne i validne informacije u pravo vreme?	21,9	62,5	15,6
Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem obezbeđuje adekvatnu podršku u upravljanju ljudskim resursima?	28,1	46,9	25,0
Da li je preduzeću podjednako razvijen sistem finansijskog i upravljačkog računovodstva i izveštavanja za konkretne potrebe?	34,4	40,6	25,0

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuje primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima prikazana je u Tabeli 9.

Tabela 9. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Ne postoji konkurencija koja podstiče na primenu	9,4	37,5	18,8	15,6	18,8

računovodstvenog informacionog sistema					
Informacioni sistem nije dovoljno razvijen za optimalnu primenu računovodstvenog informacionog sistema	6,3	28,1	15,6	25,0	25,0

Učestalost primene *Cloud* softvera i *Pantheon* poslovnog operativnog sistema u preduzećima u kojima su ispitanici zaposleni prikazana je u Tabelama 10 i 11, respektivno.

Tabela 10. Postojeće računovodstvo se radi preko Cloud softvera

Odgovor	Broj	Procenat
Ne radim uopšte	68	53,1
Pripremam se za primenu	20	15,6
Do 1 godine	12	9,4
1-5 godina	8	6,3
Preko 5 godina	20	15,6
Ukupno	128	100,0

Tabela 11. Primena Pantheon poslovnog operativnog sistema u preduzeću

Odgovor	Broj	Procenat
Ne	92	71,9
Da	28	21,9
Ne znam	8	6,3
Ukupno	128	100,0

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka, prikazana je u Tabeli 12.

Tabela 12. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Projektovanje sistema računovodstva ljudskih resursa radi obezbeđivanja tačnih i pouzdanih informacija o ljudskim resursima je veliki izazov za preduzeća	6,3	9,4	25,0	18,8	40,6
Otkrivanje informacija o ljudskim resursima nije obavezno	3,1	15,6	25,0	31,3	25,0
Nedostatak standarda otežava praksu računovodstva ljudskih resursa	0,0	15,6	25,0	34,4	25,0
Praksa računovodstva ljudskih resursa je u velikoj meri etičko pitanje	0,0	6,3	40,6	34,4	18,8
Računovodstvo ljudskih resursa nije utemeljeno u poslovnoj strategiji	0,0	18,8	37,5	12,5	31,3
Prisutan je nedostatak svesti o značaju računovodstva ljudskih resursa	0,0	9,4	37,5	18,8	34,4
Računovodstvo ljudskih resursa kao okvir za olakšavanje donošenja odluka u ljudskim resursima	0,0	12,5	34,4	28,1	25,0
Sistem računovodstva ljudskih resursa pomaže privlačenju investitora kroz pravilno objavljivanje	0,0	9,4	37,5	28,1	25,0
Informacije o ljudskim resursima jedne organizacije trebalo bi da budu u godišnjim izveštajima	0,0	12,5	25,0	37,5	25,0
Računovodstvo ljudskih resursa olakšava različite aspekte planiranja ljudskih resursa	3,1	6,3	25,0	37,5	28,1
Računovodstvo ljudskih resursa pruža okvir koji pomaže menadžerima da iskoriste ljudske resurse efektivno i efikasno	6,3	6,3	15,6	46,9	25,0

Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje po[illegible]ška računovodstvenog informacionog sistema internoj kontroli i internoj reviziji prikazana je u Tabeli 13.

Tabela 13. Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje podrška računovodstvenog informacionog sistema internoj kontroli i internoj reviziji

Pitanje	Ne	Da	Ne znam
Da li ste mišljenja da neadekvatna primena računovodstvenog informacionog sistema dovodi do gubitaka u poslovanju?	3,1	81,3	15,6
Da li ste mišljenja da zdrav sistem interne kontrole olakšava generisanje pouzdanih i relevantnih računovodstvenih informacija?	3,1	68,8	28,1
Da li ste mišljenja da je jedan od neophodnih faktora za efikasno i efektivno upravljanje računovodstveni informacioni sistem što obuhvata celokupnu upravljačku strukturu organizacije?	0,0	68,8	31,3
Da li ste mišljenja da postojeći računovodstveni informacioni sistem podržava efikasnost sistema interne kontrole i interne revizije?	15,6	56,3	28,1
Da li ste mišljenja da smernice računovodstvenog informacionog sistema imaju važnu ulogu u efikasnosti interne kontrole?	6,3	68,8	25,0
Da li ste mišljenja da računovodstveni informacioni sistem pruža brojne pristupe i procese koji će olakšati rad strukture interne kontrole?	6,3	68,8	25,0
Da li ste mišljenja da se računovodstveni informacioni sistem smatra uspešnim načinom suočavanja sa internim i eksternim promenama?	6,3	71,9	21,9
Da li ste mišljenja da je računovodstveni sistem važan za kontrolu preduzeća i sprovođenje sistema interne kontrole?	3,1	75,0	21,9
Da li smatrate da ste upućeni u načine na koje može doći do zloupotreba i prevarnih radnji?	28,1	59,4	12,5
Da li ste u poslednje dve godine prisustvovali nekom od oblika obuke u prevenciji zloupotreba i prevarnih radnji u funkciji podrške sistemu interne kontrole?	34,4	53,1	12,5
Da li ste mišljenja da preventivno delovanje u oblasti zloupotreba i prevarnih radnji može dovesti do povećanja kvaliteta finansijskog izveštavanja?	9,4	78,1	12,5
Da li menadžment pruža adekvatnu podršku u borbi protiv zloupotreba i prevara radi obezbeđivanja efikasnog upravljanja resursima i obezbeđivanja validnih finansijskih izveštaja?	28,1	59,4	12,5

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuju finansijske performanse, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuju finansijske performanse, prikazana je u Tabeli 14.

Tabela 14. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuju finansijske performanse

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Karakteristike računovodstvenog informacionog sistema imaju značajan uticaj na finansijske performanse preduzeća	18,8	3,1	12,5	25,0	40,6
Interna kontrola modelira odnos između računovodstvenog informacionog sistema i finansijskog učinka preduzeća	9,4	9,4	12,5	28,1	40,6
Računovodstveni informacioni sistem pruža finansijske informacije akcionarima i zainteresovanim stranama koje bi im omogućile investicione izbore	15,6	6,3	15,6	21,9	40,6
Integracija računovodstvenih (finansijskih) i nefinansijskih informacija daje bolji uvid u performanse preduzeća	18,8	3,1	12,5	9,4	56,3
Izveštajni sistem računovodstva je ključan za donošenje kvalitetnih finansijskih odluka	9,4	12,5	12,5	15,6	50,0
Računovodstvene (finansijske) informacije su platforma za evaluaciju performansi preduzeća	15,6	6,3	9,4	15,6	53,1
Postojanje modela za ocenjivanje kvaliteta poslovanja na osnovu računovodstvenih informacija bi olakšale evaluaciju finansijskog položaja, uspešnosti i efikasnosti za održivo poslovanje	15,6	6,3	18,8	12,5	46,9

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuje operativna IT podrška, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje operativna IT podrška, prikazana je u Tabeli 15.

Tabela 15. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje operativna IT podrška

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
Naše preduzeće je vešto u prikupljanju i analizi tržišnih informacija o kupcima preko računarskih sistema	18,8	15,6	15,6	31,3	18,8
Postavili smo procedure za prikupljanje informacija o klijentima iz onlajn izvora	25,0	6,3	15,6	37,5	15,6
Koristimo kompjuterske sisteme za analizu informacija o kupcima i tržištu	25,0	6,3	15,6	31,3	21,9
Često koristimo sisteme za podršku odlučivanju kada je u pitanju upravljanje informacijama o klijentima	21,9	12,5	15,6	34,4	15,6
Naše preduzeće poseduje visok stepen ekspertize na osnovu računovodstvenog informacionog sistema	25,0	6,3	18,8	28,1	21,9
Veoma smo upućeni u inovacije koje se tiču računovodstvenog sistema informisanja	25,0	9,4	12,5	34,4	18,8
Naše preduzeće poseduje visok stepen stručnosti u razvoju i održavanju računovodstvenog informacionog sistema	25,0	9,4	6,3	31,3	28,1
Naše preduzeće u širokom obimu koristi računovodstvene informacije strategijske orijentacije u definisanju poslovnih strategija	25,0	12,5	12,5	31,3	18,8
Informacije prikupljene od konkurenata nam pomažu da razvijemo nove poslovne strategije u u preduzeću	12,5	25,0	6,3	40,6	15,6
Posedovanje informacija o tekućim troškovima konkurenata pomaže nam u efikasnom upravljanju troškovima	15,6	15,6	12,5	43,8	12,5
Ideje i predlozi kupaca pomogli su nam u procesu upravljanja našim preduzećem	15,6	12,5	9,4	40,6	21,9
Informacije o industriji u kojoj naše preduzeće posluje motiviše menadžment za razvoj novih poslovnih strategija	25,0	12,5	12,5	34,4	15,6

Procentualna raspodela različitih stepeni slaganja ispitanika sa tvrdnjama kojima se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema, prikazana je u Tabeli 16.

Tabela 16. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Tvrdnja	1 - U potpunosti se ne slažem	2 - Delimično se ne slažem	3 - Nemam mišljenje	4 - Delimično se slažem	5 - U potpunosti se slažem
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem poboljšava sposobnost razumevanja informacija koji se dostavljaju donosiocima odluka	3,1	3,1	34,4	15,6	43,8
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem povećava tačnost informacija koje se daju donosiocima odluka i smanjuje greške	3,1	3,1	28,1	18,8	46,9
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem poboljšava mogućnost poređenja performansi preduzeća sa peer grupama	3,1	3,1	25,0	21,9	46,9
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem poboljšava poređenje preduzeća za različite periode	3,1	3,1	25,0	15,6	53,1
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem dodaje prediktivnu vrednost informacijama koje se pružaju raznim donosiocima odluka	3,1	3,1	28,1	18,8	46,9

Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje primena tradicionalnih tehnika upravljačkog (menadžerskog) računovodstva prikazana je u Tabeli 17.

Tabela 17. U našem preduzeću se primenjuju sledeće tradicionalne tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva

U našem preduzeću se primenjuju sledeće tradicionalne tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva	Ne	Da	Ne znam
Varijabilni trošak	12,5	59,4	28,1
Grafička analiza ponašanja troškova	21,9	50,0	28,1
Statistička analiza ponašanja troškova	18,8	53,1	28,1
Analiza odnosa između troškova, obima i profita (CVP *analysis*)	18,8	53,1	28,1
Kapitalno budžetiranje	31,3	43,8	25,0
Master budžet	34,4	43,8	21,9
Fleksibilno budžetiranje	34,4	34,4	31,3
Budžetiranje zasnovano na nuli	43,8	21,9	34,4
Analiza varijanse budžeta	40,6	21,9	37,5
Apsorpcioni obračun troškova	53,1	15,6	31,3
Kvantitativni modeli za alokaciju resursa (linearno programiranje)	53,1	6,3	40,6
Detaljno budžetiranje za novčani tok	31,3	53,1	15,6
Detaljno budžetiranje za sve stavke troškova	28,1	56,3	15,6
Detaljno budžetiranje prihoda	25,0	62,5	12,5
Kontrolabilni dobitak	40,6	25,0	34,4
Dobitak divizije	37,5	21,9	40,6
Prinos na imovinu (Return on investment)	31,3	34,4	34,4
Rezidualni dobitak	37,5	18,8	43,8

Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje primena novijih tehnika upravljačkog (menadžerskog) računovodstva prikazana je u Tabeli 18.

Tabela 18. U našem preduzeću se primenjuju sledeće novije tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva

U našem preduzeću se primenjuju sledeće novije tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva	Ne	Da	Ne znam
Analiza profitabilnosti proizvoda	12,5	78,1	9,4
Obračun troškova na bazi aktivnosti (ABC – *Activity Based Costing*)	43,8	34,4	21,9
Budžetiranje zasnovano na aktivnostima	50,0	25,0	25,0
Ciljni trošak	28,1	50,0	21,9
Troškovi životnog ciklusa	46,9	25,0	28,1
Alokacija troškova službe	34,4	43,8	21,9
Zadovoljstvo kupaca	21,9	62,5	15,6

Prinos od kupaca u procentima	34,4	46,9	18,8
Profitabilnost kupaca	28,1	59,4	12,5
Balanced Scorecard (mešavina finansijskih i nefinansijskih mera)	34,4	25,0	40,6
Benchmarking poslovnog procesa	37,5	34,4	28,1
Procena konkurenata na osnovu objavljenih finansijskih izveštaja	34,4	40,6	25,0

Poređenjem prosečnih vrednosti procentualnih učestalosti odgovora „Da" koja su ispitanici dali na pitanja kojima se ispituje primena tradicionalnih, odnosno novijih tehnika upravljačkog (menadžerskog) računovodstva u preduzećima u kojima su ispitanici zaposleni (Tabele 17 i 18), dobijene su vrednosti 37,52% zastupljenosti tradicionalnih i 42,76% zastupljenosti novijih tehnika upravljačkog (menadžerskog) računovodstva, ukazujući time na nešto veću zastupljenost primene novijih tehnika upravljačkog (menadžerskog) računovodstva u odnosu na tradicionalne tehnike u kohorti ove studije.

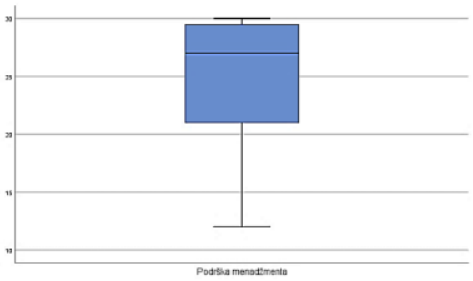
Reprezentativne vrednosti kreiranih skorova prikazane su u Tabeli 19 i Grafikonima 9-16.

Tabela 19. Reprezentativne vrednosti kreiranih skorova

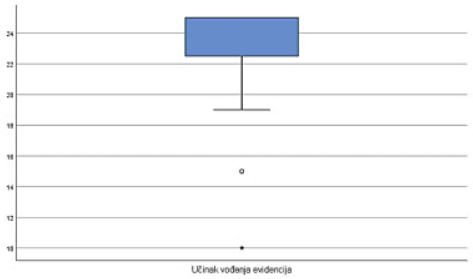
Skorovi	Med (IQR)
Podrška menadžmenta	27,00 (20,50-29,75)
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	25,00 (22,25-25,00)
Organizacione performanse	31,50 (26,25-33,75)
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	31,00 (21,25-34,75)
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	40,00 (33,25-48,50)
Finansijske performanse	31,50 (21,00-34,00)
Operativna IT podrška	47,50 (22,50-54,75)
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema	22,00 (15,00-25,00)

Legenda: Med – medijana; IQR – interkvartilni opseg

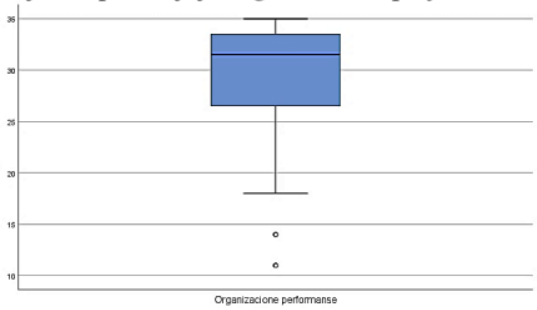
Grafikon 9. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Grafikon 10. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

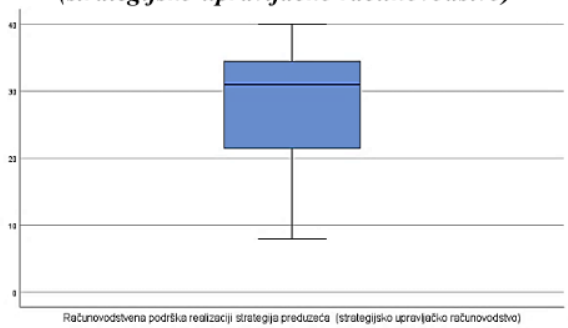

Grafikon 11. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuju organizacione performanse

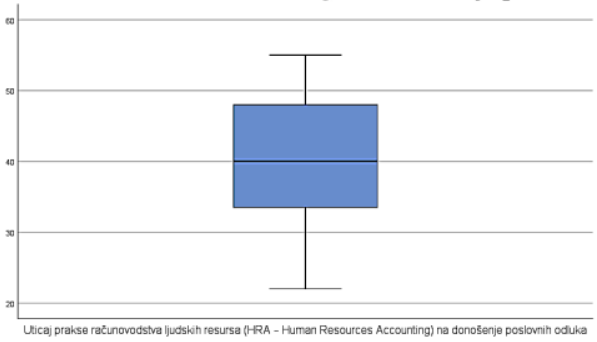

Grafikon 12. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora

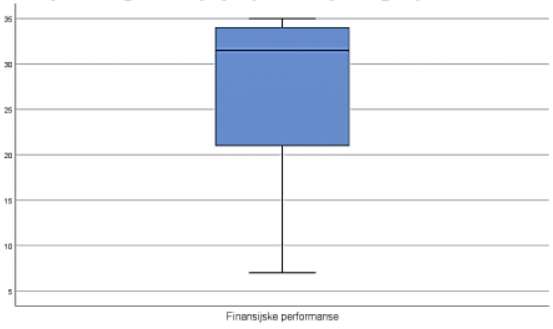
kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

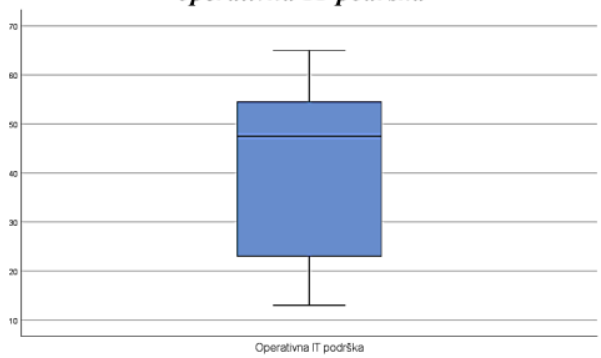

Grafikon 13. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

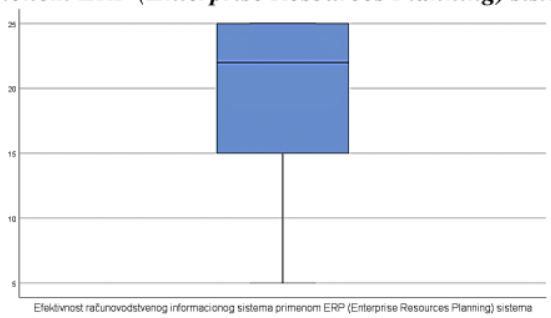

Grafikon 14. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Grafikon 15. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Grafikon 16. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Komparacije među malim i srednjim preduzećima

Statistički signifikantne razlike u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa opštim računovodstvenim tvrdnjama prikazane su u Tabeli 20. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima su statistički značajno, odnosno statistički visoko značajno, iskazali veći stepen slaganja sa tvrdnjama u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 20. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa opštim računovodstvenim tvrdnjama (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tvrdnja	p	Odnos stepeni slaganja sa tvrdnjom među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima
Posedujem odgovarajuće računovodstveno znanje	0,024	srednja > mala
Moje preduzeće pruža obuku za ažuriranje računovodstvenih znanja	0,001	srednja > mala
Računovodstveno znanje je značajno element za implementaciju RIS-a	< 0,001	srednja > mala
Verujem da računovodstveno znanje može povećati performanse organizacije	< 0,001	srednja > mala

Statistički signifikantne razlike u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje podrška menadžmenta, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta, prikazane su u Tabeli 21. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima su statistički značajno, odnosno statistički visoko značajno, iskazali veći stepen slaganja sa tvrdnjama u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 21. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje podrška menadžmenta (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Varijabla	p	Odnos stepeni slaganja sa tvrdnjom među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima
Podrška menadžmenta je preduslov za implementaciju računovodstvenog informacionog sistema	< 0,001	srednja > mala
Kao menadžer, uvek podržavam implementaciju odgovarajućeg računovodstvenog sistema informisanja u mom preduzeću	0,001	srednja > mala
Verujem da su računovodstvene informacije potrebne da se ažurira i pravilno evidentira	0,003	srednja > mala
Spreman sam da podržim dodatne investicije u jačanje kapaciteta računovodstvenog informacionog sistema u mom preduzeću	0,002	srednja > mala
U vreme krize, menadžment je bio spreman da primi mnogo više podataka o	0,024	srednja > mala

novcu i likvidnosti preduzeća, i više informacija o prodaji		

Statistički signifikantne razlike u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuju organizacione performanse, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuju organizacione performanse, prikazane su u Tabeli 22. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima su statistički značajno, odnosno statistički visoko značajno, iskazali veći stepen slaganja sa tvrdnjama u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 22. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuju organizacione performanse (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Varijabla	**p**	**Odnos stepeni slaganja sa tvrdnjom među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima**
Organizacioni učinak je uobičajen doprinos svih zaposlenih	0,009	srednja > mala
Računovodstveni informacioni sistem može mnogo doprineti postizanju organizacionih performansi	0,003	srednja > mala
Postoji pozitivna veza između implementacije računovodstvenog informacionog sistema i organizacionih performansi	< 0,001	srednja > mala
Računovodstvene evidencije su potrebne za ažuriranje i naučno integrisanje	< 0,001	srednja > mala
Odgovarajući informacioni sistem može povećati produktivnost preduzeća i smanjenje vremena realizacije	< 0,001	srednja > mala

Konvencionalni računovodstveni sistem treba modernizovati informacionim tehnologijama	0,002	srednja > mala

Statistički signifikantne razlike u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo), a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo), prikazane su u Tabeli 23. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima su statistički značajno, odnosno statistički visoko značajno, iskazali veći stepen slaganja sa tvrdnjama u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 23. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Varijabla	**p**	**Odnos stepeni slaganja sa tvrdnjom među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima**
Tekuće okruženje je dinamično i računovodstveni sistem merenja i kontrole je kompatibilan sa zahtevima	0,031	srednja > mala
Računovodstveni informacioni sistem je snažna podrška procesu strateškog planiranja	0,019	srednja > mala
Strategija fokusa na tržištu na kojem preduzeće posluje je najvažnija u podršci njenog konkurentnog strateškog učinka na tržištu svojih proizvoda, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom	0,008	srednja > mala

Preduzeće primenjuje relativnu važnost finansijskih mera učinka u tri dimenzije: dugoročna, srednjoročna, taktička i kratkoročna operativna dimenzija, a to je podržano adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom	0,054	srednja > mala
Preduzeće koristi informacioni potencijal strategijskog upravljačkog računovodstva u realizaciji upravljačkih zahteva	0,043	srednja > mala

Statistički signifikantne razlike u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka, prikazane su u Tabeli 24. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima su statistički značajno, odnosno statistički visoko značajno, iskazali veći stepen slaganja sa tvrdnjama u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 24. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Varijabla	**p**	**Odnos stepeni slaganja sa tvrdnjom među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima**
Projektovanje sistema računovodstva ljudskih resursa radi obezbeđivanja tačnih i pouzdanih informacija o ljudskim resursima je veliki izazov za preduzeća	0,045	srednja > mala
Računovodstvo ljudskih resursa kao okvir za olakšavanje donošenja odluka u ljudskim resursima	0,017	srednja > mala

Statistički signifikantna razlika u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuju finansijske performanse, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuju finansijske performanse, uočena je samo po pitanju stepena slaganja sa tvrdnjom „Karakteristike računovodstvenog informacionog

sistema imaju značajan uticaj na finansijske performanse preduzeća", gde su ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima statistički visoko značajno iskazali veći stepen slaganja u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima (p = 0.008).

Statistički signifikantne razlike u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje operativna IT podrška, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje operativna IT podrška, prikazane su u Tabeli 25. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima su statistički značajno, odnosno statistički visoko značajno, iskazali veći stepen slaganja sa tvrdnjama u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 25. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje operativna IT podrška (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Varijabla	p	Odnos stepeni slaganja sa tvrdnjom među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima
Naše preduzeće poseduje visok stepen stručnosti u razvoju i održavanju računovodstvenog informacionog sistema	0,019	srednja > mala
Naše preduzeće u širokom obimu koristi računovodstvene informacije strategijske orijentacije u definisanju poslovnih strategija	0,018	srednja > mala
Ideje i predlozi kupaca pomogli su nam u procesu upravljanja našim preduzećem	0,001	srednja > mala

Statistički signifikantne razlike u komparaciji različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema, a na osnovu kojih je i kreiran skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema, prikazane su u Tabeli 26. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, ispitanici zaposleni u srednjim preduzećima su statistički značajno, odnosno statistički visoko značajno, iskazali veći stepen slaganja sa tvrdnjama u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 26. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Varijabla	p	Odnos stepeni slaganja sa tvrdnjom među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem poboljšava sposobnost razumevanja informacija koji se dostavljaju donosiocima odluka	0,001	srednja > mala
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem povećava tačnost informacija koje se daju donosiocima odluka i smanjuje greške	0,003	srednja > mala
ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistem dodaje prediktivnu vrednost informacijama koje se pružaju raznim donosiocima odluka	0,003	srednja > mala

Statistički signifikantne razlike u komparaciji pojedinačnih kreiranih skorova prikazane su u Tabeli 27. U slučajevima gde je statistički signifikantna razlika uočena, statistički visoko značajno viši skorovi su uočeni među ispitanicima zaposlenim u srednjim preduzećima u odnosu na ispitanike zaposlene u malim preduzećima.

Tabela 27. Komparacija pojedinačnih kreiranih skorova među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Varijabla	p	Odnos kreiranih skorova među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima
Podrška menadžmenta	0,001	srednja > mala
Organizacione performanse	< 0,001	srednja > mala
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	0,001	srednja > mala

Procena pouzdanosti kreiranih skorova

Sabiranjem vrednosti stepena slaganja sa tvrdnjama kojima se procenjuju pojave u računovodstvu, kreirano je osam skorova kojima se procenjuju:

- Podrška menadžmenta;
- Učinak vođenja evidencija i izveštavanja;

- Organizacione performanse
- Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo);
- Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka;
- Finansijske performanse;
- Operativna IT podrška;
- Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema.

Primenom *Cronbach's alpha* testa pouzdanosti svakog od osam kreiranih skorova dobijene su vrednosti *Cronbach's alpha* koeficijenta koje ukazuju na veoma dobru pouzdanost kreiranih skorova (Tabela 28).

Tabela 28. Vrednosti Cronbach's alpha koeficijenta za svaki od osam kreiranih skorova dobijene primenom Cronbach's alpha testa

Naziv skora	***Cronbach's alpha* koeficijent**
Podrška menadžmenta	0,889
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,881
Organizacione performanse	0,905
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	0,932
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	0,958
Finansijske performanse	0,980
Operativna IT podrška	0,982
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP *(Enterprise Resources Planning*) sistema	0,973

Komparacije kreiranih skorova po broju zaposlenih

Primenom *Kruskal Wallis* H testa dobijena je statistički signifikantna, odnosno statistički visoko signifikantna razlika među ispitanicima koji dolaze iz preduzeća sa različitim brojem zaposlenih u pogledu svih kreiranih skorova, osim skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) i skora kojim se procenjuje operativna IT podrška (Tabela 29).

Tabela 29. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih

Naziv skora	p
Podrška menadžmenta	0,001
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,006
Organizacione performanse	<0,001
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	0,026
Finansijske performanse	<0,001
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	<0,001

Post hoc primenom serije *Mann Whitney* U testova dobijeni su sledeći rezultati (predstavljeni u nastavku).

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta imali su ispitanici zaposleni u preduzećima sa 51-100 zaposlenih u odnosu na ispitanike zaposlene u preduzećima sa 1-50 zaposlenih i 101-250 zaposlenih (Tabela 30).

Tabela 30. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Odnos visine skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta među grupama ispitanika koji su zaposleni u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih	**p**
51-100 > 1-50	0,001
51-100 > 101-250	0,004

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja imali su ispitanici zaposleni u preduzećima sa 51-100 zaposlenih u odnosu na ispitanike zaposlene u preduzećima sa 1-50 zaposlenih i 101-250 zaposlenih (Tabela 31).

Tabela 31. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Odnos visine skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja među grupama ispitanika koji su zaposleni u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih	**p**
51-100 > 1-50	0,002
51-100 > 101-250	0,016

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuju organizacione performanse imali su ispitanici zaposleni u preduzećima sa 51-100 zaposlenih u odnosu na ispitanike zaposlene u preduzećima sa 1-50 zaposlenih i 101-250 zaposlenih (Tabela 32).

Tabela 32. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Odnos visine skora kojim se procenjuju organizacione performanse među grupama ispitanika koji su zaposleni u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih	**p**
51-100 > 1-50	< 0,001
51-100 > 101-250	< 0,001

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka imali su ispitanici zaposleni u preduzećima sa 51-100 zaposlenih u odnosu na ispitanike zaposlene u preduzećima sa 1-50 zaposlenih i 101-250 zaposlenih (Tabela 33).

Tabela 33. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Odnos visine skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka među grupama ispitanika koji su zaposleni u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih	**p**
51-100 > 1-50	0,016
51-100 > 101-250	0,033

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuju finansijske performanse imali su (Tabela 34):

- ispitanici zaposleni u preduzećima sa 1-50 zaposlenih u odnosu na ispitanika zaposlene u preduzećima sa 101-250 zaposlenih, i
- ispitanici zaposleni u preduzećima sa 51-100 zaposlenih u odnosu na ispitanike zaposlene u preduzećima sa 1-50 zaposlenih i 101-250 zaposlenih.

Tabela 34. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Odnos visine skora kojim se procenjuju finansijske performanse među grupama ispitanika koji su zaposleni u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih	**p**
51-100 > 1-50	0,002
1-50 > 101-250	0,040
51-100 > 101-250	0,002

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema imali su (Tabela 35):

- ispitanici zaposleni u preduzećima sa 51-100 zaposlenih u odnosu na ispitanike zaposlene u preduzećima sa 1-50 zaposlenih i
- ispitanici zaposleni u preduzećima sa 101-250 zaposlenih u odnosu na ispitanike zaposlene u preduzećima sa 1-50 zaposlenih.

Tabela 35. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Odnos visine skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema među grupama ispitanika koji su zaposleni u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih	**p**
51-100 > 1-50	0,001
101-250 > 1-50	0,001

Komparacije kreiranih skorova po godinama radnog iskustva

Primenom *Kruskal Wallis* H testa dobijena je statistički signifikantna, odnosno statistički visoko signifikantna razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu svih skorova osim skora kojim se procenjuju finansijske performanse (Tabela 36).

Tabela 36. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva

Naziv skora	**p**
Podrška menadžmenta	< 0,001
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	< 0,001
Organizacione performanse	< 0,001

Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	< 0,001
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	< 0,001
Operativna IT podrška	0,003
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	< 0,001

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta imali su (Tabela 37):

- ispitanici sa 7-9 godina radnog iskustva u odnosu na sve ostale ispitanike (ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva i sa 10 ili više godina radnog iskustva), i
- ispitanici sa 10 ili više godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva.

Tabela 37. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Odnos visine skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta među grupama ispitanika sa različitim brojem godina radnog iskustva	**p**
7-9 godina > 3 godine ili manje	< 0,001
10 godina ili više > 3 godine ili manje	0,014
7-9 godina > 4-6 godina	< 0,001
10 godina ili više > 4-6 godina	0,002
7-9 godina > 10 godina ili više	< 0,001

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja imali su (Tabela 38):

- ispitanici sa 7-9 godina radnog iskustva u odnosu na sve ostale ispitanike (ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva i sa 10 ili više godina radnog iskustva)
- ispitanici sa 10 ili više godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva.

Tabela 38. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Odnos visine skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja među grupama ispitanika sa različitim brojem godina radnog iskustva	p
7-9 godina > 3 godine ili manje	< 0,001
10 godina ili više > 3 godine ili manje	0,001
7-9 godina > 4-6 godina	< 0,001
10 godina ili više > 4-6 godina	< 0,001
7-9 godina > 10 godina ili više	0,011

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuju organizacione performanse imali su (Tabela 39):

- ispitanici sa 7-9 godina radnog iskustva u odnosu na sve ostale ispitanike (ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva i sa 10 ili više godina radnog iskustva), i
- ispitanici sa 10 ili više godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva.

Tabela 39. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Odnos visine skora kojim se procenjuju organizacione performanse među grupama ispitanika sa različitim brojem godina radnog iskustva	p
7-9 godina > 3 godine ili manje	< 0,001
10 godina ili više > 3 godine ili manje	< 0,001
7-9 godina > 4-6 godina	0,001
10 godina ili više > 4-6 godina	0,005
7-9 godina > 10 godina ili više	0,006

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) imali su ispitanici sa 7-9 godina radnog iskustva u odnosu na sve ostale ispitanike (ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva i sa 10 ili više godina radnog iskustva) (Tabela 40).

Tabela 40. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

Odnos visine skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) među grupama ispitanika sa različitim brojem godina radnog iskustva	p
7-9 godina > 3 godine ili manje	0,012
7-9 godina > 4-6 godina	< 0,001
7-9 godina > 10 godina ili više	< 0,001

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka imali su (Tabela 41):

- ispitanici sa 4-6 godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa 3 ili manje godina radnog iskustva;
- ispitanici sa 7-9 godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva;
- ispitanici sa 10 ili više godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva.

Tabela 41. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Odnos visine skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka među grupama ispitanika sa različitim brojem godina radnog iskustva	p
4-6 godina > 3 godine ili manje	0,035
7-9 godina > 3 godine ili manje	< 0,001
10 godina ili više > 3 godine ili manje	< 0,001
7-9 godina > 4-6 godina	0,031
10 godina ili više > 4-6 godina	0,001

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim procenjuje operativna IT podrška imali su (Tabela 42):

- ispitanici sa 3 ili manje godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa 4-6 godina radnog iskustva, i
- ispitanici sa 7-9 godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa 4-6 godina radnog iskustva i sa 10 ili više godina radnog iskustva.

Tabela 42. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Odnos visine skora kojim se procenjuje operativna IT podrška među grupama ispitanika sa različitim brojem godina radnog iskustva	**p**
3 godine ili manje > 4-6 godina	0,035
7-9 godina > 4-6 godina	< 0,001
7-9 godina > 10 godina ili više	0,002

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema imali su ispitanici sa 10 ili više godina radnog iskustva u odnosu na ispitanike sa do 6 godina radnog iskustva (Tabela 43).

Tabela 43. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Odnos visine skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema među grupama ispitanika sa različitim brojem godina radnog iskustva	**p**
10 godina ili više > 3 godine ili manje	< 0,001
10 godina ili više > 4-6 godina	0,003

Komparacije kreiranih skorova po godinama starosti ispitanika

Primenom *Kruskal Wallis* H testa dobijena je statistički signifikantna razlika među ispitanicima različitih godina starosti samo po pitanju skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja (p=0,018). Post hoc primenom serija *Mann Whitney U* testova, statistički signifikantna, odnosno visoko signifakntna razlika, uočena je među ispitanicima starosne grupe 30-39 godina i 20-29 godina, gde su ispitanici starosne grupe 30-39 godina imali statistički značajno viši skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja u odnosu na ispitanike starosne grupe 20-29 godina (p = 0,019), kao i među ispitanicima starosne grupe 40 ili više godina i 20-29 godina, gde su ispitanici starosne grupe 40 ili više godina imali statistički

visoko značajno viši skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja u odnosu na ispitanike starosne grupe 20-29 godina (p = 0,008).

Komparacije kreiranih skorova po licencama koje poseduju ispitanici

Primenom *Kruskal Wallis* H testa dobijena je statistički signifikantna, odnosno statistički visoko signifikantna razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu svih skorova osim skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) i skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka (Tabela 44).

Tabela 44. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju

Naziv skora	p
Podrška menadžmenta	< 0,001
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,037
Organizacione performanse	0,033
Finansijske performanse	0,001
Operativna IT podrška	< 0,001
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	0,010

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta imali su (Tabela 45):

- ovlašćene javne računovođe u odnosu na ovlašćene računovođe i računovođe,
- ovlašćene računovođe u odnosu na računovođe, i
- CFE u odnosu na računovođe.

Tabela 45. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Odnos visine skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta među grupama ispitanika sa različitim licencama koje poseduju	p
ovlašćeni javni računovođa > ovlašćeni računovođa	0,048
ovlašćeni javni računovođa > računovođa	0,006
ovlašćeni računovođa > računovođa	< 0,001
CFE > računovođa	0,009

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja imali su ovlašćene računovođe u odnosu na računovođe (p = 0,003).

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuju organizacione performanse imali su (Tabela 46):

- ovlašćene javne računovođe u odnosu na ovlašćene računovođe i
- CPA u odnosu na ovlašćene računovođe, računovođe i CFE.

Tabela 46. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Odnos visine skora kojim se procenjuju organizacione performanse među grupama ispitanika sa različitim licencama koje poseduju	**p**
ovlašćeni javni računovođa > ovlašćeni računovođa	0,054
CPA > ovlašćeni računovođa	0,007
CPA > računovođa	0,014
CPA > CFE	0,006

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuju finansijske performanse imali su (Tabela 47):

- ovlašćene javne računovođe u odnosu na ovlašćene računovođe, računovođe i CFE,
- ovlašćene računovođe u odnosu na CFE, i
- računovođe u odnosu na CFE.

Tabela 47. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Odnos visine skora kojim se procenjuju finansijske performanse među grupama ispitanika sa različitim licencama koje poseduju	**p**
ovlašćeni javni računovođa > ovlašćeni računovođa	0,019
ovlašćeni javni računovođa > računovođa	< 0,001
ovlašćeni javni računovođa > CFE	0,002
ovlašćeni računovođa > CFE	0,046
računovođa > CFE	0,014

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje operativna IT podrška imali su (Tabela 48):

- ovlašćene javne računovođe u odnosu na računovođe, CPA i CFE,
- ovlašćene računovođe u odnosu na računovođe, CPA i CFE i
- računovođe u odnosu na CPA.

Tabela 48. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Odnos visine skora kojim se procenjuje operativna IT podrška među grupama ispitanika sa različitim licencama koje poseduju	p
ovlašćeni javni računovođa > računovođa	0,004
ovlašćeni javni računovođa > CPA	< 0,001
ovlašćeni javni računovođa > CFE	0,003
ovlašćeni računovođa > računovođa	0,002
ovlašćeni računovođa > CPA	0,007
ovlašćeni računovođa > CFE	0,048
računovođa > CPA	0,014

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema imali su (Tabela 49):

- ovlašćene računovođe u odnosu na računovođe, i
- CFE u odnosu na računovođe.

Tabela 49. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Odnos visine skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema među grupama ispitanika sa različitim licencama koje poseduju	p
ovlašćeni računovođa > računovođa	< 0,001
CFE > računovođa	0,008

Komparacije kreiranih skorova među različitim polovima ispitanika

Primenom *Mann Whitney* U testa dobijena je statistički signifikantna, odnosno statistički visoko signifikantna razlika među ispitanicima različitog pola u pogledu svih skorova osim skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka. U svim slučajevima su ispitanici ženskog pola imali statistički značajno, odnosno visoko značajno više vrednosti skorova u odnosu na ispitanike muškog pola (Tabela 50).

Tabela 50. Razlika u kreiranim skorovima među ispitanicima različitog pola

Naziv skora	p
Podrška menadžmenta	< 0,001
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,007
Organizacione performanse	0,007
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	0,003
Finansijske performanse	0,005
Operativna IT podrška	0,003
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	0,011

Komparacije kreiranih skorova zavisno od toga da li su ispitanici na rukovodećim pozicijama
Primenom *Mann Whitney* U testa dobijena je statistički signifikantna, odnosno statistički visoko signifikantna razlika među ispitanicima sa i bez trenutne rukovodeće pozicije u pogledu svih osam kreiranih skorova. U svim slučajevima su ispitanici na trenutnim rukovodećim pozicijama imali statistički značajno, odnosno visoko značajno više vrednosti skorova u odnosu na ispitanike koji nisu trenutno na rukovodećim pozicijama (Tabela 51).

Tabela 51. Razlika u kreiranim skorovima među ispitanicima sa i bez trenutne rukovodeće pozicije

Naziv skora	p
Podrška menadžmenta	< 0,001
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	< 0,001
Organizacione performanse	0,001
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	< 0,001
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	< 0,001
Finansijske performanse	0,001
Operativna IT podrška	0,003
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	< 0,001

Komparacije kreiranih skorova među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja

Primenom *Kruskal Wallis* H testa dobijena je statistički signifikantna, odnosno statistički visoko signifikantna razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu svih osam kreiranih skorova (Tabela 52).

Tabela 52. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja

Naziv skora	p
Podrška menadžmenta	0,003
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,005
Organizacione performanse	<0,001
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	<0,001
Finansijske performanse	< 0,001
Operativna IT podrška	
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	< 0,001

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta imali su (Tabela 53):

- ispitanici sa završenim osnovnim studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama i na ispitanike sa završenom visokom/višom školom, i
- ispitanici sa završenim master studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama i na ispitanike sa završenom visokom/višom školom.

Tabela 53. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

odnos visine skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta među grupama ispitanika sa različitim stepenom obrazovanja	p
osnovne studije > dodiplomski	0,022
master > dodiplomski	0,021
osnovne studije > visoka/viša škola	0,001
master > visoka/viša škola	0,006

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja imali su (Tabela 54):

- ispitanici sa završenim osnovnim studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama, ispitanike sa završenom visokom/višom školom i na ispitanike sa završenim master studijama, i

- ispitanici sa završenim doktorskim studijama u odnosu na ispitanike sa završenom visokom/višom školom.

Tabela 54. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Odnos visine skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja među grupama ispitanika sa različitim stepenom obrazovanja	**p**
osnovne studije > dodiplomski	0,006
osnovne studije > visoka/viša škola	0,001
doktorat > visoka/viša škola	0,033
osnovne studije > master	0,005

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuju organizacione performanse imali su (Tabela 55):

- ispitanici sa završenim osnovnim studijama u odnosu na sve ostale ispitanike,

- ispitanici sa završenim master studijama u odnosu na ispitanike sa završenom visokom/višom školom, i
- ispitanici sa završenim doktorskim studijama u odnosu na ispitanike sa završenom visokom/višom školom.

Tabela 55. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Odnos visine skora kojim se procenjuju organizacione performanse među grupama ispitanika sa različitim stepenom obrazovanja	p
osnovne studije > dodiplomski	0,007
osnovne studije > visoka/viša škola	< 0,001
master > visoka/viša škola	0,018
doktorat > visoka/viša škola	0,013
osnovne studije > master	0,001
osnovne studije > doktorat	0,037

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) imali su ispitanici sa završenim master studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama (p = 0,022).

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka imali su (Tabela 56):

- ispitanici sa završenim osnovnim studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama, ispitanike sa završenom visokom/višom školom i ispitanike sa završenim master studijama;
- ispitanici sa završenim master studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama i ispitanike sa završenom visokom/višom školom;
- ispitanici sa završenim doktorskim studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama i ispitanike sa završenom visokom/višom školom.

Tabela 56. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Odnos visine skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka među grupama ispitanika sa različitim stepenom obrazovanja	**p**
osnovne studije > dodiplomski	< 0,001
master > dodiplomski	< 0,001
doktorat > dodiplomski	0,015
osnovne studije > visoka/viša škola	< 0,001
master > visoka/viša škola	0,014
doktorat > visoka/viša škola	0,041
osnovne studije > master	0,001

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuju finansijske performanse imali su (Tabela 57):

- ispitanici sa završenim osnovnim studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama, ispitanike sa završenom visokom/višom školom i ispitanike sa završenim master studijama,
- ispitanici sa završenom visokom/višom školom u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama, i
- ispitanici sa završenim master studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama.

Tabela 57. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Odnos visine skora kojim se procenjuju finansijske performanse među grupama ispitanika sa različitim stepenom obrazovanja	**p**
visoka/viša škola > dodiplomski	0,040
osnovne studije > dodiplomski	< 0,001
master > dodiplomski	0,034
osnovne studije > visoka/viša škola	< 0,001
osnovne studije > master	0,003

Statistički značajno, odnosno visoko značajno, viši skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema imali su (Tabela 58):

- ispitanici sa završenim osnovnim studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama i ispitanike sa završenom visokom/višom školom,
- ispitanici sa završenim master studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama i ispitanike sa završenom visokom/višom školom, i
- ispitanici sa završenim doktorskim studijama u odnosu na ispitanike na dodiplomskim studijama, ispitanike sa završenom visokom/višom školom i ispitanike sa završenim master studijama.

Tabela 58. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Odnos visine skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema među grupama ispitanika sa različitim stepenom obrazovanja	**p**
osnovne studije > dodiplomski	< 0,001
master > dodiplomski	< 0,001
doktorat > dodiplomski	< 0,001
osnovne studije > visoka/viša škola	< 0,001
master > visoka/viša škola	< 0,001
doktorat > visoka/viša škola	< 0,001
doktorat > master	0,010

Korelacija kreiranih skorova

Primenom *Spearman*-ove korelacione metode dobijena je statistički signifikantna, odnosno visoko signifikantna pozitivna korelacija među kreiranim skorovima osim između: skora kojim se procenjuju finansijske performanse i skora kojim se procenjuje operativna IT podrška; zatim skora kojim se procenjuju finansijske performanse i skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo); kao i skora kojim se procenjuje operativna IT podrška i skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema (Tabela 59).

Tabela 59. Prikaz korelacionih koeficijenata Spearman-ove korelacija skorova
Linearna regresiona analiza stepena međusobnog uticaja kreiranih skorova

	Podrška menadžmenta	Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	Organizacione performanse	Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	Finansijske performanse	Operativna IT podrška	Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema
Podrška menadžmenta	1.000	.723**	.577**	.619**	.569**	.419**	.432**	.546**
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	.723**	1.000	.660**	.303**	.535**	.570**	.253**	.459**
Organizacione performanse	.577**	.660**	1.000	.395**	.541**	.530**	.277**	.360**
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	.619**	.303**	.395**	1.000	.334**	0.048	.618**	.317**
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka	.569**	.535**	.541**	.334**	1.000	.374**	.333**	.593**
Finansijske performanse	.419**	.570**	.530**	0.048	.374**	1.000	0.117	.186*
Operativna IT podrška	.432**	.253**	.277**	.618**	.333**	0.117	1.000	0.107
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema	.546**	.459**	.360**	.317**	.593**	.186*	0.107	1.000

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 60):

- skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja,
- skor kojim se procenjuju organizacione performanse,

- skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema, i
- skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo).

Tabela 60. Prediktori skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,383	0,000	0,358-0,806
Organizacione performanse	0,225	0,001	0,070-0,289
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	0,207	0,005	0,037-0,199
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	0,005	0,944	-0,065-0,069
Finansijske performanse	0,047	0,463	-0,041-0,089
Operativna IT podrška	0,094	0,174	-0,013-0,068
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	0,216	0,001	0,087-0,334

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 61):

- skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta i
- skor kojim se procenjuju finansijske performanse.

Tabela 61. Prediktori skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI
Podrška menadžmenta	0,473	0,000	0,191-0,431
Organizacione performanse	0,153	0,055	-0,002-0,162
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	-0,051	0,535	-0,080-0,042
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	0,043	0,552	-0,034-0,064
Finansijske performanse	0,266	0,000	0,045-0,135
Operativna IT podrška	0,063	0,414	-0,017-0,042
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	0,111	0,136	-0,023-0,164

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuju organizacione performanse izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 62):

- skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta i
- skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo).

Tabela 62. Prediktori skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI
Podrška menadžmenta	0,361	0,001	0,177-0,727
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,198	0,055	-0,009-0,764
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	0,193	0,038	0,008-0,269
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting)* na donošenje poslovnih odluka	0,115	0,163	-0,031-0,180
Finansijske performanse	0,151	0,062	-0,005-0,200
Operativna IT podrška	-0,152	0,083	-0,120-0,007
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	0,012	0,887	-0,190-0,220

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 63):

- skor kojim se procenjuje operativna IT podrška,
- skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta, i
- skor kojim se procenjuju organizacione performanse.

Kao statistički signifikantan negativan prediktor promene skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) izdvojio se skor kojim se procenjuju finansijske performanse (Tabela 63).

Tabela 63. Prediktori skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI
Podrška menadžmenta	0,314	0,005	0,173-0,927
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	-0,063	0,535	-0,700-0,365
Organizacione performanse	0,183	0,038	0,015-0,497
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	-0,016	0,844	-0,159-0,130
Finansijske performanse	-0,181	0,021	-0,301--0,025
Operativna IT podrška	0,487	0,000	0,178-0,328
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	0,039	0,637	-0,212-0,345

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 64):

- skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) Sistema i
- skor kojim se procenjuje operativna IT podrška.

Tabela 64. Prediktori skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI
Podrška menadžmenta	0,009	0,944	-0,471-0,506
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,069	0,552	-0,466-0,868
Organizacione performanse	0,141	0,163	-0,089-0,521
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	-0,021	0,844	-0,249-0,204
Finansijske performanse	0,202	0,024	0,027-0,373
Operativna IT podrška	0,293	0,002	0,062-0,273
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema	0,358	0,000	0,345-0,999

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuju finansijske performanse izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 65):

- skor kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja i
- skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka.

Kao statistički signifikantni negativni prediktori promene skora kojim se procenjuju finansijske performanse izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 65):

- skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema i
- skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo).

Tabela 65. Prediktori skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI

Podrška menadžmenta	0,095	0,463	-0,313-0,684
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,437	0,000	0,647-1,932
Organizacione performanse	0,190	0,062	-0,015-0,605
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	-0,241	0,021	-0,494--0,041
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	0,208	0,024	0,028-0,391
Operativna IT podrška	-0,138	0,162	-0,191-0,032
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema	-0,333	0,000	-0,968--0,291

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuje operativna IT podrška izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 66):

- skor kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) i
- skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka.

Kao statistički signifikantan negativan prediktor promene skora kojim se procenjuje operativna IT podrška izdvojio se skor kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema (Tabela 66).

Tabela 66. Prediktori skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI
Podrška menadžmenta	0,163	0,174	-0,247-1,346
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,089	0,414	-0,641-1,548
Organizacione performanse	-0,164	0,083	-0,941-0,058
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	0,556	0,000	0,754-1,389
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	0,259	0,002	0,167-0,738
Finansijske performanse	-0,118	0,162	-0,492-0,083
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema	-0,272	0,002	-1,443--0,342

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

Kao statistički signifikantni pozitivni prediktori promene skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP *(Enterprise Resources Planning*) sistema izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 67):

- skor kojim se procenjuje podrška menadžmenta i
- skor kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka.

Kao statistički signifikantni negativni prediktori promene skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema izdvojili su se u opadajućem redosledu po pitanju jačine uticaja (Tabela 67):

- skor kojim se procenjuju finansijske performanse i
- skor kojim se procenjuje operativna IT podrška.

Tabela 67. Prediktori skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Skorovi-prediktori	OR	p	95% CI
Podrška menadžmenta	0,402	0,001	0,171-0,654
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0,167	0,136	-0,083-0,603
Organizacione performanse	0,014	0,887	-0,148-0,171
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	0,048	0,637	-0,089-0,145
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – *Human Resources Accounting*) na donošenje poslovnih odluka	0,338	0,000	0,093-0,268
Finansijske performanse	-0,305	0,000	-0,248--0,075
Operativna IT podrška	-0,291	0,002	-0,143--0,034

Legenda: OR – odnos šansi, CI – interval poverenja

U okolnostima globalizacije, procena poslovnih performansi kompanija postaje od presudnog značaja za mala i srednja preduzeća (MSP). Uprkos širokom spektru metoda za procenu finansijskih performansi preduzeća koje nudi teorija ekonomije, još uvek je aktuelno pitanje koji je optimalan metod koji treba izabrati i koji preduzeće treba primeniti da efikasno upravlja preduzećem (Kotane & Kuzmina-Merlino, 2017).

Prediktori:

1. Podrška menadžmenta;
2. Učinak vođenja evidencija i izveštavanja;
3. Organizacione performanse;

4. Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo);
5. Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka;
6. Finansijske performanse;
7. Operativna IT podrška;
8. Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (*Enterprise Resources Planning*) sistema.

Tabela 68. Analiza multilinearne regresije – Uticaj prediktora na model za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima

Zavisna promenljiva	R	R^2	Standardna greška	*Durbin-Watson test*
Podrška menadžmenta	0.296	0.080	6.423	1.754
Učinak vođenja evidencija i izveštavanja	0.216	0.039	6.566	1.737
Organizacione performanse	0.345	**0.112**	6.312	1.785
Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)	0.019	-0.008	6.723	1.827
Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka	0.295	0.080	6.426	1.810
Finansijske performanse	0.031	-0.007	6.722	1.816
Operativna IT podrška	0.086	0.000	6.699	1.826
Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema	0.238	0.049	6.531	1.846

Na osnovu analize međusobnih relacija pojedinačnih komponenti statističkog modela za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-

finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima, može se zaključiti da je 11,2% primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima određeno organizacionim performansama preduzeća (R^2 = 0,112). Takođe, ispitana je autokorelacija, gde je *Durbin-Watson* testom dokazano da autokorelacija ne postoji za koeficijent d = 1,785. (Tabela 68).

U skladu sa ciljevima istraživanjima definisane su opšta hipoteza i posebna hipoteza. Definisano je i pet pojedinačnih hipoteza. Prva pojedinačna hipoteza H(1) se odnosi na tvrdnju da se smanjenje gubitaka u poslovanju može postići primenom punog potencijala računovodstvenog sistema informisanja. Računovođe i finansijski menadžeri su mišljenja da je projektovanje sistema računovodstva ljudskih resursa radi obezbeđivanja tačnih i pouzdanih informacija o ljudskim resursima veliki izazov za preduzeća, što implicira da efikasan sistem upravljanja ljudskim resursima može u velikoj meri doprineti smanjenju gubitaka, posebno ako se ima u vidu računovodstveno praćenje finansijskog segmenta upravljanja ljudskim resursa. Ovaj sistem može biti od pomoći u kontroli. Ima dve različite, ali povezane kontrolne funkcije: (1) da motiviše menadžere da prihvate ljudske resurse na pravi način, kao vrednu imovinu preduzeća (ili, tačnije, da ne likvidiraju nepotrebno) i (2) da obezbedi sredstvo za procenu menadžmenta u očuvanje ljudskih resursa. Konvencionalni menadžeri mogu biti motivisani da vrše pritisak na podređene kako bi povećali tekuću profitabilnost na račun gubitka svoje dugoročne motivacije i lojalnosti. Kao rezultat toga, ljudi mogu postati sve nezadovoljniji i napustiti preduzeće. Time je on zapravo likvidirao imovinu kompanije i, shodno tome, doveo do smanjenja dugoročne profitabilnosti ili čak i do pojave gubitka u poslovanju. Preovladava mišljenje da je računovodstveno znanje značajan element za implementaciju računovodstvenog informacionog sistema, kao i da računovodstveno znanje može povećati performanse organizacije. Petina ispitanika smatra da njihovo preduzeće ne pruža obuku za ažuriranje računovodstvenih znanja. Najzad, preovlađuje mišljenje da neadekvatna primena računovodstvenog informacionog sistema inicira nastanak gubitaka u poslovanju (iznad 80%). Uočeno je da uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa ima uticaj na finansijske performanse preduzeća. Na osnovu analize međusobnih relacija pojedinačnih komponenti statističkog modela za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima, može se zaključiti da je u jednom delu primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima određena praksom računovodstva ljudskih resursa. Ova hipoteza je prihvaćena.

Druga pojedinačna hipoteza H(2) se zasnivala na testiranju da li loš kvalitet informacija može dovesti do negativnih efekata na donošenje odluka. Uočeno je da je u visokoj meri prisutno saznanje o važnosti pravilnog i blagovremenog evidentiranja poslovnih transakcija (preko 90%), i stav da održavanje ispravne evidencije može povećati efikasnost i smanjiti troškove, dok primena ERP sistema dovodi do povećanja tačnosti informacija za donosioce odluka i do smanjenja grešaka, kao i kao da postoji značajno podsticanje zaposlenih da se vode ispravne evidencije transakcija sistematski i naučno. Sagledano je da učinak vođenja evidencija i izveštavanja utiče na podršku menadžmenta. Na osnovu analize međusobnih relacija pojedinačnih komponenti statističkog modela za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju

resursima, može se zaključiti da je u jednom delu primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima određena efektivnošću računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP-a sistema. Ova hipoteza je prihvaćena.

Treća pojedinačna hipoteza H(3) se bazirala na testiranju da li integracija finansijskih i nefinansijskih informacija osnažuje kapacitet poslovnog odlučivanja. Više od polovine ispitanika smatra da integracija finansijskih i nefinansijskih informacija dovodi do boljeg uvida u performanse preduzeća. Ne postoji u dovoljnoj meri identifikovana i usvojena sopstvena strategija za podržavanje sticanja jakih konkurentskih prednosti preduzeća na tržištu za njegove proizvode/usluge po pitanju kvaliteta, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom. Uočeno je da računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (za šta su potrebne finansijske i nefinansijske informacije), utiče na organizacione performanse, a time indirektno i jača kapacitet poslovnog odlučivanja. Na osnovu analize međusobnih relacija pojedinačnih komponenti statističkog modela za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima, može se zaključiti da je u jednom delu primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima određena organizacionim performansama preduzeća. Ova hipoteza je prihvaćena.

Četvrta pojedinačna hipoteza H(4) disertacije polazi od toga da ne postoji ravnomernost u primeni oba sistema računovodstva, finansijskog za eksterne korisnike i upravljačkog za interne korisnike. Manje od 50% ispitanika je potvrdilo da postoji ravnomernost u primeni sistema finansijskog i upravljačkog računovodstva. Takođe, uočena je nešto veća zastupljenost primene novijih tehnika upravljačkog (menadžerskog) računovodstva u odnosu na tradicionalne tehnike. Na osnovu analize međusobnih relacija pojedinačnih komponenti statističkog modela za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima, može se zaključiti da je u jednom delu primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima određena učinkom vođenja evidencija i izveštavanja. Pomenuta hipoteza je potvrđena.

Peta pojedinačna hipoteza H(5) predviđa da adekvatna primena računovodstvenih informacija doprinosi boljoj poslovnoj efikasnosti. Preovlada mišljenje da konvencionalni računovodstveni sistem treba modernizovati informacionim tehnologijama (68,8%), i da je ključna podrška menadžmenta za uspešnu implementaciju računovodstvenog informacionog sistema (68,8%), kao i da posedovanje informacija o konkurentima dovodi do razvoja novih poslovnih strategija, pvoećanju troškovne konkurentnosti, što bi u krajnjoj liniji, doprinelo povećanju poslovne efikasnosti u značajnoj meri. Uočeno je da IT podrška utiče na računovodstvenu podršku realizaciji strategija preduzeća. Na osnovu analize međusobnih relacija pojedinačnih komponenti statističkog modela za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima, može se zaključiti da je u jednom delu primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima određena podrškom menadžmenta preduzeća. Ova hipoteza je potvrđena.

Opšti zaključak disertacije je da se sistem računovodstvenog informisanja na bazi adekvatnog konceptualnog modela smatra ključnim faktorom za poboljšanje poslovanja i kvaliteta odlučivanja kod malih i srednjih preduzeća kao rezultat formiranih teorijskih zaključaka i rezultata empirijskog istraživanja. Ovim je potvrđena i opšta hipoteza H(0).

7. Diskusija

Istraživanje je pokazalo da je većina MSP u umerenoj meri motivisana da koristi računovodstvene prakse kako bi pratila svoje poslovne aktivnosti. Međutim, istraživanje je takođe otkrilo da je većina malih i srednjih preduzeća ograničena da koristi ove prakse uglavnom zbog nedostatka adekvatne obuke u računovodstvu. Rezultati su otkrili da računovodstvene prakse imaju neke značajne implikacije na performanse MSP u R. Srbiji (za odabrani uzorak). Ovim nalazima disertacija daje doprinos pružanju empirijskih dokaza koji su uveliko nedostajali da bi se postojeći diskurs usmerio ka pitanjima računovodstvene prakse i performansi MSP u kontekstu sprovodenog istraživanja.

Ova disertacija je ispitivala efikasnost računovodstvenih informacionih sistema u dva segmenta: poboljšanje poslovanja i povećanje kvaliteta odlučivanja kod malih i srednjih preduzeća. S obzirom da je u R. Srbiji u novije vreme preovladala povećana potražnja za računovodstvenim informacionim sistemom, kao efikasnim sredstvom u upravljanju MSP, ovaj rad bi mogao da pruži dokaz u prilog implementaciji računovodstvenog informacionog sistema. Putevi za buduća istraživanja mogu biti u pravcu: (a) analize efikasnosti računovodstvenog sistema informisanja sa menadžment i dizajnerima istog i (b) analize efikasnosti računovodstvenog informacionog sistema kao dela upravljačkog informacionog sistema.

Raste nivo značaja malih i srednjih preduzeća i pozicija koju oni zauzimaju u globalnoj ekonomiji što zahteva potrebu da budu efikasni u svom poslovanju. Mala i srednja preduzeća (MSP) igraju vitalnu ulogu u ekonomskom razvoju nacija. Stoga je od vitalnog značaja da se procene performanse MSP kako bi se podržala ta uloga. Trenutni modeli performansi MSP pate od brojnih nedostataka. Tradicionalni modeli performansi MSP uglavnom su se fokusirali na finansijske pokazatelje. Nefinansijski parametri su, uglavnom, isključeni iz ovih modela. Zabeleženi su samo manji napori u tom pravcu. Uočeno je da se uključuju starost i veličina preduzeća kao nefinansijski indikatori.

Računovodstvene funkcije igraju važnu ulogu u konkurentskom okruženju kako bi se održale konkurentske prednosti. Međutim, većina MSP se suočava sa problemom u upravljanju svojim računovodstvenim funkcijama. Shodno tome, u konkurentskom okruženju, manje firme ne mogu da opstanu jer im interni nedostaci resursa ne dozvoljavaju da na adekvatan način prilagode svoje poslovanje turbulentnom okruženju. U ovom kontekstu, važno je ukazati na važnost dizajniranja računovodstvenih sistema koji su pogodni za specifična konkurentna okruženja.

Postojeća literatura pruža malo dokaza o razvoju AIS-a u MSP. Zaista, postoje značajni dokazi koji ukazuju na to da je finansijsko računovodstvo u MSP ostalo glavni izvor informacija za njihovo upravljanje (npr. Holmes i Nichols, 1988, McMahon i Davies, 1994, Naiak i Greenfield, 1994, Mairead, 1997). Ove studije sugerišu da MSP imaju malo upravljačkih informacija, lošu kontrolu i da se donošenje odluka uglavnom zasniva na ad hoc osnovi. U skorije vreme, Marriot i Marriot (2000) su zaključili da finansijska svest među menadžerima MSP značajno varira i upotreba računara za pripremu upravljačkih računovodstvenih informacija nije u punom potencijalu. Naprotiv, Peren i Grant (2000) sugerisali su da MSP stiču efektivne informacije i kontrolu putem neformalnih sredstava i da donošenje odluka može biti sofisticiranije nego što se očekivalo. Na osnovu četiri studije slučaja u sektoru usluga u Ujedinjenom Kraljevstvu, Perren i Grant (2000) su tvrdili da kontradikcija u velikoj meri potiče iz paradigme istraživača, a ne bilo kakve stvarne protivrečnosti. Shodno tome, postoji potreba da se dalje istraže nivoi zahteva za računovodstvenim informacijama u malim i srednjim preduzećima, posebno informacija izvan tradicionalnog opsega sistema finansijskog računovodstva.

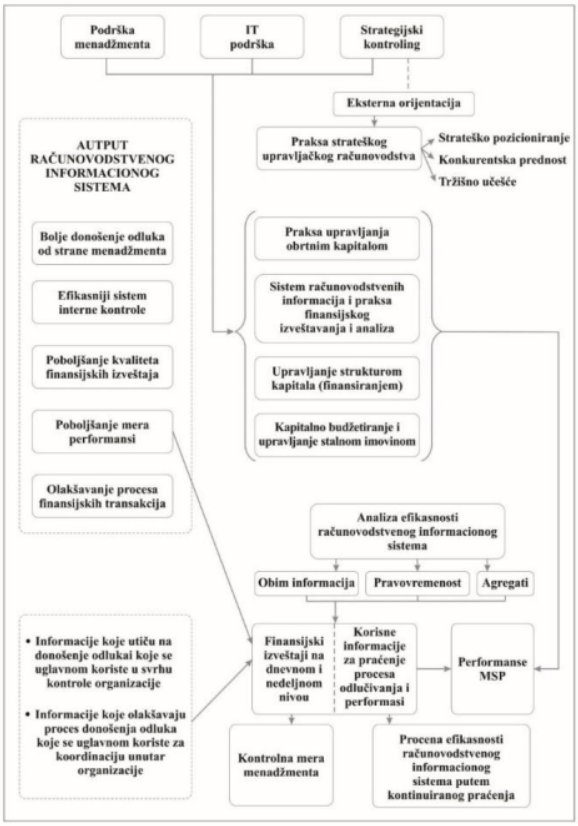
Literatura o informacionim sistemima je takođe pregledana da bi se razumelo kako se IT koristi za podršku zahtevima za informacijama u MSP. Uopšteno govoreći, rezultati ranijih studija pokazuju da je usvajanje IT-a izuzetno poraslo u malim i srednjim preduzećima (npr. Cragg i Zinatelli, 1995, Thong, 1999). Najzastupljenije aplikacije u malim i srednjim preduzećima su transakcione prirode. Računari u malim i srednjim preduzećima uglavnom se koriste za administrativne i operativne zadatke, a ne za strateško planiranje. Situacija je još kompleksnija u malim i srednjim preduzećima jer postoji nedostatak podrške za računovodstvo i informacione sisteme, a u većem broju slučajeva i nedostatak sredstava za implementaciju ovih sistema.

Dalja istraživanja su potrebna da bi se izgradili modeli performansi MSP fokusiranih na eksterno okruženje firme. Na agregatnom nivou, potrebna je snažna podrška sistema strateškog upravljačkog računovodstva. Okruženje u kome preduzeća posluju značajno se promenilo u poslednje dve decenije, te su današnja preduzeća suočena novim rizicima i izazovima, kao i novim mogućnostima u rešavanju potreba i zahteva zainteresovanih strana. Računovodstveni sistem informisanja koji bi u većoj meri bio usredsređen na okruženje, mogao bi da obezbedi snažnu podršku u obezbeđivanju konkurentskih strategije. Kako bi imali koristi od računovodstvenih podataka, strateško upravljanje troškovima se može koristiti kao filozofija za obezbeđivanje konkurentskih poslovnih strategija.

Prva faza izgradnje modela performansi je proučavanje postojeće literature o ključnim dimenzijama računovodstvenog informacionog sistema za potrebe upravljanja performansama MSP, u kojoj se govori o uticaju pojedinačnih faktora na performanse. Drugi korak je kombinovanje sa pojedinačnim ulaznim parametrima u odnosu na performanse MSP. Takođe, bitno je da se ne ograničava na proučavanje unutrašnjeg okruženja preduzeća. Istraživači ne bi trebalo da budu zarobljeni u klasičnom pristupu finansijama i računovodstvu koji je tako dugo dominirao u oblasti evaluacije učinka MSP, već treba da preispitaju način na koji se bave ovim pitanjem.

Važno pitanje u oblasti računovodstva i upravljačkog odlučivanja tiče se usklađivanja podudaranja računovodstvenog informacionog sistema sa definisanim zahtevima koji se tiču na informatičku komunikaciju, s jedne strane i kontrolu, s druge strane. Prednosti računovodstvenog informacionog sistema mogu se proceniti njegovim uticajima na poboljšanje procesa donošenja odluka, kvaliteta računovodstvenih informacija, evaluacija performansi, interne kontrole i olakšavanja transakcija kompanije. Što se tiče navedenih pet karakteristika, efikasnost računovodstvenog informacionog sistema je veoma važna za sva MSP. U nastavku je predstavljen konceptuali model računovodstvenog informacionog sistema za poboljšanje poslovanja i kvaliteta odlučivanja kod malih i srednjih preduzeća.

Slika 2. Konceptualni model računovodstvenog informacionog sistema za podršku unapređenju performansi MSP

Izvor: rad autora

Konceptualni model je dizajniran na tri stuba: podršci menadžmenta, IT podršci i strategijskom kontrolingu. Informacione tehnologije utiču na svaki aspekt računovodstva i kao tehnologije

napreduje, tako i naša računovodstvena profesija. Praksa upravljanja obrtnim kapitalom, sistem računovodstvenih informacija i praksa finansijskog izveštavanja i analiza, upravljanje strukturom kapitala i kapitalno budžetiranje i upravljanje stalnom imovinom, svi zajedno uzevši, predstavljaju fuandament finansijske prakse u kompanijama. Podrška menadžmentu (koja uključuje identifikaciju i analizu strateških opcija, podršku odlučivanju, dizajniranje i praćenje ključnih kadrovskih indikatora, benčmarking, strateško upravljačko računovodstvo i upravljanje poslovnim rizikom); upravljanje osobljem, obuka, pregled kapitalnih projekata, naglasak na kupcima i proizvodima, izveštaji o starenju dužnika i poverilaca; izveštavanje u realnom vremenu; interaktivno izveštavanje; revizija; sprovođenje unutrašnjih kontrola; upravljanje rizikom, otkrivanje grešaka ili prevara, odgovornost, između ostalog.

Računovodstveni informacioni sistem predstavljen u modelu, načelno govoreći, služi za sledeće dve funkcije u većini kompanija: finansijsko računovodstvo, koje izveštava o finansijskom statusu kompanija za određene zainteresovane strane (informacione adresate) kao što su akcionari, banke ili poreska uprava, a i upravljačko računovodstvo, koje obezbeđuje analizu troškova za interno donošenje odluka i strateško planiranje. Izveštajne potrebe se kreću u dva pravca: (1) informacije potrebne u svhu kontrole i (2) informacije za koordinaciju unutar organizacije, što ovim informacijama daje stratešku dimenziju, kao što je to i prikazano u konceptualnom modelu. Informacije su neophodne za strateško pozicioniranje, konkurentsku prednost i tržšno učešće.

Strategjjski kontroling je proces koji uključuje praćenje i procenu učinka kompanije i napretka ka njenim dugoročnim ciljevima. Njegov značaj je tome što predstavlja deo svake uspešne organizacije, jer omogućava identifikaciju potencijalnih problema, postavljanje korektivnih akcija i razvoj strategija za budući rast i uspeh. Tokom procesa strateškog kontrolinga donose se odluke o glavnim pitanjima koja se odnose na ono što kompanija treba da uradi da bi ostvarila svoje ciljeve. Uključuje procese praćenja, analize i evaluacije kako bi se tok kompanije usmerio u pravom smeru. Koncept strateškog kontrolinga kreiran je u cilju razvoja sposobnosti strateškog planiranja, pravilnog dodeljivanja upravljačkih zadataka, kontrole procesa njihovog sprovođenja i praćenja rezultata. Naslanja se na upravljačko računovodstvo strateške orijentacije. Strateški kontroling stvara uslove za obezbeđivanje dugoročnog postojanja i razvoja kompanije i ostvarivanje novih potencijalnih profita i njegov potencijal, kao što je to predstavljeno i u modelu, uslovljen je efikasnošću računovodstvenog informacionog sistema i direktnom povezanošću sa sistemom za merenje performansi.

Iako tradicionalni računovodstveni informacioni sistemi ispunjavaju potrebu finansijskog izveštavanja, prikupljanja podataka iz centralnih baza podataka i njihovog objedinjavanja, tako da informacije mogu lako da koriste donosioci odluka, oni nisu kreirani imajući u vidu ideju izvođenja računovodstva orijentisanog na poslovne procese. Neminovna je evolucija računovodstvenih informacionih sistema ka računovodstvu orijentisanom na poslovne procese. Prednosti ove evolucije uključuju, između ostalog, fleksibilnost u redefinisanju poslovnih procesa, implementaciju kontrolnih tačaka za prikupljanje podataka za izradu izveštaja u realnom vremenu i upozorenja koja se odnose na korišćenje finansijskih i nefinansijskih informacija, kako bi donosioci odluka mogli da efikasno deluju.

Čini se da je opšti zaključak da je priroda korišćenog modela, koji specificira zahteve računovodstvenih informacija, zaista korisna za organizacioni učinak. Računovodstveni informacioni sistem se smatra podsistemom upravljačkog informacionog sistema. Računovodstvo je deo opšteg informacionog sistema privrednog subjekta. Prema postojećem modelu, definišu se računovodstvene informacione sisteme kao sisteme koji upravljaju funkcijama prikupljanja podataka, obrade, kategorizacije i izveštavanja o finansijskim događajima sa ciljem obezbeđivanja relevantnih informacija u svrhu vođenja rezultata, usmeravanja pažnje i donošenja odluka. Smatra se da su računovodstveni sistemi informisanja mehanizmi koji su kritični za punu efikasnost MSP u savremenom i visoko konkurentnom okruženju.

Menadžment se bavi različitim vrstama aktivnosti koje zahtevaju kvalitetne i pouzdane informacije. Takođe su im potrebne nefinansijske informacije. Kvalitet informacija dobijenih iz računovodstvenog informacionog sistema je veoma važan za menadžment, a upotreba ovog sistema zavisi od percepcije kvaliteta informacija od strane korisnika. Generalno, kvalitet informacija zavisi od pouzdanosti, oblika izveštavanja, blagovremenosti i relevantnosti za odluke. Efikasnost računovodstvenog informacionog sistema uslovljena je, pored ostalog i stava i opredeljenja menadžment kada je u pitanju upotrebljivost računovodstvenih informacija za praćenje i kontrolu poslovanog ciklusa, kao i za formiranje izveštaja za menadžerske potrebe svih nivoa. Glavne prednosti optimalnog korišćenja računovodstvenog informacionog sistema u organizaciji su: bolja adaptacija na promenljivo okruženje i visok stepen konkurentnosti.

Efikasnost računovodstvenih informacionih sistema može se analizirati na tri osnova: 1) obim informacija, 2) pravovremenost, 3) agregacija. Informacioni opseg se smatra onim kojim su obuhvaćene finansijske i nefinansijske informacije, interne i eksterne informacije koje su korisne u predviđanju budućih događaja. Uočeno je da se agregacija informacija smatra sredstvom prikupljanja i sumiranja informacija u datom vremenskom periodu. Sadržaj informacija, tačnost, format, lakoća korišćenja i pravovremenost su bitne odrednice visoko funkcionalnog računovodstvenog informacionog sistema.

8. Zaključna razmatranja

8.1. Doprinos rezultata istraživanja

Naučni doprinos rada se reflektuje u razumevanju problema istraživanja i jačanju naučnog fonda u oblasti upravljanja performansama malih i srednjih preduzeća koje se bazira na širokoj podršci oba sistema računovodstvenog informisanja – finansijskog i upravljačkog. Ističe se posebno važnost pravilnog pozicioniranja upravljačkog računovodstvenog sistema informisanja strateški dimenzioniranog za jačanje konkurentske prednosti MSP i za efikasno strateško planiranje. Ovo istraživanje će dati doprinos razvoju naučne misli u oblasti računovodstvenih informacionih sistema kao komponente integralnog upravljačkog informacionog sistema u MSP i povećati fond naučnog znanja o definisanju okvira za

identifikovanje neophodnih aktivnosti za unapređenje kapaciteta računovodstvenog informacionog sistema MSP za postizanje održivog poslovanja u dugom roku.

Osnovni doprinos ove doktorske disertacije je razvoj integralnog konceptualnog modela računovodstvenog sistema informisanja za potrebe efikasnog upravljanja performansama u MSP. Istraživanje je bilo usredsređeno na mala i srednja preduzeća koja posluju u R. Srbiji u privatnom sektoru. Krajnji ishod ovog istraživanja namenjen je implementaciji predloženog konceptualnog modela u MSP u realnim uslovima. Svrha ovog modela je da omogući punu primenu kapaciteta računovodstvenog sistema informisanja (finansijskog i upravljačkog) koja će doprineti boljem radu MSP, nezavisno od industrije kojoj pripadaju.

Ključni naučni doprinosi ovog rada su:

- Sistematičan prikaz postojećih teorijskih i praktičnih rezultata u oblasti upravljanja performansama MSP na osnovu podrške računovodstvenog informacionog sistema.
- Definisanje konceptualnog modela za efikasno upravljanje računovodstvenim informacionim sistemom MSP koji povećava kontrolu i unapređuje preduzeće unutar organizacije, a koji je adaptivan na dinamične i turbulentne promene u okruženju radi unapređenja performansi.
- Sagledavanje psotojećih ograničenja u primeni punog kapaciteta računovodstvenog sistema informisanja za podršku poslovnom odlučivanju u MSP.
- Predstavljeni model bi trebalo da posluži kao osnova za buduća istraživanja, radi unapređenja kapaciteta računovodstvenog informacionog sistema za upravljanje performansama MSP, kroz dalja prilagođavanja sistema informisanja finansijskog računovodstva i sistema informisanja upravljačkog računovodstva uz poseban osvrt na stratešku dimenziju menadžerskog računovodstva.
- Efikasnost računovodstvenih informacionih sistema zavisi od prepoznavanja kvaliteta autputa informacionog sistema koji može da zadovolji potrebe korisnika i IT podrške menadžmenta.

Primena statistike se reflektovala u vidu sledećih ključnih ishoda istraživanja:

- Identifikovani su pozitivni prediktori u implementaciji računovodstvenog informaciong sistema u MSP; i
- Identifikovani su negativni prediktori na koje bi trebalo obratiti posebnu pažnju u daljem razvoju konceptualnih modela računovodstvenog informacionog sistema za podršku poslovnom odlučivanju u MSP.

Ovo istraživanje koristilo je teorijski okvir istraživanja dizajna računovodstvenog informacionog sistema da bi se identifikovali obrasci koji se mogu koristiti kao strukturirani pregled za dalje istraživanje dizajna i implementacije u zavisnosti od konteksta koji se

primenjuje. Konceptualni okvir može poslužiti kao oslonac za razumevanje specifičnih tema na dubljem nivou.

Na kraju, ovo istraživanje takođe doprinosi praksi. Računovodstveni informacioni sistemi obezbeđuju primarne podatke za donošenje odluka. Praktičari se mogu obratiti na istraživanje da bi razumeli potencijalne probleme dizajna i implementacije novih računovodstvenih informacionih sistemaorganizacije i tehnologija. Menadžeri mogu prepoznati ove probleme u okviru svoje organizacije i shodno tome planirati imeplentaciju adekvatnog računovodstvenog informacionog sistema koji će biti najbolja moguća podrška održivom poslovanju.

Sve u svemu, istraživanje u kombinaciji sa ranijim akademskim radovima i praktičnih iskustava doprinosi boljem razumevanju problema koji se odnose na mogućnost unapređenja računovodstvenog informacionog sistema za podršku poslovnom odlučivanju u MSP. Pored toga, ono implicira potrebu da se identifikuju interakcije koje postoje između potreba menadžmenta u okviru MSP i postojećeg sistema za planiranje i validaciju ostvarenih poslovnih performansi.

Stručni doprinosi ovog rada su:

- Sistematizacija literature koja se odnosi na primenu računovodstvenog informacionog sistema za unapređenje performansi MSP, razvojem : oarpeteupravljanje internom revizijom i razvojem modela za bolji rad organizacije.
- Davanje sugestija koje bi mogle doprineti efikasnijoj implementaciji računovodstvenog informacionog sistema u praksi MSP.

Društveni doprinos istraživanja ogleda se u mogućnostima implementacije predloženog modela računovodstvenog informacionog sistema za unapređenje upravljanja performansama MSP u privatnom sektoru. Kada je u pitanju društveni značaj ovog rada, ističe se kao ključno osnaživanje kapaciteta računovodstvenog informacionog sistema u svrhu dostizanja željenih poslovnih performansi koja posluju u Republici Srbiji.

8.2. Implikacije disertacije

U današnjem svetu, računovodstveni informacioni sistem je apsolutno sredstvo u rukama menadžera koji nastoje da ostanu u konkurentskoj prednosti usred brzog tehnološkog napretka, povećane svesti i izazovnih zahteva kupaca i vlasnika preduzeća. Ova disertacija nastoji da proceni efekat računovodstvenog informacionog sistema na finansijske performanse preduzeća, koristeći pristup pregleda empirijske literature i primenjene statistike. Putem dizajna istraživanja, zaključuje se da je najveći uticaj informacionih tehnologija na računovodstvo uslovljeno sposobnošću menadžmenta da prepozna važnost kompjuterizovanih sistema za praćenje i evidentiranje finansijskih transakcija u olakšavanju donošenja odluka menadžmenta, internih kontrola i kvaliteta finansijskih izveštaja, te podstiče njihovu primenu. Shodno tome, preporučuje se da se intenzivira korišćenje računovodstvenih informacionih sistema u MSP u njihovom punom kapacitetu, jer je to način da se podstiče efektivni učinak

koji može da održi produktivnost, tako da ovo pitanje mora da postane centralna tačka u svakoj organizaciji.

Sistemi će biti korisni kada se informacije koje pružaju korisnici efikasno koriste u procesu donošenja odluka. Računovodstveni sistemi su važni delovi strukture organizacionog života MSP, te ih je potrebno vrednovati u njihovom širem upravljačkom, organizacionom i ekološkom kontekstu. Stoga, efikasnost računovodstvenih informacionih sistema ne zavisi samo od svrhe takvih sistema, već zavisi i od faktora nepredviđenih okolnosti svake organizacije. Za računovodstvene informacione sisteme se kaže da su efikasni kada informacije koje pružaju široko služe zahtevima korisnika sistema. Efikasni sistemi treba da sistematski obezbeđuju informacije koje mogu da utiču na proces donošenja odluka.

Efikasnost računovodstvenih informacionih sistema je dugo bila predmet mnogih istraživanja. Nalazi iz pregleda literature otkrili su da postoji pozitivna značajna veza između računovodstvenih informacionih sistema koje koriste preduzeća i njihove profitabilnosti. Uočeno je da efikasnost računovodstvenih informacionih sistema pomaže u boljem donošenju odluka od strane menadžera, efikasnijim sistemima interne kontrole, poboljšanju kvaliteta finansijskih izveštaja, poboljšanju mera performansi, olakšavanju procesa finansijskih transakcija i pomaže u povećanju profitabilnosti organizacije.

Glavni identifikovani problem je taj što većina malih preduzeća nema računovodstvene informacione sisteme što dovodi do kontinuiranog niskog učinka. Rezultati istraživanja su otkrili da većina malih preduzeća ne primenjuje u potpunosti računovodstvene informacione sisteme. Računovodstvo igra važnu ulogu u našim ekonomskim i društvenim sistemima, posebno u upravljanju i veliki posao koji obavlja u olakšavanju procesa donošenja upravljačkih odluka. Mala preduzeća treba da usvoje adekvatne računovodstvene informacione sisteme u svom poslovanju. Vlada i kreatori politike treba da osmisle politike i smernice koje će olakšati implementaciju ovih sistema u poslovnom okruženju. Takve politike mogu uključiti oslobađanje od poreza ili smanjenje poreza na opremu koja će se koristiti u ovim sistemima.

Računovodstvene informacije mogu pomoći preduzećima, posebno malim i srednjim preduzećima (MSP) da upravljaju kratkoročnim problemima u oblastima kao što su troškovi, ishodi i tok gotovine, pružanjem informacija za podršku praćenju i kontroli. Takođe mogu pomoći malim i srednjim preduzećima koja posluju u dinamičnom i konkurentnom okruženju, da integrišu operativna razmatranja u dugoročne strateške planove. Nažalost, računovodstveni informacioni sistemi (AIS) se tradicionalno posmatraju kao oni koji imaju uski obim i fokusirani su na događaje unutar organizacija, dajući samo informacije u vezi sa finansijama i da imaju istorijsku orijentaciju.

Početne primene informacione tehnologije (IT) u računovodstvu bile su zasnovane na sistemima za obradu transakcija, koji su težili da odražavaju istorijski razvijene manuelne računovodstvene procese. Međutim, razvoj u oblasti računovodstva, IT i informacionih sistema tokom poslednje dve decenije nudi nove načine sagledavanja uloga računovodstvenog informacionog sistema. Na primer, evolucija tehnologije baze podataka je omogućila implementaciju novih računovodstvenih modela, te se kao rezultat toga, računovodstvene

informacije sada posmatraju u mnogo široj perspektivi kako bi uključile nefinansijske, eksterne podatke i podatke orijentisane na budućnost, ali i sa dodatnim naglaskom na ekonomiju poslovnih operacija i strateškog upravljanja.

Iako korisnici računovodstvenog informacionog sistema sada mogu da generišu i koriste računovodstvene informacije na strateški način, revolucija u IT i informacionim sistemima je takođe pokrenula nekoliko pitanja koja treba pažljivo da se pozabave, posebno u kontekstu malih i srednjih preduzeća. Kako MSP zahtevaju više informacija od većih firmi da bi se suočila sa većim neizvesnostima u pogledu konkurentnosti i markiranja.

8.3. Ograničenja disertacije

Kao i sve empirijske studije, i ovo istraživanje ima svoja ograničenja zbog primenjene metodologije. Upotreba upitnika za prikupljanje podataka uvek ima i svoja ograničenja, pošto odgovori mogu biti pristrasni zbog uobičajenog metoda koji se koristi za prikupljanje svih podataka. Iako je pri osmišljavanju upitnika posvećena velika pažnja, ipak kritika metode anketiranja se nikada ne može potpuno zanemariti i treba je uzeti u obzir. Pored toga, veličina uzorka bi mogla biti jedno od ograničenja.

Uprkos gore navedenim ograničenjima, ovo istraživanje je dalo korisne rezultate u otvaranju puta za buduća istraživanja u ovoj oblasti. Imajući u vidu da je sve veća potražnja za računovodstvenim informacionim sistemom, kao efikasnim oruđem u upravljanju organizacijama, ovo istraživanje bi moglo da pruži potkrepljujuće dokaze za implementaciju računovodstvenog sistema za unapređenje performansi preduzeća.

8.4. Preporuke za buduća istraživanja

Buduća istraživanja koja će pratiti postojeće istraživanje primene računovodstvenog sistema informisanja za unapređenje performansi MSP bi bila relevantna nezavisno od teorijskih okvira, metodološkog okvira ili epistemološke perspektive koju će birati budući istraživači. Koncept strateškog upravljačkog računovodstva se odnosi na obezbeđivanje i korišćenje računovodstvenih informacija od strane menadžera, u svrhu donošenja poslovnih odluka koje bi im omogućile da imaju konkurentsku prednost i da su u stanju da efikasno kontrolišu aktivnosti firme. Strateško upravljačko računovodstvo je posebno popularnije među velikim firmama, ali se u poslednje vreme sve više koristi i u MSP. Imajući u i vidu činjenicu da se uloga strateškog upravljačkog računovodstva ne može potceniti, jer predstavlja osnovu za donošenje poslovnih odluka koje bi poboljšale ili pozitivno uticale na performanse preduzeća, s jedne strane, i da je jedan od glavnih problema sa kojim se MSP suočavaju širom sveta je neodgovarajuće finansijsko upravljanje koje je posledica nedostatka adekvatne prakse strateškog menadžmenta, čini se logičnim istaći da bi bila potrebna veća akademska pažnja u ovoj oblasti istraživanja. Istraživači ne bi trebalo da budu zarobljeni u klasičnom pristupu finansijama i računovodstvu koji je tako dugo dominirao u oblasti evaluacije performansi MSP, već treba da preispitaju način na koji se bave ovim pitanjem. Pored toga, veća fokusiranost na

ovu problematiku bi mogao da pomogne firmama da imaju bolju konkurentsku prednost u odnosu na konkurente. Pored toga, u daljim istraživanjma je potrebno utvrditi motivaciju za i protiv korišćenja računovodstvenih praksi i da li korišćenje računovodstvenih praksi od interesa ima implikacije na performanse za MSP iste veličine. Razumevanje kombinovanog efekta računovodstvenih praksi sa faktorima kao što su poboljšani odnosi sa klijentima, pristup održivim finansijama i difuzija tehnologije mogu biti interesantni putevi budućih istraživanja.

Nedostatak finansijskog upravljanja može u velioj meri doprineti neuspehu MSP. Slučaj malih i srednjih preduzeća u Srbji nije drugačiji jer mnogima od njih nedostaje odgovarajuće finansijsko planiranje i donošenje odluka. Bez sumnje, dobro finansijsko planiranje i donošenje odluka su neophodni za performanse MSP, posebno u današnje vreme kada se čini da je konkurencija među MSP firmama veoma visoka. Da bi se rešio ovaj problem, od preduzeća se zahteva da praktikuju sistem strateškog upravljačkog računovodstva.

8.5. Opšti zaključak

U ovoj disertaciji predstavljeni su i analizirani brojni rezultati istraživanja u oblasti definisanja konceptualnog modela računovodstvenog informacionog sistema. Ovi rezultati su bili isho[illegible]ste za dalje istraživanje tretirane problematike u ovoj disertaciji. Rezultati istraživanja u ovoj doktorskoj disertaciji biće objavljeni u časopisima međunarodnog značaja i saopšteni na naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu.

Informacioni sistem su mnoga MSP naširoko koristila za automatizaciju i integrisanje poslovnih aktivnosti. Mnoge organizacije usvajaju informacioni sistem radi poboljšanja njihove organizacione efikasnost i povećanja konkurentske sposobnosti. Usvajanje adekvatnog računovodstvenog informacionog sistema bi moglo da dovede od obezbeđivanja platforme za donošenje kvalitetnih poslovno-finansijskih odluka. Mala i srednja preduzeća (MSP) čine veliki udeo poslovnih subjekata širom sveta. Stoga je neophodno da kreatori politike naglase svoju pažnju na potrebe ovih preduzeća. Identifikacija zainteresovanih strana i njihovih potreba zasniva se na akcionarskoj teoriji, prilagođenoj malim i srednjim preduzećima.

Za formulisanje i sprovođenje poslovnih strategija koje omogućavaju malim i srednjim preduzećima da poboljšaju svoju konkurentnost, važno je identifikovati koji faktori utiču na rezultate MSP. Da bi se unapredio proces merenja i ocenjivanja učinka MSP neophodno je razviti jedinstven sistem finansijskih indikatora koji će se koristiti za merenje performansi. Evolucijom ka spajanju finansijskog i nefinansijskog mogu se posmatrati i perspektive performansi. Istraživanje značaja finansijskih indikatora koji se koriste za finansijsku analizu preduzeća, zasnovano na cilju evaluacije učinka MSP dovešće do toga da će finansijska analiza dovesti do toga da se finansiranje, interese vlasnika kompanije itd. U tom kontekstu se ističe značaj adekvatnog dimenzioniranja računovodstvenog informacionog sistema i njegovog pozicioniranja u MSP. Preduzeću je neophodan takav informacioni sistem koji će biti dimenzioniran da podržava strategiju okrenutu ka budućnosti koja pruža dugoročnu korist za MSP i stvara međusobno povezanu kulturu orijentisanu na održivost.

Da bi se MSP pružili korisni saveti i prilagođene preporuke o tome kako da poboljšaju svoj proces upravljanja učinkom, neophodno je temeljno istražiti status njihove trenutne prakse upravljanja učinkom. U središtu pažnje bi trebalo da bude identifikovanje oblasti kritičnih oblasti poboljšanja za razvoj menadžerske prakse MSP u upravljanju performansama. Zaposleni žele menadžere kojima mogu verovati. Zaposleni očekuju iskrene odgovore na razna pitanja. Informacije o performansama organizacije bi trebalo da se koriste za donošenje poslovnih odluka na osnovu mera i za pružanje povratnih informacija sa krajnjim ciljem da se omogući organizaciji da uči iz svog prethodnog iskustva i prilagodi svoje trenutno ponašanje u sprovođenju poslovnih aktivnosti radi postizanja projektovanih ciljeva. Pored toga, važno je i fokusirati se na razumevanje perspektiva menadžera, kupaca i dobavljača o tome šta intelektualni kapital kao koncept znači, kao i na poboljšanje veština za upravljanje neopravdanim troškovima i neizvesnostima, kako bi sistem upravljanja performansama MSP bio što efikasniji.

Menadžeri treba da uzmu u obzir da se čini da je intelektualni kapital strateški pokretač čak i u periodima finansijske krize i stoga u kontinuitetu treba investirati u intelektualni kapital. Nematerijalna imovina pokreće stvaranje vrednosti u današnjoj globalnoj ekonomiji. Sa povećanjem broja MSP koje se oslanjaju na intelektualni kapital i uticajem koji on ima na poslovno okruženje, praksu i vrednost ove grupe preduzeća, očekuje se da će tip informacija koje ona koriste za upravljanje svojim poslovanjem biti drugačiji. Sa menadžerske tačke gledišta, vizija komponenti analiziranog intelektualnog kapitala ističe važnost da menadžment posveti pažnju upravljanju intelektualnim kapitalom jer je jasan efekat na inovacijama i performansama. Menadžeri bi trebalo da podstiču svoje osoblje da stiču novija znanja i informacije stvaranjem grupa znanja i timova s jedne strane, a istovremeno, procesi i sistemi moraju biti razrađeniji kako bi doprineli razvoju inovacionih kapaciteta koji vode mala i srednja preduzeća da budu konkurentnija, s druge strane. Pored toga, menadžeri treba da šire uvide potrebu za povećanjem ulaganja u intelektualni kapital jer to može poboljšati performanse kompanije. U tom kontekstu se ističe da je važno da mala i srednja preduzeća koriste svoj intelektualni kapital da poboljšaju svoj kapacitet za inovacije i tako generišu veću vrednost.

Računovodstveni informacioni sistem se smatra jednim od najvažnijih sistema svake organizacije. Cilj je da pruži neophodne informacije menadžerima na različitim nivoima, koje im pomažu u obavljanju njihovim odgovornosti da na efikasan i efektivna način obavljaju aktivnosti u oblasti planiranja, kontrole, evaluacije učinka i donošenja odluka. Dobre informacije obezbeđuju efikasnost, doslednost i internu kontrolu u malim i srednjim preduzećima. Pored internih, računovodstveni informacioni sistem obezbeđuje i informacije za eksterne korisnike radi evaluacije performansi i donošenja poslovnih odluka (investitori, kreditori itd.). Glavna funkcija računovodstvenog informacionog sistema je dodeljivanje kvantitativnih vrednosti istorijskih, sadašnjih i budućih poslovnih događaja. Računovodstveni informacioni sistem treba da bude dovoljno efikasan i efektivan da bi mogao dati ispravnu i konzistentnu informaciju na vreme.

Mala i srednja preduzeća su sklonija neuspehu u kritičnim situacijama. Stoga je validna i blagovremena važna za donošenje upravljačkih odluka. Savremenije upravljačko računovodstvo kombinuje i finansijske i nefinansijske informacije i zauzima eksplicitni strateški fokus. Strategijsko upravljačko računovodstvo postalo je neophodno u smislu primene kod malih i srednjih preduzeća koja nameravaju da poboljšaju performanse. Analiza strateških aspekata menadžerskog računovodstva u kontekstu izveštavanja u industrijskim malim i srednjim preduzećima je kritično upravljačko pitanje.

Kako se firme prilagođavaju ovom tehnološkom i upravljačkom razvoju, one moraju dizajnirati sistem upravljačkog računovodstva koji će biti usklađen sa novim zahtevima. Međutim, uočava se da mnoge organizacije nisu usvojile „napredne" tehnike. Stiče se utisak da je u našoj zemlji mnogo razvijeniji sistem finansijskog računovodstva od sistema upravljačkog računovodstva.

Korporativni skandali početkom 2000-ih pokazali su kako neuspesi računovodstva i revizije, zajedno sa zloupotrebama menadžera, mogu da stvore velike probleme. Ozbiljni finansijski skandali koji uključuju računovodstvene neregularnosti desili su se u vodećim firmama u SAD i drugim zemljama. Korporativni neuspesi su istakli efekat na finansijska tržišta i društvo. Stoga, važno pitanje je kako obezbediti kvalitet finansijskih informacija za razne interesne grupe, u prvom redu, investitore i kreditore, te podići kvalitet korporativnog izveštavanja. Računovodstvo, finansijsko izveštavanje i sistem budžetiranja imaju pozitivan uticaj na nivo korporativnog upravljanja. Da bi se podstaklo korporativno upravljanje, menadžeri bi trebalo da uspostave interne procedure izveštavanja, kao i da primenjuju alate interne kontrole i monitoringa pre realizacije eksterne kontrole kroz nezavisnu reviziju. Očekuje se da će efikasnost računovodstvenog informacionog sistema ojačati mehanizme upravljanja koji vode ka efikasnom funkcionisanju tržišta kapitala pružanjem informacije a koje kontinuirano teku od firme do zainteresovanih strana. Ovaj tok informacija čine osnovu za donošenje odluka zainteresovanih strana. Tako, periodični finansijski izveštaji predstavljaju primarne alate investitora koji omogućavaju odlučivanje vezano za kupovinu, držanje ili prodaju akcija. Stoga se očekuje objavljeni periodični finansijski izveštaji da budu relevantni, verno predstavljeni, uporedivi, proverljivi, blagovremeni i razumljivi.

MSP u Srbiji još uvek ne osećaju da se primena finansijskih računovodstvenih standarda za mala i srednja preduzeća ometaju zbog niske percepcije i razumevanja MSP u odnosu na preovlađujuće računovodstvene standarde, tako da je potrebna socijalizacija. Bankarski sektor mora da obezbedi učenje malim i srednjim preduzećima o uslovima kreditiranja kroz kvalitetne finansijske izveštaje. Trenutne prakse finansijskog izveštavanja su neprikladne za mala preduzeća ili mogu zahtevati nivoe tehničke stručnosti koji su retko dostupni vlasnicima malih preduzeća. Kako bi one trebalo da omogućavaju pravičan i održiv rast, neophodno je prilagoditi najbolje prakse i praktična rešenja za zadovoljavanje jedinstvenih potreba malih preduzeća.

Očekuje se da digitalne tehnologije ponuditi još veći potencijal za povećanje efikasnosti i efektivnosti sistema upravljačkog računovodstva. Povećanje efektivnosti upravljačkog računovodstva, s druge strane, jeste usmereno na unapređenje osnova za odlučivanje u smislu

podrške odlučivanju. Postoje uverenja da digitalna inkluzija modeluje odnos između sistema upravljačkog računovodstva i performansi. Sugeriše se da mala i srednja preduzeća u Srbiji treba da uključe sve potrebne informacije u svoj sistem upravljačkog računovodstva, da brzo i efikasno distribuiraju informacije relevantnim stranama i integrišu informacije između odeljenja kako bi se poboljšao učinak organizacije.

Literatura

(1) Abor, J. and Quartey, P. (2010). Issues in SME development in Ghana and South Africa. International Research Journal of Finance and Economics, 39(6), 215-228.

(2) ACFE (2012), "Report to the nations on occupational fraud and abuse", available at: www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rttn/2012-report-to-nations.pdf (accessed 24 January 2014).

(3) Agir, P. A. (2017). Accounting Practices of SMEs: Challenges and Effects: A Survey of SMEs in Makurdi Metropolis – Benue State – Nigeria. World Journal of Finance and Investment Research, 2(1), 16-29.

(4) Akanbi, T. A., & Adewoye, J. O. (2021). ANALYSIS OF THE EFFECT OF ICT INVESTMENT ON SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES' SALES GROWTH IN SOUTH-WESTERN NIGERIA. Business Management and Entrepreneurship Academic Journal, 3(8), 1–7. Retrieved from https://cirdjournal.com/index.php/bmeaj/article/view/54.

(5) Alattar, J. M., Kouhy, R. and Innes, J. (2009). Management accounting information in micro enterprises in Gaza, Journal of Accounting and Organizational Change, 5(1), 81-107.

(6) Al-Dalaien, B. O. A., & Dalayeen, B. O. A. (2018). Investigating the impact of accounting information system on the profitability of Jordanian banks. Research Journal of Finance and Accounting, 9(18), 110–118. Retrieved from https://www.iiste.org/Journals/index.php/RJFA/article/view/44437.

(7) Aldegis, A. M. (2018). Impact of Accounting Information Systems' Quality on the Relationship between Organizational Culture and Accounting Information in Jordanian Industrial Public Shareholding Companies. International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, 8(1), 70–80.

(8) Alderfer, C. P. (1986). The invisible director on corporate boards, Harvard Business Review, 64(6), 38-50.

(9) Alp, A. & Ustundag, A. (2009). Financial reporting transformation: The experience of Turkey, Critical Perspectives on Accounting, 20(5), 680-699.

(10) Alwert, K., Bornemann, M. and Will, M. (2009). Does intellectual capital reporting matter to financial analysts?". Journal of Intellectual Capital, 10(3), 354-368. https://doi.org/10.1108/14691930910977789.

(11) Amini Sedeh, A., Pezeshkan, A. and Caiazza, R. (2021). Innovative entrepreneurship in emerging and developing economies: the effects of entrepreneurial competencies and institutional voids, The Journal of Technology Transfer. doi: 10.1007/s10961-021-09874-1.

(12) Amoako, G, K. (2013). Accounting Practices of SMEs: A Case Study of Kumasi Metropolis in Ghana. International Journal of Business and Management, 8(24), 73-83.

(13) Armitage, H., Webb, A. and Glynn, J. (2016). The Use of Management Accounting Techniques by Small and Medium-Sized Enterprises: A Field Study of Canadian and Australian practice", Accounting Perspectives, 15(1), 31-69.

(14) Ashbaugh-Skaife, H., Collins, D., Kinney, W. R. J. and LaFond, R. (2008). The effect of SOX internal control deficiencies and their remediation on accrual quality. The Accounting Review, 83(1), 217-250.

(15) Ates, A., Garengo, P., Cocca, P. and Bititci, U. (2013).The development of SME managerial practice for effective performance management, Journal of Small Business and Enterprise Development, 20(1), 28-54. https://doi.org/10.1108/14626001311298402.

(16) Awosejo, O. J., Kekwaletswe, R. M., Pretorius, P., Zuva, T. (2013). International Journal of Advanced Computer Research; Bhopal 3(3), 142-150.

(17) Bailey, N. M., Bulman, M. D., Barnash, M. and Halliday, P. J. (2019), U.S. Patent No. 10,402,276, U.S. Patent and Trademark Office, Washington, District of Columbia.

(18) Baldvinsdottir, G., Mitchell, F. and Nörreklit, H. (2010). Issues in the relationship between theory and practice in management accounting, Management Accounting Research, 20(2), 79-82.

(19) Banker, R. D., Chang, H., Janakiraman, S., N., Konstans, C. (2004). A balanced scorecard analysis of performance metrics, 154(2), 423–436. doi:10.1016/s0377-2217(03)00179-6.

(20) Bansal, S., Garg, I., Jain, M. and Yadav, A. (2022). Improving the performance/competency of small and medium enterprises through intellectual capital. Journal of Intellectual Capital, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/JIC-07-2021-0189.

(21) Bataineh, A. (2018). The effect of using computerized accounting information systems on reducing production costs in Jordanian pharmaceutical companies. International Journal of Business and Management Invention (IJBMI), 7(7), 1-10.

(22) Beg, K. (2018). Impact of Accounting Information System on the Financial Performance of Selected FMCG Companies. Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST) 2(3), 8-17.

(23) Bierstaker, J. L., Brody, R. G. and Pacini, C. (2006). Accountants' perceptions regarding fraud detection and prevention methods. Managerial Auditing Journal, 21(5), 520-535.

(24) Blanco, B., Dhole, S., Gul, F. A. (2022), Financial statement comparability and accounting fraud, Journal of Business Finance & Accounting, https://doi.org/10.1111/jbfa.12652.

(25) Bodnar, G. H., & Hopwood, W. S. (2010). Accounting information system (10th ed.). New York, NY: Pearson Education, Inc.

(26) Bolton, J. E. (1971). Small Firms: Report of the Committee of Inquiry on Small Firms Chairman JE Bolton, HM Stationery Office.

(27) Bonsón, E. and Bednárová, M. (2019). Blockchain and its implications for accounting and auditing. Meditari Accountancy Research, 27, 5, 725-740.

(28) Bridge, S., O'Neill, K. and Cromie, S. (2003). Understanding Enterprise, Entrepreneurship and Small Business, 2nd ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York, NY.

(29) Budai, E., Denich, E., Hajdu, D. (2021). Financial reporting quality at SMEs – a theoretical approach. Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, 23(1), 109-121.

(30) Button, M., Gee, J. and Brooks, G. (2011). Measuring the cost of fraud: an opportunity for the new competitive advantage. Journal of Financial Crime, 19(1), 65-75.

(31) Cagliano, R., Blackmon, K. and Voss, C. (2001). Small firms under microscope: international differences in production/operations management practices and performance, Integrated Manufacturing Systems, 12(7), 469-82.

(32) Carey, P. and Tanewski, G. A. (2009). The Provision of Business Advice by External Accountants to the SME Clients: Agency Theory, Relational Marketing and Resources Dependence, Monash University, Melbourne.

(33) Castilla-Polo, F. and Ruiz-Rodríguez, C. (2017). Content analysis within intangible assets disclosure: a structured literature review, Journal of Intellectual Capital, 18(3), 506-543. https://doi.org/10.1108/JIC-11-2016-0123.

(34) Ceustermans, S., and D. Breesch, 2016, Determinants of voluntary disclosure of sales in small private companies in Belgium, Journal of International Financial Management & Accounting 28(2), 172–204.

(35) Chang, Y. T., Chen, H., Cheng, R. K., & Chi, W. (2019). The impact of internal audit attributes on the effectiveness of internal control over operations and compliance. Journal of Contemporary Accounting & Economics, 15(1), 1–19. https:// doi.org/10.1016/ j.jcae.2018.11.002.

(36) Child, J. (1972). Organizational structure, environment and performance: the role of strategic choice, Sociology, 6(1), 1-22.

(37) Cohen, S., Naoum, V.-C. and Vlismas, O. (2014). Intellectual capital, strategy and financial crisis from a SMEs perspective. Journal of Intellectual Capital, 15(2), 294-315. https://doi.org/10.1108/JIC-11-2013-0110.

(38) Cragg, P. B., Zinatelli, N. (1995). The evolution of information systems in small firms, Information & Management, 29, 1-8.

(39) Cornett, M., Marcus, A. and Tehranian, H. (2008). Corporate governance and pay-for-performance: the impact of earnings management, Journal of Financial Economics, 87(2), 357-373.

(40) Costa, R., Fernández-Jardon Fernández, C. & Figueroa Dorrego, P. (2014). Critical elements for product innovation at Portuguese innovative SMEs: an intellectual capital perspective. Knowledge Management Research and Practice, 12, 322–338. https://doi.org/10.1057/kmrp.2014.15.

(41) Daft, R. F. (2007). Understanding the Theory and Design of Organizations, Thomson South-Western, Mason, OH.

(42) Damnjanović, A., Jovanović, Z., & Vukadinović, P. (2016). Application of information technology and e-business in optimizing the competitive advantages of small and medium-sized enterprises. Vojno delo, 68(8), 162-173.

(43) Dandago, K. I., & Rufai, A. S. (2014). Information technology and accounting information system in the Nigerian banking industry. Asian Economic and Financial Review, 4(5), 655–670. Retrieved from https://archive.aessweb.com/index.php/5002/article/view/1188/1721.

(44) Davila, A. and Foster, G. (2005). Management accounting systems adoption decisions: evidence and performance implications from early-stage/startup companies, The Accounting Review, 80(4), 1039-1068.

(45) De Maeseneire, W. & Claeys, T. (2012). SMEs, foreign direct investment and financial constraints: The case of Belgium, 21(3), 1–424. doi: 10.1016/j.ibusrev.2011.03.004.

(46) Dehghanzade, H., Moradi, M., Ali., and Raghibi, M. (2011). A Survey of Human Factors' Impacts on the Effectiveness of Accounting Information Systems. International Journal of Business Administration, 2(4), doi:10.5430/ijba. v2n4p166.

(47) Demartini, C., Trucco, S., Beretta, V. (2022). Disclosure trends in intellectual capital disclosure: A focus on the Asian markets, Corporate Narrative Reporting, Routledge.

(48) Dimitrijević, V., Vukadinović, P., Grozdanić, R. (2017). Legal and Financial Impact on Micro Entrepreneurship Development, Insights and potential sources of new entrepreneurial growth, (ISI/Web of Science), pp. 26-41.

(49) Doern, R. (2009). Investigating barriers to SME growth and development in transition environments a critique and suggestions for developing the methodology. International Small Business Journal, 27 (3), 275-305.

(50) Du, S., Bstieler, L. and Yalcinkaya, G. (2022). Sustainability-focused innovation in the business-to-business context: antecedents and managerial implications, Journal of Business Research, 138, 117-129.

(51) Edvinsson, L. and Sullivan, P. (1996). Developing a model for managing intellectual capital, European Management Journal, 14(4), 356-364.

(52) Eisenhardt, K. M. (1989). Agency theory: an assessment and review. The Academy of Management Review, 14(1), 57-74, doi: http://doi.org/10.2307/258191.

(53) El Louadi, M. (1998). The relationship among organisation structure, information technology and information processing in small Canadian firms, Canadian Journal of Administrative Science, 15(2), 99-180.

(54) Esmeray, A. and Esmeray, M. (2020). Digitalization in accounting through changing technology and accounting engineering as an adaptation proposal. Handbook of Research on Strategic Fit and Design in Business Ecosystems, IGI Global, 354-376.

(55) Espinosa-Méndez, C. and Inostroza Correa, A. (2022). Gender and financial performance in SMEs in emerging economies, Gender in Management, 37(5), 603-618. https://doi.org/10.1108/GM-03-2020-0071.

(56) European Commission (2018). "Annual report on european SMEs 2017/2018, SMEs growing beyond borders", available at: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a435b6ed-e888-11e8-b690-01aa75ed71a1 (accessed 20 April 2021).

(57) Feindt, S., Jeffcoate, J. and Chappell, C. (2001). Identifying success factors for rapid growth in SME e-commerce", Small Business Economics, 19(51-62).

(58) Fernando, G. D., Jain, S. S. and Tripathy, A. (2020). This cloud has a silver lining: gender diversity, managerial ability, and firm performance, Journal of Business Research, 117, 484-496.

(59) Franco, F., & Haase, H. (2010). Failure factors in small and medium-sized enterprises: qualitative study from an attributional perspective, 6(4), 503–521. doi:10.1007/s11365-009-0124-5. International Entrepreneurship and Management Journal 6(4), 503-521. DOI:10.1007/s11365-009-0124-5.

(60) Giotopoulos, I., Kontolaimou, A. and Tsakanikas, A. (2022). Digital responses of SMEs to the COVID-19 crisis, International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/IJEBR-11-2021-0924.

(61) Gordon, L. A., & Miller, D. (1976). A contingency framework for the design of accounting information systems. Accounting, Organizations and Society, 1(1), 56-70.

(62) Gross-Gołacka, E., Kusterka-Jefmańska, M., Jefmański, B. (2020). Can Elements of Intellectual Capital Improve Business Sustainability? – The Perspective of Managers of SMEs in Poland, Sustainability, 12, 1545. https://doi.org/10.3390/su12041545.

(63) Gunasekaran, A., Forker, L. and Kobu, B. (2000). Improving operations performance in a small company: a case study, International Journal of Operations & Production Management, 20(3), 316-336. https://doi.org/10.1108/01443570010308077.

(64) Hallberg, K. (1999). Small and medium scale enterprises: A framework for intervention. The World Bank (1999): 1-22.

(65) Hanno, D. M. and Hughes, T. A. (1999). Defending your dollars. Strategic Finance, 81(2), 56-60.

(66) Harash E (2014). The Influence of Accounting Information Systems (AIS) on Performance of Small and Medium Enterprises (SMEs) in Iraq. Journal of Business and Management 3(4), 48-57.

(67) Harvie, C. (2007). SME Clustering and Networking and Its Contribution to Regional Development: An Overview of the Key Issues. SMEs in Global Economy Conference.

(68) Hernandez, J. R. and Groot, T. (2007). "Corporate fraud: preventive controls which lower fraud risk", available at: www.researchgate.net/publication/229022495_Corporate_Fraud_Preventive_Controls_which_Lower_Fraud_Risk/file/d912f50c3acca0eae3.pdf (accessed 8 March 2014).

(69) Hla, D., & Teru, S. P. (2015). Efficiency of accounting information system and performance measures. International Journal of Multidisciplinary and Current Research, 3(2), 976-984.

(70) Hollander, A., Denna, E. & Cherrington, J. (1996). Accounting, Information Technology, and Business Solutions, Chicago, IL: Richard D. Irwin.

(71) Hollman, K. W. and Mohammad-Zadeh, S. (1984). Risk management in small business, Journal of Small Business Management, 22(1), 7-55.

(72) Hopwood, A. G. (1978). Towards an organizational perspective for study of accounting and information systems. Accounting, Organizations and Society, 3(1), 3-13.

(73) Hussy, J. and Hussey, R. (1994). How Companies Succeeded in the Recession. London:

(74) International Accounting Standards Board (IASB), International financial reporting standards (IFRS) for small and medium sized entities (SME), http://www.ifrs.org/ifrs-for-smes/Pages/ifrs-for-smes.aspx, (accessed August 2012).

(75) Ismail, I. J. (2022). Entrepreneurial start-up motivations and growth of small and medium enterprises in Tanzania: the role of entrepreneur's personality traits, FIIB Business Review, 11(1), 79-93, doi: 10.1177/23197145211068599.

(76) Jarillo, J. C. (1989). Entrepreneurship and growth: the strategic use of external resources, Journal of Business Venturing, 4(2), 133-147.

(77) Jaswadi, J., Purnomo, H. and Sumiadji, S. (2022). Financial statement fraud in Indonesia: a longitudinal study of financial misstatement in the pre- and post-establishment of financial services authority, Journal of Financial Reporting and Accounting, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/JFRA-10-2021-0336.

(78) Jawabreh, O. A. A. & Alrabei, A. M. (2012). The Impact of Accounting Information System in Planning, Controlling and Decision-Making Processes in Jodhpur Hotels. Asian Journal of Finance & Accounting, 4(1), doi:10.5296/ajfa. v4i1.1435.

(79) Jennings, P. and Beaver, G. (1997). The performance and competitive advantage of small firms: a management perspective, International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship, 15(2), 34-58.

(80) Jindrichovska, I. (2013). Financial management in SMEs, European Research Studies Journal, 16(4), 79-95.

(81) Jones, O. and Craven, M. (2000). Expanding capabilities in a mature manufacturing firm: absorptive capacity and the TCS. International Small Business Journal, 19, 39-55.

(82) Karadag, H. (2017). The impact of industry, firm age and education level on financial management performance in small and medium-sized enterprises (SMEs). Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies, 9(3), 300–314, doi:10.1108/jeee-09-2016-0037.

(83) Kareem, H. M., Dauwed, M., Meri, A., Jarrar, M., Al-Bsheish, M., Aldujaili, A. A. (2021). The Role of Accounting Information System and Knowledge Management to Enhancing Organizational Performance in Iraqi SMEs. Sustainability, 13, 12706, https://doi.org/10.3390/su132212706.

(84) Kiefer, K., Heileman, M. and Pett, T. L. (2022). Does gender still matter? An examination of small business performance, Small Business Economics, 58(1), 141-167.

(85) Kljajić, M., Mizdraković, V., Milojević, M. (2021). Mandatory audit of financial statements: Does agricultural sector differ from others?, Ekonomika poljoprivrede, 68(2), 407 – 422.

(86) Knežević, G., Gržinić, J., Vukadinović, P. (2014). The role of the accounting in the sustainable development: the case of Serbia, Book of proceedings: Financial reporting function of the corporate governance, pp. 20–23, December 2014.

(87) Knežević, S. (2019). Finansijsko izveštavanje. samostalno izdanje, prvo izdanje, Beograd, ISBN: 978-86-7680-363-7, COBISS.SR-ID – 279618572.

(88) Knežević, S., Mitrović, A., Grgur, A., Vujić, M. (2019). Analiza finansijskih izveštaja. samostalno izdanje, prvo izdanje, ISBN:978-86-901336-0-4.

(89) Knežević, S., Stanković, A., Tepavac, R. (2012). Accounting Information System as a Platform for Business and Financial Decision-Making in the Company. Management – Journal for Theory and Practice Management, 65(17), 63-69.

(90) Knight, G. (2000). Entrepreneurship and marketing strategy: the SME under globalization. Journal of International Marketing, 8(2), 12-32.

(91) Kostić, M., Vukadinović, P. (2014). Uticaj globalnih mreža i savremenih informacionih sistema na nastanak i razvoj forenzičkog računovodstva u Srbiji, XV Međunarodni naučni skup SINERGIJA 2014 BiH, Bijeljina, Decembar, 2014, "Privredni kriminalitet i savremeno poslovanje, Zbornik radova, ISBN: 978-99955-26-35-1.

(92) Kotane, I., & Kuzmina-Merlino, I. (2017). Analysis of Small and Medium Sized Enterprises' Business Performance Evaluation Practice at Transportation and Storage Services Sector in Latvia. Procedia Engineering, 178, 182–191, doi: 10.1016/j.proeng.2017.01.093.

(93) Kovjanić, M., & Vukadinović, P. (2020). Evaluation of financial perfromance of small family business for the purpose of efficient financial decision-making of owners, International Academic Journal, 1(1), 13-23. ISSN: 2671-3748. International Academic Skopje, Republic of N. Macedonia.

(94) Kovjanić, M., Vukadinović, P. (2019). Intelektualni kapital kao kao strateška performansa banke sa osvrtom na banku, Bankarstvo, 50 (1), 99 – 107.

(95) Kulviwat, S., Guo, C., & Engchanil, N. (2004). Determinants of onlineinformation search: a critical review and assessment. Internet Research, 14(3), 245-253, DOI: https://doi.org/10.1108/10662240410542670.

(96) Kuttner, M., Mayr, S., Mitter, C. and Duller, C. (2022. Impact of accounting on reorganization success: empirical evidence from bankrupt SMEs, Journal of Accounting & Organizational Change, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/JAOC-06-2021-0080.

(97) Kwahk, K., Choi, K. and Baik, K. (2016). The moderating effect of CEO competency in the relations between SME CEO's issue leadership and SME performance, Korean Journal of Business Administration, 29(2), 195-212.

(98) Lallo, N. Y. H., Selamat, M. H. (2014). The Impact of information technology knowledge components on accounting information system course development: The Iraqi perspective. Research Journal of Finance and Accounting 5(1), 99-112.

(99) Laufer, D. (2011). Small entrepreneurs: a focus on fraud risk and prevention. American Journal of Economies and Business Administration, 3(2), 401-404.

(100) Lavia, L. and Hiebl, M. (2015). Management accounting in small and medium-sized enterprises: current knowledge and avenues for further research, Journal of Management Accounting Research, 27(1), 81-119.

(101) Law, P. (2011). Corporate governance and no fraud occurrence in organizations: Hong Kong evidence. Managerial Auditing Journal, 26(6), 501-518.

(102) Leoni, G., Lai, A., Stacchezzini, R., Steccolini, I., Brammer, S., Linnenluecke, M. and Demirag, I. (2022). The pervasive role of accounting and accountability during the COVID-19 emergency, Accounting, Auditing & Accountability Journal, 35(1), 1-19. https://doi.org/10.1108/AAAJ-10-2021-5493.

(103) Li, X. (2020). The effectiveness of internal control and innovation performance: An intermediary effect based on corporate social responsibility. Plos One, 15(6). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234506.

(104) Li, Y., Li, X., Xiang, E., & Geri Djajadikerta, H. (2020). Financial distress, internal control, and earnings management: Evidence from China. Journal of Contemporary Accounting & Economics, 16(3), 100210. https://doi.org/10.1016/j.jcae.2020.100210.

(105) Libby, T., & Waterhouse, J. H. (1996). Predicting change in management accounting systems. Journal of Management Accounting Research, 8, 137-150.

(106) Lim, D. and Klobas, J. (2000). Knowledge management in small enterprises. The Electronic Library, 18(6), 420-32.

(107) Maharani, P. P. G., & Damayanthi, I. G. A. E. (2020). The effect of accounting information systems and internal control of employee performance with organizational culture as a mediation variable. American Journal of Humanities and Social Sciences Research (AJHSSR), 4(1), 233-241. https://www.ajhssr.com/the-effect-of-accounting-information-systems-and-internal-control-of-employee-performance-with-organizational-culture-as-a-mediation-variable/.

(108) Mahmoud, M. A., Mahmoud, A., Abubakar, S. L., Garba, A. S. and Daneji, B. A. (2021). COVID-19 operational disruption and SMEs' performance: the moderating role of disruption orientation and government support, Benchmarking: An International Journal, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/BIJ-03-2021-0131.

(109) Malmi, T. and Granlund, M. (2009). In search of management accounting theory, European Accounting Review, 18, 597-620.

(110) Margaretha, F. & Supartika, N. (2016). Factors Affecting Profitability of Small Medium Enterprises (SMEs) Firm Listed in Indonesia Stock Exchange. Journal of Economics, Business and Management, 4(2), 132-137, DOI: 10.7763/JOEBM. 2016.V4.379.

(111) Markus, G. (2011). Extending AIS research to management accounting and control issues: A research note. International Journal of Accounting Information Systems, Elsevier, 12(1), 3-19.

(112) Mayr, S., Duller, C. and Stumbauer, K. (2020). House banks in out-of-court reorganization: Evidence from Austria, Journal of Entrepreneurial Finance, 22(1), 1-26.

(113) McMahon, R. (2005). Putting SME Financial Reporting into Theoretical and Practical Perspective n.d. [cited 18 March 2005]. Available from http://www.ssn.flinders.edu.au/commerce/researchpapers/98-10main.htm.

(114) McMahon, R. G. P. (2001). Business Growth and Performance and the Financial Reporting Practices of Australian Manufacturing SMEs, 39(2), 152–164. doi:10.1111/1540-627x.00014.

(115) Milašinović, M., Jovković, B., & Dragičević, P. (2022). COVID-19 pandemic and fraudulent actions in the financial statements: the case of hotel companies in the Republic of Serbia. Acta Economica, 20(36), 133–154. https://doi.org/10.7251/ACE2236133M.

(116) Miller, A. D., & Oldroyd, D. (2017). An Economics Perspective on Financial Reporting Objectives. Australian Accounting Review, 28(1), 104–108. doi:10.1111/auar.12192.

(117) Milojević, M., Miletić, D. (2014). Upravljanje tokovima gotovine u savremenom načinu poslovanja u Republici Srbiji, Book of Proceedings, Singidunum University International Scientific Conference: Financial Reporting Function of the Corporate Governance, pp. 81-84, Dec, 2014., Finansijsko izveštavanje u funkciji korporativnog upravljanja - FINIZ, Dec, 2014.

(118) Milojević, M., Vukadinović, P., Miletić, D. (2014). Uticaj globalnih mreža i savremenih informacionih sistema na nastanak i razvoj forenzičkog računovodstva u Srbiji, Zbornik radova, pp. 204–208, December 2014.

(119) Mitrović, A., Knežević, S. (2018a). Role and importance of accounting information systems in the context of accounting information, Economics in the digital age, Higher School „Banja Luka College" (Banja Luka, Bosnia and Herzegovina), Higher business school of vocational studies (Leskovac, Serbia), Faculty of Management, Business and Informatics (Novo mesto, Slovenia) and University „Knight" (Travnik, Bosnia and Herzegovina), Banja Luka College, Banja Luka., 26th of May 2018, pp. 246-257. DOI: 10.7251/ZBLCO118015M, UDK: 007:657]:004, ISBN 978-99938-1-338-5.

(120) Mitrović, A., Knežević, S. (2018b). The importance of accounting information systems usage in hotel industry. The Third International Scientific Conference „Tourism in function of development of the Republic of Serbia – Tourism in the Era of Digital Transformation, Vrnjačka Banja, May 31 – June 2, 2018, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja. pp. 275-289. ISBN 978-86-89949-29-2, ISBN 978-86-89949-30-8.

(121) Mitrović, A., Knežević, S. (2019). Računovodstvo. Prvo izdanje. Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu, ISBN: 978-86-89949-50-6.

(122) Muneer, S., Ahmad, R. A. & Ali, A (2017). Impact of financial management practices on SMEs profitability with moderating role of agency cost, Information Management and Business Review, 9(1), 23-30.

(123) Mutalemwa, D. K. (2015). Does globalisation impact SME development in Africa? African Journal of Economic and Management Studies, 6(2), 164-182, https://doi.org/10.1108/AJEMS-01-2015-0012.

(124) Mwakujonga, J. & Bwana, K. M. (2013). The Practice of Preparing and Using Financial Information in Financial Decisions: A Survey of SMEs in Tanzania. European Journal of Business and Management 5(9), 161-169.

(125) N'Guilla Sow, A., Basiruddin, R., Mohammad, J. and Abdul Rasid, S.Z. (2018). Fraud prevention in Malaysian small and medium enterprises (SMEs), Journal of Financial Crime, 25(2), 499-517. https://doi.org/10.1108/JFC-05-2017-0049.

(126) Najera Ruiz, T. and Collazzo, P. (2021). Management accounting use in micro and small enterprises, Qualitative Research in Accounting & Management, 18(1), 84-101. https://doi.org/10.1108/QRAM-02-2020-0014.

(127) Nalukenge, I., Nkundabanyanga, S. K. and Tauringana, V. (2012). "Literacy, External User-Pressure and Quality of Accounting Information of Ugandan SMEs", Tauringana, V. and Mangena, M. (Ed.) Accounting in Africa (Research in Accounting in Emerging Economies, Vol. 12 Part A), Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 51-73. https://doi.org/10.1108/S1479-3563(2012)000012A007.

(128) Nasir, W. M. N. B. W. M., Al Mamun, A. and Breen, J. (2017). Strategic orientation and performance of SMEs in Malaysia, SAGE Open, 7(2), 2158244017712768.

(129) Ng, H. S., Kee, D. M. H. and Ramayah, T. (2020). Examining the mediating role of innovativeness in the link between core competencies and SME performance. Journal of Small Business and Enterprise Development. 27(1), 103-129, https://doi.org/10.1108/JSBED-12-2018-0379.

(130) Ngah, Z. A., Ismail, N. and Abd Hamid, N. (2020). Tax evasion through fraudulent financial reporting amongst SMEs in Malaysia, Journal of Financial Crime, 28(1), 214-227. https://doi.org/10.1108/JFC-06-2020-0122.

(131) Nicolaou, A. (2000). A contingency Model of perceived effectiveness in Accounting Information System: Organazational Cordination and control effect. International journal of accounting information systems, 1, 91-105.

(132) Nnenna, O. (2012). The use accounting information as an aid to management in decision making. British Journal of Science, 5(1), 52-62.

(133) Nootboom, B. (1993). Firm size effects in transaction cost. Small Business Economics, 5, 283-295.

(134) Novojen, O. and Birnaz, N. (2019). Ecosystem of learning in initial vocational education and training: an innovative model for development of entrepreneurial competence, Handbook of Research on Ecosystem-Based Theoretical Models of Learning and Communication, IGI Global, Hershey, PA, pp. 194-210.

(135) Nudurupati, S., Arshad, T., and Turner, T. (2007). Performance measurement in the construction industry: An action case investigating manufacturing methodologies. Computers in Industry, 58, 667-676.

(136) OECD (2012). Financing SMEs and Entrepreneurs 2012, An OECD Scoreboard, OECD, Paris. doi: 10.1787/9789264166769-en.

(137) Okour, S. M. (2016). The impact of the effectiveness of accounting information systems on operational performance in public listed industrial companies in Jordan. Journal of Social Sciences, 5(3), 263–276. https://doi.org/10.25255/jss.2016.5.3.263.276.

(138) Olusola, A. J., Olugbenga, O. M., Zacchaeus, S. A., & Oluwagbemiga, O. E. (2013). Effect of accounting information on investment in Nigerian poultry agricultural sector.

Research Journal of Finance and Accounting, 4(19), 28–36. Retrieved from https://www.iiste.org/Journals/index.php/RJFA/article/view/9508/9830.

(139) Osei, B., Baah-Nuakoh, A., Tutu, K. and Sowa, N. K. (1993). Impact of structural adjustment on small-scale in Ghana. In Helmsing, A. H. J. and Kolstee, T. (Eds), Small Enterprises and Changing Policies, IT Publications.

(140) Otley, D. T. (1980). The contingency theory of management accounting: Achievement and prognosis. Accounting, Organizations and Society, 5(4), 413-428.

(141) Pascu, A. M., Vasiliu, A. (2011). International Financial Reporting Standard for SMEs a New Challenge for the European Union, CES Working Papers, III, (1).

(142) Pedroso, E. and Gomes, C. F. (2020). The effectiveness of management accounting systems in SMEs: a multidimensional measurement approach. Journal of Applied Accounting Research, 21(3), 497-515, https://doi.org/10.1108/JAAR-05-2018-0059.

(143) Pelz, M. (2019). Can management accounting be helpful for young and small companies? Systematic review of a paradox. International Journal of Management Reviews, 21(2), 256-274.

(144) Pérez Estébanez, R., Urquía Grande, E. and Muñoz Colomina, C. (2010). Information technology implementation: evidence in Spanish SMEs, International Journal of Accounting & Information Management, 18(1), 39-57. https://doi.org/10.1108/18347641011023270.

(145) Perri, F. S. and Brody, R. G. (2012). The optics of fraud: affiliations that enhance offender credibility. Journal of Financial Crime, 19(3), 305-320.

(146) Peterson, B. K. and Zikmund, P. E. (2004). "10 Truths you need to know about fraud", available at: www.imanet.org/PDFs/Public/SF/2004_05/0504peterson.pdf (accessed 9 March 2014).

(147) Queiroz, S. A. B., Mendes, G. H. S., Silva, J. H. O., Ganga, G. M. D., nd Oliveira, M. G. (2020). Servitization and performance: impacts on small and medium enterprises. Journal of Business & Industrial Marketing, 35(7), 1237-1249,

(148) https://doi.org/10.1108/ JBIM-06-2019-0277.

(149) Rao, P. and Holt, D. (2005). Do green supply chains lead to competitiveness and economic performance? International Journal of Operations and Production Management, 25, 898-916.

(150) Rasheed, R., Siddiqui, S. H., Mahmood, I., & Khan, S. N. (2020). Financial Inclusion for SMEs: Role of Digital Micro-Financial Services. Review of Economics and Development Studies, 5(3), 571-580. https://doi.org/10.26710/reads.v5i3.686.

(151) Rathnasiri, U. A. H. A. (2014). Financial reporting practices of small and medium enterprises (SMEs) in Sri Lanka, South-East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law, 4(1), 15-23.

(152) Reddy, M. (2007). Small business in small economies: Constraints and opportunities for growth, Social and Economic Studies, 56 (1/2), 304-321.

(153) Romney, M. B. & Steinbart, P. J. (2015). Accounting Informations Systems. Thirteenth Edition. Pearson Education Limited.

(154) Ruiz-Jiménez, M.J. and Fuentes-Fuentes, M. (2018). Knowledge combination, innovation, organizational performance in technology firms", Industrial Management and Data Systems, 113(4), 523-540.

(155) Sagić, Z., Diković, L., Trumbulović, L., & Vujović, S. (2019). Intellectual capital and leading information technology trends as components of a modern company development. *Ekonomika preduzeća*, *67*(3-4), 288-296.

(156) Saeudy, M. (2022). The relationships between corporate narrative reporting practices and sustainable business models, Corporate Narrative Reporting, Routledge.

(157) Sajady, H., Dastgir, M., Nejad, H. H. M. S. (2008). Evaluation of the effectiveness of accounting information systems. International Journal of Information Science and Technology, 6(2), 49-59.

(158) Salehi, M., Vahab, R., and Abdolkarim, M. (2010). Usefulness of Accounting Information System in Emerging Economy: Empirical Evidence of Iran. International journal of economics and finance, 2 (2), doi:10.5539/ijef. v2n2p186.

(159) Samuelsson, J., Andersén, J., Ljungkvist, T., Jansson, C. (2016). Formal accounting planning in SMEs. Journal of Small Business and Enterprise Development, 23(3), 691–702, doi:10.1108/JSBED-12-2015-0167.

(160) Sannajust, A. (2014). Impact of the World Financial Crisis to SMEs: The Determinants of Bank Loan Rejection in Europe and USA, No. 2014-327, 2014.

(161) Santos, J. B. and Brito, L. A. L. (2012). Toward a subjective measurement model for firm performance, BAR – Brazilian Administration Review, 9, 95-117, doi: 10.1590/S1807-76922012000500007.

(162) Sapri, M., and Pitt, M. (2005). Performance measurement in facilities management; state of knowledge. In: Khosrowshahi, F (Ed.), 21st Annual ARCOM Conference, 7-9 September 2005. 1,431-440. London: Association of Researchers in Construction Management.

(163) Sarapaivanich, N., & Kotey, B. (2006). The effect of financial information quality on ability to access external funds and performance of SMES in Thailand. Journal of Enterprising Culture, 14(03), 219–239. doi:10.1142/s0218495806000143.

(164) Sava, R., Mârza, B., & Eşanu, N. (2013). Financial Reporting for SMEs – Past and Perspectives. Procedia Economics and Finance, 6, 713–718. doi:10.1016/s2212-5671(13)00193-7.

(165) Schiavone, F., Meles, A., Verdoliva, V. and Del Giudice, M. (2014). Does location in a science park really matter for firms' intellectual capital performance? Journal of Intellectual Capital, 15(4), 497-515.

(166) Schumpeter, J. (1939). Business Cycles. New York: McGraw-Hill; 1950. Capitalism, Socialism and Democracy. New York: Harper Torchbooks.

(167) Shanmugam, J. K., Haat, M. H. C. and Ali, A. (2012). An exploratory study of internal control and fraud prevention measures in SMEs. International Journal of Business Research and Management, 3(2), 90-99.

(168) Shunquan, C. (2007). The problem in application of SMES accounting information. Mudanjiang College of Education, 5, 160-162.

(169) Simmonds, K. (1981). Strategic management accounting, Management Accounting (UK), 59 (4), pp. 26-29.

(170) Singh, K. and Pillai, D. (2022). Corporate governance in small and medium enterprises: a review. Corporate Governance, 22(1), 23-41, https://doi.org/10.1108/CG-10-2020-0470.

(171) Soderstrom, N., and Sun, K. (2007). IFRS adoption and accounting quality: a review, European Accounting Review 16(4), 675–702.

(172) Solcansky, M., Sychrova, L., Milichovsky, F. (2011). Marketing effectiveness by way of metrics, Economics and Management, 16, 1323-1328.

(173) Sombart, W. (1953). "Medieval and Modern Commercial Enterprise", pp. 25-40 in Enterprise and Secular Change, edited by Frederic C. Lane and Jelle Riemersma. Homewood, Ill: Irwin.

(174) Soudani, S. N. (2012). The Usefulness of an Accounting Information System for Effective Organizational Performance. International Journal of Economics and Finance, 4(5). doi:10.5539/ijef. v4n5p136.

(175) Spičak, D. (2018). The Relation Between Using Business Intelligence Solutions and Corporate Performance, pp. 395-401. The Impact of Globalization on International Finance and Accounting 18th Annual Conference on Finance and Accounting (ACFA), Ed: D., Springer International Publishing AG.

(176) Stanković, A., Knežević, S. Mitrić, M. (2012). Business and financial decisions based on information provided by Accounting Information Systems. The 1st Virtual International Conference on Advanced Research in Scientific Areas (ARSA 2012) Slovakia, 3rd – 7th of December 2012, Slovakia, EDIS – Publishing Institution of the University of Zilina, pp. 660-663. ISSN 1338-9831, ISBN 978-80-554-0606-0.

(177) Stanković, A., Knežević, S., Mitrić, M. (2013). Accounting Information System as the central point of a modern organization (2013). The 3rd International Conference "Economics and Management-Based on New Teghnologies" EmoNT 2013, 13th – 16th

of June 2013, Vrnjačka Banja, SatCIP d.o.o Vrnjačka Banja, pp. 461-465. ISBN 978-86-6075-039-8.

(178) Susanto, A. (2016). The effect of internal control on accounting information system. International Business Management, 10(23), 5523-5529.

(179) https://doi.org/10.36478/ ibm.2016.5523.5529, pristupljeno 3.4.2022.

(180) Tan, C. & Lee, S. Z. (2021). Adoption of enterprise risk management (ERM) in small and medium-sized enterprises: evidence from Malaysia. Journal of Accounting & Organizational Change, DOI 10.1108/JAOC-11-2020-0181.

(181) Teal, F. (2002). Export growth and trade policy in Ghana in the twentieth century. The World Economy, 25(9), 1319-1337.

(182) Tee Jeok Inn, J., Dumay, J. and Kokubu, K. (2015). A critical examination of implementing government sponsored intellectual capital management and reporting programs for small and medium enterprises: Hong Kong and Japan. VINE, 45(2), 214-238. https://doi.org/10.1108/VINE-09-2014-0053.

(183) ter Bogt, H. and van Helden, J. (2012). The practical relevance of management accounting research and the role of qualitative methods therein: The debate continues, Qualitative Research in Accounting & Management, 9(3), 265-273. https://doi.org/10.1108/11766091211257470.

(184) Teru, S. P., Idoko, I. F. and Bello, L. (2019). The impact of E-accounting in modern businesses. International Journal of Accounting and Finance Review, 4, 2, 1-4.

(185) Terziovski, M. (2010). Research notes and commentaries innovation practice and its performance implications in small and medium enterprises (SMES) in the manufacturing sector: a resource-based view. Strategic Management Journal, 31(8), 892-902.

(186) Tetteh, E. and Burn, J. (2001). Global strategies for SMe-business: applying the SMALL framework. Logistics Information Management, 14(1/2), 171-180, https://doi.org/10.1108/09576050110363202.

(187) Thomas, A. R. and Gibson, K. M. (2003). Management is responsible, too. Journal of Accountancy, pp. 53-55.

(188) Trabulsi, R. U. (2018). The Impact of Accounting Information Systems on Organizational Performance: The Context of Saudiâ€™s SMEs. International Review of Management and Marketing, Econjournals, 8(2), 69-73.

(189) Thong, J.Y.L. (1999). An integrated model of information systems adoption in small business, Journal of Management Information Systems, 15 (4), 187-214.

(190) Tysiac, K. (2012). Small businesses, big risk. Journal of Accountancy, 214(2), 38-44.

(191) Umran Mousa, T. (2022). Accounting Information Systems for Measurement and Control and their Relationship to Strategic Performance to Achieve Competitive

Advantage. American journal of economics and business management, 5(7), ISSN: 2576-5973.

(192) Van De Ven A. H., Drazin, R. (1985). The concept of fit in contingency theory. Resources Organizational Behaviour, 7, 65-333.

(193) Vanauken, H. E., Semra, A., Shawn, C. (2016). Turkish SMEs' Use of Financial Statements for Decision Making. The Journal of Entrepreneurial Finance, 19(1), Available at: https://digitalcommons.pepperdine.edu/jef/vol19/iss1/6.

(194) Vu, H. M. and Nwachukwu, C. (2021). Influence of entrepreneur competencies on profitability and employee satisfaction, International Journal of Management and Enterprise Development, 20(1), 1-16.

(195) Vujović, S. M. (2019). Digitalization or ICT in tourism. FBIM Transactions, 146-153.

(196) Vukadinović, P. (2016). Forenzička revizija: teorijske refleksije i empirijske šeme prevara, Revizor, 19(74), 7-21.

(197) Vukadinović, P. (2018). Modifikacije trougla prevare – novi modeli, Revizor, 21(83), 7-19.

(198) Vukadinović, P., Damnjanović, A. (2016). Forenzička revizija: potreba ili izbor, Revizor, 73, 53-69.

(199) Vukadinović, P., Knežević, G., Mizdraković, V. (2015). The Characteristics of Forensic Audit and Differences in Relation to External Audit, FINIZ 2015: Contemporary Financial Management, pp. 202–205, December 2015.

(200) Wangcharoendate, S. (2019). Creativity of the modern accountion information system and business goal achievement: empirical evidence from auto parts small and medium enterprise in Thailand. Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi University, 13(3), 9-19.

(201) Ward, M. (2021). "Business statistics. briefing paper number 06152", available at: https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06152/SN06152.pdf (accessed 4 March 2021).

(202) Waterhouse, J. H., & Tiessen, P. (1978). A contingency framework for management accounting systems research. Accounting, Organizations and Society, 3(1), 65-76.

(203) Weber, M. (1976). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Translated by Talcott Parsons. New York: Scribner.

(204) Wells, J.T. (2004). Small business, big losses. Journal of Accountancy, 198(6), 42-48.

(205) Wiklund, J. (1999). The sustainability of the entrepreneurial orientation-performance relationship, Entrepreneurship Theory and Practice, 24(1), 37-48.

(206) Wyatt, A. (2005). Accounting recognition of intangible assets: theory and evidence on economic determinants, The Accounting Review, 80(3), 967-1003.

(207) Xu, H. (2010). Data quality issues for accounting information systems implementation: Systems, stakeholders, and organizational factors. Journal of Technology Research, 1–5.

(208) Zabri, S., Yusoff, W., Ahmad, K., and Lean, J. (2017). Literature Review on Financing Preferences among Small and Medium Enterprises, Conference: The 29th International Business Information Management Association Conference. Sustainable Economic Growth, Education Excellence, and Innovation Management through Vision 2020. Available at https://www.researchgate.net/publication/318315680_Literature_Review_on_Financing_Preferences_among_Small_And_Medium_Enterprises.

(209) Zainal, S. F., Hashim, H. A., Ariff, A. M. and Salleh, Z. (2021). Research on fraud: an overview from small medium enterprises (SMEs). Journal of Financial Crime, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/JFC-09-2021-0205.

(210) Zanellato, G., Tiron-Tudor, A. (2021). SMEs and IR: Evidence from Romania. In: Dyczkowska, J., Szirmai Madarasine, A., Tiron-Tudor, A. (eds) Development of Integrated Reporting in the SME Sector. CSR, Sustainability, Ethics & Governance. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-81903-3_6.

(211) Zhihua, L. (2012). The Construction of SME Accounting Information System. Management & Engineering; Brighton East, 7, 31-34.

(212) Zhou, L. (2010). The Research on Issue and Countermeasures of Accounting. International Journal of Business and Management, 5(3), 223-225.

Prilozi

Pregled slika

Slika 1. Prilagođavanje informacionih sistema u MSP

Slika 2. Konceptualni model računovodstvenog informacionog sistema za podršku poslovnom unapređenju performansi MSP

Grafikoni

Grafikon 1. Raspodela ispitanika po polovima

Grafikon 2. Raspodela ispitanika po godinama starosti

Grafikon 3. Raspodela ispitanika po nivou obrazovanja

Grafikon 4. Raspodela ispitanika po broju godina radnog iskustva

Grafikon 5. Raspodela kategorija preduzeća u kojima su ispitanici zaposleni

Grafikon 6. Raspodela broja zaposlenih u preduzećima u kojima su ispitanici zaposleni

Grafikon 7. Raspodela licenci koje poseduju ispitanici

Grafikon 8. Da li posedujete CFE licencu ili domaći sertifikat ovlašćenog istražitelja prevarnih radnji?

Grafikon 9. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Grafikon 10. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Grafikon 11. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuju organizacione performance

Grafikon 12. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

Grafikon 13. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Grafikon 14. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuju finansijske performance

Grafikon 15. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Grafikon 16. Box plot distribucije vrednosti kreiranog skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Pregled tabela

Tabela 1. Stepen slaganja u procentima sa opštim računovodstvenim tvrdnjama

Tabela 2. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje podrška menadžmenta

Tabela 3. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Tabela 4. Procenat operativnih računovodstvenih informacija (iz poslovnih knjiga) koji se koristi na dnevnom nivou

Tabela 5. Procenat informacija iz finansijskih izveštaja koje se koriste na mesečnom nivou

Tabela 6. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuju organizacione performanse

Tabela 7. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

Tabela 8. Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima

Tabela 9. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima

Tabela 10. Postojeće računovodstvo se radi preko Cloud softvera

Tabela 11. Primena Pantheon poslovnog operativnog sistema u preduzeću

Tabela 12. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Tabela 13. Distribucija odgovora na pitanja kojima se procenjuje podrška računovodstvenog informacionog sistema internoj kontroli i internoj reviziji

Tabela 14. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuju finansijske performanse

Tabela 15. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje operativna IT podrška

Tabela 16. Stepen slaganja u procentima sa tvrdnjama kojima se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Tabela 17. U našem preduzeću se primenjuju sledeće tradicionalne tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva

Tabela 18. U našem preduzeću se primenjuju sledeće novije tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva

Tabela 19. Reprezentativne vrednosti kreiranih skorova

Tabela 20. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa opštim računovodstvenim tvrdnjama (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 21. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje podrška menadžmenta (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 22. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuju organizacione performanse (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 23. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo) (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 24. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 25. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje operativna IT podrška (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 26. Komparacija različitih stepeni slaganja ispitanika zaposlenih u malim i srednjim preduzećima sa tvrdnjama kojima se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 27. Komparacija pojedinačnih kreiranih skorova među ispitanicima zaposlenim u malim i srednjim preduzećima (prikazane su samo statistički signifikantne razlike)

Tabela 28. Vrednosti Cronbach's alpha koeficijenta za svaki od osam kreiranih skorova dobijene primenom Cronbach's alpha testa

Tabela 29. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih

Tabela 30. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Tabela 31. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Tabela 32. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Tabela 33. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Tabela 34. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Tabela 35. Post hoc analiza razlika među ispitanicima zaposlenim u preduzećima sa različitim brojem zaposlenih u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Tabela 36. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva

Tabela 37. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Tabela 38. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Tabela 39. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Tabela 40. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

Tabela 41. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Tabela 42. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Tabela 43. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim brojem godina radnog iskustva u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Tabela 44. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju

Tabela 45. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Tabela 46. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Tabela 47. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Tabela 48. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Tabela 49. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim licencama koje poseduju u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Tabela 50. Razlika u kreiranim skorovima među ispitanicima različitog pola

Tabela 51. Razlika u kreiranim skorovima među ispitanicima sa i bez trenutne rukovodeće pozicije

Tabela 52. Rezultati promene Kruskal Wallis H testa među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja

Tabela 53. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Tabela 54. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Tabela 55. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Tabela 56. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Tabela 57. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Tabela 58. Post hoc analiza razlika među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja u pogledu skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Tabela 59. Prikaz korelacionih koeficijenata Spearman-ove korelacija skorova; Linearna regresiona analiza stepena međusobnog uticaja kreiranih skorova

Tabela 60. Prediktori skora kojim se procenjuje podrška menadžmenta

Tabela 61. Prediktori skora kojim se procenjuje učinak vođenja evidencija i izveštavanja

Tabela 62. Prediktori skora kojim se procenjuju organizacione performanse

Tabela 63. Prediktori skora kojim se procenjuje računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (strategijsko upravljačko računovodstvo)

Tabela 64. Prediktori skora kojim se procenjuje uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka

Tabela 65. Prediktori skora kojim se procenjuju finansijske performanse

Tabela 66. Prediktori skora kojim se procenjuje operativna IT podrška

Tabela 67. Prediktori skora kojim se procenjuje efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP (Enterprise Resources Planning) sistema

Tabela 68. Analiza multilinearne regresije – Uticaj prediktora na model za procenu primene računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima

ANKETNI UPITNIK

Molimo Vas da pažljivo pročitate navedena pitanja i ponuđene odgovore i označite one koji najpribližnije izražavaju Vaš trenutni stav, odnosno mišljenje. Podaci prikupljeni ovom anketom koristiće se isključivo za potrebe izrade naučno-istraživačke studije i u potpunosti su anonimni. Molimo Vas za iskrenost i objektivnost pri davanju odgovora.

Budući da su pitanja označena crvenom zvezdicom u zaglavlju, što znači da je obavezno odgovoriti na njih, uspešna predaja popunjenog upitnika je moguća tek pošto je zadovoljen ovaj uslov, odnosno nakon što je dat odgovor na sva pitanja.

Za popunjavanje ovog upitnika je potrebno do petnaest minuta.
Hvala vam na učestvovanju.

Opšta pitanja

Segment-1 (Demografske informacije)

Označite (√) u odgovarajućem polju

Pol

Muški
Ženski

Godište

20-29
30-39
40+

Nivo obrazovanja

Dodiplomski
Visoka/Viša škola
Osnovne studije
Postdiplomski – master
Doktorat

Godine radnog iskustva

Manje od 3 godine

4-6 godina
7-9 godina
10 godina ili više

Preduzeće u kome ste zaposleni je klasifikovano kao

Malo
Srednje

Broj zaposlenih u vašem preduzeću

1 – 50
51 – 100
101 – 250

Licence koje posedujete su:

Ovlašćeni javni računovođa
Ovlašćeni računovođa
Računovođa
CPA
CFE
CIMA

Rukovodeća pozicija

Trenutno sam na rukovodećoj poziciji u preduzeću
Nisam trenutno na rukovodećoj poziciji u preduzeću

OSTALI SEGMENTI

Segment 2 – **Računovodstvena pitanja** (***1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem***)

- Posedujem odgovarajuće računovodstveno znanje.
- Računovodstveno znanje je neophodno za pravilnu evidenciju transakcija i obrada.
- Moja organizacija pruža obuku za ažuriranje računovodstvenih znanja.
- Računovodstveno znanje je značajno element za implementaciju računovodstvenog informacionog sistema.

- Verujem da računovodstveno znanje može povećati performanse organizacije.

Segment 3 – **Podrška menadžmenta (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)**

- Podrška menadžmenta je preduslov za implementaciju računovodstvenog informacionog sistema.
- Kao menadžer, uvek podržavam implementaciju odgovarajućeg računovodstvenog sistema informisanja u mom preduzeću.
- Verujem da su računovodstvene informacije potrebne da se ažurira i pravilno evidentira.
- Spreman sam da podržim dodatne investicije u jačanje kapaciteta računovodstvenog informacionog sistema u mom preduzeću.
- Kao menadžer, smatram da pravilan i efikasan računovodstveni sistem može smanjiti neefikasnost i povećanje performansi.
- U vreme krize, menadžment je bio spreman da primi mnogo više podataka o novcu i likvidnosti preduzeća, i više informacija o prodaji.

Segment 4 – **Učinak vođenja evidencija i izveštavanja (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)**

- Neophodno je poslovne transakcije evidentirati pravilno i blagovremeno.
- Računovodstveni informacioni sistem je dobra platforma za održavanje računovodstvene evidencije.
- Održavanje ispravne evidencije može povećati efikasnost i smanjiti troškove.
- Uvek podstičem svoje zaposlene da vode ispravne evidencije transakcija sistematski i naučno.
- Računovodstvene evidencije moraju biti proverene ukrštanjem podataka i validacijom.

Procenat operativnih računovodstvenih informacija (iz poslovnih knjiga) koji se koristi na dnevnom nivou je:

Ispod 10%
10 – 20%
20 – 30%

Više od 30%
Ne znam

Procenat informacija iz finansijskih izveštaja na mesečnom nivou se koristi:

Ispod 10%
10 – 20%
20 – 30%
Više od 30%
Ne znam

Segment 5 – Organizacione performanse (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)

- Organizacioni učinak je uobičajen doprinos svih zaposlenih.
- Računovodstveni informacioni sistem može mnogo doprineti postizanju organizacionih performansi.
- Postoji pozitivna veza između implementacije računovodstvenog informacionog sistema i organizacionih performansi.
- Odeljenje računovodstva je važno odeljenje za moju organizaciju.
- Računovodstvene evidencije su potrebne za ažuriranje i naučno integrisanje.
- Odgovarajući informacioni sistem može povećati produktivnost preduzeća i smanjenje vremena realizacije.
- Konvencionalni računovodstveni sistem treba modernizovati informacionim tehnologijama.

Segment 6 – Računovodstvena podrška realizaciji strategija preduzeća (Strategijsko upravljačko računovodstvo) (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)

- Tekuće okruženje je dinamično i računovodstveni sistem merenja i kontrole je kompatibilan sa zahtevima.
- Računovodstveni informacioni sistem je snažna podrška procesu strateškog planiranja.
- Preduzeće u kojem sam zaposlen(a) ima sopstvenu strategiju za podržavanje sticanja jakih konkurentskih prednosti na tržištu za njegove proizvode/usluge po pitanju kvaliteta, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom.

- Preduzeće u kojem sam zaposlen(a) ima sopstvenu strategiju za podržavanje sticanja jakih konkurentskih prednosti na tržištu za njegove proizvode/usluge po pitanju smanjenja troškova, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom.
- Preduzeće u kojem sam zaposlen(a) sledi strategiju diferencijacije na tržištu, a najvažnije je podržati njegovu konkurentsku sposobnost, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom.
- Strategija fokusa na tržištu na kojem preduzeće posluje je najvažnija u podršci njenog konkurentnog strateškog učinka na tržištu svojih proizvoda, a koja je podržana adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom.
- Preduzeće primenjuje relativnu važnost finansijskih mera učinka u tri dimenzije: dugoročna, srednjoročna, taktička i kratkoročna operativna dimenzija, a to je podržano adekvatnim računovodstvenim informacionim sistemom.
- Preduzeće koristi informacioni potencijal strategijskog upravljačkog računovodstva u realizaciji upravljačkih zahteva.
- Da li računovodstveni informacioni sistem igra važnu ulogu u planiranju strategija firme?

Segment 7 – Primena računovodstvenog informacionog sistema u preduzeću za poslovno-finansijsko odlučivanje u upravljanju resursima (*Da/Ne/Ne znam*)

- Da li vaše preduzeće koristi računovodstveni informacioni sistem za svoje finansijsko i ekonomsko upravljanje?
- Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem u domenu merenja učinka zaposlenih ima negativan uticaj na motivisanost zaposlenih u realizaciji poslovnih zadataka?
- Da li postoje značajni nedostaci u primeni računovodstvenog sistema informisanja koji koristite u vašem preduzeću?
- Da li koristite isti kompjuterizovani računovodstveni program za finansijsko računovodstvo?
- Da li koristite kompjuterizovani računovodstveni program za računovodstvo troškova?
- Da li koristite kompjuterizovani računovodstveni program za upravljačko računovodstvo?
- Da li vam kompjuterizovani računovodstveni informacioni sistem omogućava da upravljate svojom gotovinskom pozicijom kod banaka?

- Da li vam računovodstveni sistem omogućava da upravljate svojim fiskalnim poslovima sa državnim organima?
- Da li mislite da su se organizacija i administracija u vašem preduzeću poboljšali od korišćenja računovodstvenog informacionog sistema?
- Da li ste upoznati sa novim tehnologijama kao što su ERP, CRM i HML (*Extensible Markup Language*)?
- Da li dugi niz godina radite svoje računovodstvo pomoću kompjuterskog programa? (Beg, 2018)
- Da li postojeći računovodstveni sistem informisanja pruža adekvatnu podršku menadžmentu svih nivoa?
- Da li postojeći računovodstveni sistem informisanja dovodi do pojednostavljenja u poslovanju?
- Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem dovodi do efikasnog koordinisanja poslovnih aktivnosti?
- Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem pomaže efikasnijem upravljanju zalihama?
- Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem pomaže boljem upravljanju lancem snadbevanja?
- Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem obezbeđuje tačne i validne informacije u pravo vreme? (Jawabreh *et al*., 2012)
- Da li postojeći računovodstveni informacioni sistem obezbeđuje adekvatnu podršku u upravljanju ljudskim resursima?
- Da li je preduzeću podjednako razvijen sistem finansijskog i upravljačkog računovodstva i izveštavanja za konkretne potrebe?
- Ne postoji konkurencija koja podstiče na primenu računovodstvenog informacionog sistema (Jawabreh *et al*., 2012)
- Informacioni sistem nije dovoljno razvijen za optimalnu primenu računovodstvenog informacionog sistema (Jawabreh *et al*., 2012)

Segment 8 – Primena operativnih sistema

Postojeće računovodstvo se radi preko *Cloud* softvera

Ne radim uopšte

Pripremam se za primenu
Do 1 godine
Od 1-5 godina
Preko 5 godina

U mom preduzeću se koristi Pantheon poslovni operativni sistem

Da
Ne
Ne znam

Segment 9 – Uticaj prakse računovodstva ljudskih resursa (HRA – Human Resources Accounting) na donošenje poslovnih odluka (od 1-5) (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)

- Projektovanje sistema računovodstva ljudskih resursa radi obezbeđivanja tačnih i pouzdanih informacija o ljudskim resursima je veliki izazov za preduzeća.
- Otkrivanje informacija o ljudskim resursima nije obavezno.
- Nedostatak standarda otežava praksu računovodstva ljudskih resursa.
- Praksa računovodstva ljudskih resursa je u velikoj meri etičko pitanje.
- Računovodstvo ljudskih resursa nije utemeljeno u poslovnoj strategiji.
- Prisutan je nedostatak svesti o značaju računovodstva ljudskih resursa.
- Računovodstvo ljudskih resursa kao okvir za olakšavanje donošenja odluka u ljudskim resursima.
- Sistem računovodstva ljudskih resursa pomaže privlačenju investitora kroz pravilno objavljivanje
- Informacije o ljudskim resursima jedne organizacije u godišnjim izveštajima.
- Računovodstvo ljudskih resursa olakšava različite aspekte planiranja ljudskih resursa
- Računovodstvo ljudskih resursa pruža okvir koji pomaže menadžerima da iskoriste ljudske resurse
- efektivno i efikasno.
- Računovodstvo ljudskih resursa ima uticaj na administraciju sistema nagrađivanja.
- Moguće je koristiti računovodstvo ljudskih resursa u budžetiranju troškova obuke i razvoja.

Segment 10 – Podrška računovodstvenog informacionog sistema internoj kontroli i internoj reviziji (*Da/Ne/Ne znam*)

- Da li ste mišljenja da neadekvatna primena računovodstvenog informacionog sistema dovodi do gubitaka u poslovanju?
- Da li ste mišljenja da zdrav sistem interne kontrole olakšava generisanje pouzdanih i relevantnih računovodstvenih informacija?
- Da li ste mišljenja da je jedan od neophodnih faktora za efikasno i efektivno upravljanje što obuhvata celokupnu upravljačku strukturu organizacije?
- Da li ste mišljenja da postojeći računovodstveni informacioni sistem podržava efikasnost sistema interne kontrole i interne revizije?
- Da li ste mišljenja da smernice računovodstvenog informacionog sistema imaju važnu ulogu u efikasnosti interne kontrole?
- Da li ste mišljenja da računovodstveni informacioni sistem pruža brojne pristupe i procese koji će olakšati rad strukture interne kontrole?
- Da li ste mišljenja da se računovodstveni informacioni sistem smatra uspešnim načinom suočavanja sa internim i eksternim promenama?
- Da li ste mišljenja da je računovodstveni sistem važan za kontrolu preduzeća i sprovođenje sistema interne kontrole?
- Da li smatrate da ste upućeni u načine na koje može doći do zloupotreba i prevarnih radnji?
- Da li ste u poslednje dve godini prisustvovali nekom od oblika obuke u prevenciji zloupotreba i prevarnih radnji u funkciji podrške sistemu interne kontrole?
- Da li posedujete CFE licencu ili domaći sertifikat ovlašćenog istražitelja prevarnih radnji?
- Da li ste mišljenja da preventivno delovanje u oblasti zloupotreba i prevarnih radnji može dovesti do povećanja kvaliteta finansijskog izveštavanja?
- Da li menadžment pruža adekvatnu podršku u borbi protiv zloupotreba i prevara radi obezbeđivanja efikasnog upravljanja resursima i obezbeđivanja validnih finansijskih izveštaja?

Segment 11 – **Finansijske performanse**

Kako se slažete sa sledećim tvrdnjama? (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)

- Karakteristike računovodstvenog informacionog sistema imaju značajan uticaj na finansijske performanse preduzeća.
- Interna kontrola modelira odnos između računovodstvenog informacionog sistema i finansijskog učinka preduzeća.
- Računovodstveni informacioni sistem pruža finansijske informacije akcionarima i zainteresovanim stranama koje bi im omogućile investicione izbore.
- Integracija računovodstvenih (finansijskih) i nefinansijskih informacija daje bolji uvid u performanse preduzeća.
- Izveštajni sistem računovodstva je ključan za donošenje kvalitetnih finansijskih odluka.
- Računovodstvene (finansijske) informacije su platforma za evaluaciju performansi preduzeća.
- Postojanje modela za ocenjivanje kvaliteta poslovanja na osnovu računovodstvenih informacija bi olakšale evaluaciju finansijskog položaja, uspešnosti i efikasnosti za održivo poslovanje.

Segment 12 – **Operativna IT podrška (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)**

- Naše preduzeće je vešto u prikupljanju i analizi tržišnih informacija o kupcima preko računarskih sistema.
- Rutinski koristimo kompjuterske sisteme za pristup tržišnim informacijama izvan baza podataka.
- Postavili smo procedure za prikupljanje informacija o klijentima iz onlajn izvora.
- Koristimo kompjuterske sisteme za analizu informacija o kupcima i tržištu.
- Često koristimo sisteme za podršku odlučivanju kada je u pitanju upravljanje informacijama o klijentima.
- Naše preduzeće poseduje visok stepen ekspertize na osnovu računovodstvenog informacionog sistema.
- Veoma smo upućeni u inovacije koje se tiču računovodstvenog sistema informisanja.

- Naše preduzeće poseduje visok stepen stručnosti u razvoju i održavanju računovodstvenog informacionog sistema.
- Naše preduzeće u širokom obimu koristi računovodstvene informacije strategijske orijentacije u definisanju poslovnih strategija.
- Informacije prikupljene od konkurenata nam pomažu da razvijemo nove poslovne strategije u u preduzeću.
- Posedovanje informacija o tekućim troškovima konkurenata pomaže nam u efikasnom upravljanju troškovima.
- Ideje i predlozi kupaca pomogli su nam u procesu upravljanja našim preduzećem.
- Informacije o industriji u kojoj naše preduzeće posluje motiviše menadžment za razvoj novih poslovnih strategija.

Segment 13 – Efektivnost računovodstvenog informacionog sistema primenom ERP sistema (Enterprise Resources Planning) (*1 – Uopšte se ne slažem; 2 – Delimično se ne slažem; 3 – Nemam mišljenje; 4 – Delimično se slažem; 5 – U potpunosti se slažem*)

- ERP sistem poboljšava sposobnost razumevanja informacija koji se dostavljaju donosiocima odluka
- ERP sistem povećava tačnost informacija koje se daju donosiocima odluka i smanjuje greške.
- ERP sistem poboljšava mogućnost poređenja performansi preduzeća sa *peer* grupama.
- ERP sistem poboljšava poređenje preduzeća za različite periode.
- ERP sistem dodaje prediktivnu vrednost informacijama koje se pružaju raznim donosiocima odluka.

Segment 14 – Primena alata upravljačkog računovodstva

U našem preduzeću se primenjuju sledeće tradicionalne tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva (*Da/Ne/Ne znam*)

- Varijabilni trošak
- Grafička analiza ponašanja troškova
- Statistička analiza ponašanja troškova
- Analiza odnosa između troškova, obima i profita (CVP analysis)
- Kapitalno budžetiranje
- Master budžet
- Fleksibilno budžetiranje

- Budžetiranje zasnovano na nuli
- Analiza varijanse budžeta
- Apsorpcioni obračun troškova
- Kvantitativni modeli za alokaciju resursa (linearno programiranje)
- Detaljno budžetiranje za novčani tok
- Detaljno budžetiranje za sve stavke troškova
- Detaljno budžetiranje prihoda
- Kontrolabilni dobitak
- Dobitak divizije
- Prinos na imovinu (*Return on investment*)
- Rezidualni dobitak

U našem preduzeću se primenjuju sledeće novije tehnike upravljačkog (menadžerskog) računovodstva (*Da/Ne/Ne znam*)

- Analiza profitabilnosti proizvoda
- Obračun troškova na bazi aktivnosti *(ABC – Activity Based Costing costing)*
- Budžetiranje zasnovano na aktivnostima
- Ciljni trošak
- Troškovi životnog ciklusa
- Alokacija troškova službe
- Zadovoljstvo kupaca
- Prinos od kupaca u procentima
- Profitabilnost kupaca
- *Balanced Scorecard* (mešavina finansijskih i nefinansijskih mera)
- *Benchmarking* poslovnog procesa
- Procena konkurenata na osnovu objavljenih finansijskih izveštaja

Uticaj računovodstvenih informacionih sistema na performanse malih i srednjih preduzeća

ORIGINALITY REPORT

8%
SIMILARITY INDEX

PRIMARY SOURCES

1	www.cris.uns.ac.rs Internet	1060 words — 3%
2	uvidok.rcub.bg.ac.rs Internet	586 words — 1%
3	nardus.mpn.gov.rs Internet	246 words — 1%
4	blc.edu.ba Internet	192 words — < 1%
5	harvester.rcub.bg.ac.rs Internet	81 words — < 1%
6	fedorabg.bg.ac.rs Internet	77 words — < 1%
7	vbs.rs Internet	74 words — < 1%
8	www.singipedia.singidunum.ac.rs Internet	68 words — < 1%
9	singipedia.singidunum.ac.rs Internet	61 words — < 1%

10	repozitorij.svkst.unist.hr Internet	47 words — < 1%
11	eteze.bg.ac.rs Internet	45 words — < 1%
12	ebooks.ien.bg.ac.rs Internet	37 words — < 1%
13	www.igi-global.com Internet	35 words — < 1%
14	spin.fon.bg.ac.rs Internet	29 words — < 1%
15	uipmcenter.net Internet	28 words — < 1%
16	finiz.singidunum.ac.rs Internet	24 words — < 1%
17	www.alfa.edu.rs Internet	24 words — < 1%
18	Vernesa Lavić, Azra Hadžiahmetović. "Corporate income tax burden for SMEs: The case of Bosnia and Herzegovina", BH Ekonomski forum, 2021 Crossref	21 words — < 1%
19	www.paluba.info Internet	21 words — < 1%
20	hdl.handle.net Internet	19 words — < 1%
21	conf.univerzitetpim.com Internet	18 words — < 1%

22	www.slideshare.net Internet	18 words — < 1%
23	ceppei.ba Internet	17 words — < 1%
24	menadzment.tfbor.bg.ac.rs Internet	17 words — < 1%
25	Milena Cvjetković, Milovan Cvjetković, Milica Josimović. "Improving the quality of SME business operations by applying the concept of organizational learning", Ekonomija: teorija i praksa, 2022 Crossref	16 words — < 1%
26	www.apeiron-uni.eu Internet	16 words — < 1%
27	www.nbs.rs Internet	16 words — < 1%
28	racunovodstvo.blc.edu.ba Internet	15 words — < 1%
29	"NOVI KONCEPT UPRAVLJAČKOG RAČUNOVODSTVA ZA MIKRO, MALA I SREDNJA PREDUZEĆA", Proceedings of the 1st International Scientific Conference - FINIZ 2015, 2015. Crossref	14 words — < 1%
30	Jasmina Stolić. "The development of preschool children's musical abilities through specific types of musical activities", Research in Pedagogy, 2015 Crossref	14 words — < 1%
31	www.researchgate.net Internet	13 words — < 1%

32	Dragana Bešlić-Obradović, Ivana Bešlić-Rupić. "Application of EVA concept in business "SBB" limited liability company Belgrade", Trendovi u poslovanju, 2020 Crossref	12 words — < 1%
33	Lyudmila Mihaylova, Emil Papazov. "Strateško upravljačko računovodstvo u malim i srednjim proizvodnim poduzećima u Bugarskoj", Management, 2022 Crossref	12 words — < 1%
34	bazybg.uek.krakow.pl Internet	11 words — < 1%
35	valorgroup.rs Internet	11 words — < 1%
36	www.lsv-zr.org.rs Internet	11 words — < 1%
37	katalog.ticaret.edu.tr Internet	10 words — < 1%
38	pdfs.semanticscholar.org Internet	10 words — < 1%
39	www.gdn.rs Internet	10 words — < 1%
40	www.pfsa.unsa.ba Internet	10 words — < 1%
41	www.slobodnaevropa.org Internet	10 words — < 1%
42	Denis Kušter. "Detection of fraud in financial reporting of small and medium entities in the field	9 words — < 1%

of manufacturing industry", Ekonomija: teorija i praksa, 2021
Crossref

43	Ismail, N.A.. "Firm performance and AIS alignment in Malaysian SMEs", International Journal of Accounting Information Systems, 200512 Crossref	9 words — < 1%
44	bs.truty.org Internet	9 words — < 1%
45	ir.nctu.edu.tw Internet	9 words — < 1%
46	kopaonik.org.rs Internet	9 words — < 1%
47	mcb.rs Internet	9 words — < 1%
48	ugspace.ug.edu.gh Internet	9 words — < 1%
49	www.fimek.edu.rs Internet	9 words — < 1%
50	www.kcdf.org Internet	9 words — < 1%
51	www.kombeg.org.rs Internet	9 words — < 1%
52	www.procreditbank.rs Internet	9 words — < 1%
53		8 words — < 1%

05aabd32c59c1fd7e5849ea3ff5dcc32b0cc086d.googledrive.com
Internet

54 Jelena Birovljev, Milivoje Davidovic, Romana Petrovic. "Credit support to small and medium enterprises in Serbia", Ekonomika preduzeca, 2011
Crossref
8 words — < 1%

55 Milica Stanković. "The impact of external factors on implementation of franchising as a strategy of internationalization", Ekonomika preduzeca, 2021
Crossref
8 words — < 1%

56 Miodrag Simović, Dragan Jovašević. "Bibliography of the Criminal Law of Bosnia and Herzegovina 1914-2014", Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, 2015
Crossref
8 words — < 1%

57 Sylvie Berthelot, Janet Morrill. "Management Control Systems and the Presence of a Full-Time Accountant: An Empirical Study of Small- and Medium-Sized Enterprises (SMEs)", Emerald, 2016
Crossref
8 words — < 1%

58 andalusuniv.net
Internet
8 words — < 1%

59 cybercity.in.rs
Internet
8 words — < 1%

60 darhiv.ffzg.unizg.hr
Internet
8 words — < 1%

61 dr.nsk.hr
Internet
8 words — < 1%

62 eprints.ugd.edu.mk

Internet

8 words — < 1%

63 naucniskup.sinergija.edu.ba
Internet

8 words — < 1%

64 ric.redah.ba
Internet

8 words — < 1%

65 tvojnovac.nbs.rs
Internet

8 words — < 1%

66 univerzitetpim.com
Internet

8 words — < 1%

67 wp2008.ius.bg.ac.rs
Internet

8 words — < 1%

68 www.backipetrovac.rs
Internet

8 words — < 1%

69 www.cek.ef.uni-lj.si
Internet

8 words — < 1%

70 www.europarl.europa.eu
Internet

8 words — < 1%

71 www.innovationfund.rs
Internet

8 words — < 1%

72 www.itsvet.com
Internet

8 words — < 1%

73 www.jpsumetk.ba
Internet

8 words — < 1%

74 www.link-university.com

Internet

8 words — < 1%

75 www.metropolitan.ac.rs
Internet

8 words — < 1%

76 www.pstech.rs
Internet

8 words — < 1%

77 www.pupin.rs
Internet

8 words — < 1%

78 www.teshadesign.com
Internet

8 words — < 1%

79 fedorani.ni.ac.rs
Internet

7 words — < 1%

80 Marina Simin, Slobodan Živkucin, Sreto Aleksić, Dimitrije Soleša. "The current condition and development of the innovative sector of small and medium enterprises (SMEs) in AP Vojvodina", Ekonomija: teorija i praksa, 2021
Crossref

6 words — < 1%

81 Sanja Djurdjevic, Zilijeta Krivokapic, Rosa Sapic, Sreten Vicentic. "Attitudes of employees toward offenders sentenced to community service", Specijalna edukacija i rehabilitacija, 2016
Crossref

6 words — < 1%

82 machinery.mas.bg.ac.rs
Internet

6 words — < 1%

83 www.biznisvodic.net
Internet

5 words — < 1%

EXCLUDE QUOTES	ON	EXCLUDE SOURCES	OFF
EXCLUDE BIBLIOGRAPHY	ON	EXCLUDE MATCHES	OFF